

О. М. Ворожейкіна

МІЙ КЛАС — ВИПУСКНИЙ!

- Години спілкування
- Тренінги
- Батьківські збори
- Сценарії випускних вечорів
- Поради та рекомендації

ВИДАВНИЧА
ГРУПА

ОСНОВА

ШКОЛА КЛАСНОГО
КЕРІВНИКА

О. М. Ворожейкіна

МІЙ КЛАС — ВИПУСКНИЙ!

2010

Харків
Видавнича група «Основа»
2010

УДК 373.3/5
ББК 74.2
В75

Серія «Школа класного керівника»
Заснована 2007 року

У книзі використані вірші *В. В. Голобородька*

Ворожейкіна О. М.
В75 Мій клас — випускний! — Х. : Вид. група «Основа», 2010. — 202, [6] с. : табл. — (Серія «Школа класного керівника»).

ISBN 978-611-00-0046-8.

Наша книга дасть відповіді на безліч запитань: як випускникам підготуватися до можливих випробувань дорослого життя, як адаптуватися до нових умов тощо.

Книга містить добірку матеріалів методичного та практичного характеру з питань організації виховної роботи з учнями 9–11 класів: поради й рекомендації; розробки виховних заходів; консультації з нагальних питань.

УДК 373.3/5
ББК 74.2

ISBN 978-611-00-0046-8

© Ворожейкіна О. М., 2008
© ТОВ «Видавнича група «Основа», 2010

ЗМІСТ

Передмова	4
Робота з дітьми	6
Години спілкування	6
Учимося жити в мирі і злагоді	9
Вивчаємо Конвенцію про права дитини	15
Усі діти мають право на любов та піклування	19
Доброта — це частина нас	22
Конфлікти та шляхи їхнього розв'язання	26
Я сам і погляд збоку	28
Матеріали для проведення годин спілкування	30
Міфи про алкоголь	44
Анатомічні та фізіологічні наслідки паління	45
Поради щодо організації та проведення години спілкування з етики	47
Тренінги	48
Теоретичні та практичні аспекти	48
Розробки тренінгів	61
Робота з учнями, які схильні до неадекватної поведінки	71
Причини відхилень у поведінці учнів	72
Психологічні особливості особистості	74
Система роботи з учнями, які схильні до неадекватної поведінки	75
Взаємодія педагогів і батьків	84
Методи психолого-педагогічної діагностики	85
Проективні методи діагностики взаємин батьків і дітей	86
Проблема виховання — покарання дитини	91
Напрями співробітництва: класні керівники — батьки	92
Методика проведення батьківських зборів та інших форм взаємодії батьків і школи	93
Підготовка сценарію і проведення зборів	95
Осмислення підсумків батьківських зборів	96
Як залучити батьків до навчально-виховного процесу	101
Матеріали до батьківських зборів	103
Сценарії випускних свят	115
Додаток. Матеріали до сценаріїв	195
Література	203

ПЕРЕДМОВА

Найважливіший період становлення особистості припадає на шкільні роки. Значну роль при цьому відіграє шкільний колектив. Саме він є основним соціальним середовищем, в якому виховуються якості особистості. У шкільному колективі з його різноманітними стосунками завдяки загальній діяльності його членів забезпечуються всебічний розвиток особистості, належна підготовка учнів до праці, до активної участі в суспільному житті, а також до захисту Батьківщини.

У цьому процесі чільне місце посідає класний керівник. Багатограними є види діяльності, до яких він залучає школярів: суспільно корисні справи, обговорення книг і спортивні змагання. Але для того, щоб вони стали не просто заходами, а сходинками у духовному, пізнавальному розвитку дітей, важливим є правильне педагогічне управління їхніми стосунками, створення умов для взаємозбагачувального спілкування, формування й зміцнення кращих рис характеру, почуття колективізму.

Підлітковий вік має свої особливості, що визначають завдання, які постають перед класним керівником. Це насамперед стосується формування в учнів:

- відповідальності і чуття внутрішньої свободи;
- почуття власної гідності (самоповаги) та поваги до інших;
- чесності і сумлінності;
- готовності до соціально корисної праці та прагнення до неї;
- критичності і переконаності;
- наявності стійких ідеалів;
- доброти та суворості;
- ініціативності та дисциплінованості;
- сміливості, готовності діяти, йти на певний ризик (обережності, уникання зайвого ризику);

- розмірковування, оцінювання;
- бажання (уміння) розуміти інших людей, вимогливості до себе та інших.

Підлітки повинні прагнути знайти соціально прийнятну та особистісно для них оптимальну міру поєднання цих якостей у своїй особистості. Тільки за таких умов, знайшовши себе і сформувавшись як цілісна особистість, вони здатні стати повноцінними і корисними членами суспільства.

Виховання є успішним, якщо воно системне. З одного боку — це система психолого-педагогічна, яка впливає на учнів не тільки як педагогічний фактор (через учителів, уроки, підручники, домашні завдання, класні години), але і як фактор соціальний (через залучення до навколишнього середовища; через ті взаємини, що складаються між дітьми, педагогами, батьками; через психологічний клімат у колективі, що дозволяє об'єднувати дітей і дорослих у межах школи).

Для всебічного розвитку людини важливою є єдність праці та інтелектуального життя. Атмосфера творчості та дослідження — це важлива риса колективу. І класний керівник повинен враховувати цей факт, як і те, що формування виховного впливу колективу на особистість залежить від того, що є найголовнішим для колективу.

Від педагога значною мірою залежить, чим стане серце дитини — ніжною квіткою чи засохлою корою, чи знайде вона своє місце в житті.

У цій книзі ви знайдете значну кількість матеріалів практичного характеру, які допоможуть у роботі класному керівникові, а саме: розробки годин спілкування, різноманітні тренінгові заняття, сценарії батьківських зборів та сценарії випускних вечорів.

Сподіваємося, що книга стане у нагоді педагогам, класним керівникам — представникам найбагатрішньої і найскладнішої професії, адже вона вимагає від людини, яка присвятила їй життя, постійної творчості, невпинної роботи думки, величезної душевної щедрості, любові до дітей, безмежної вірності справі.

РОБОТА З ДІТЬМИ

ГОДИНИ СПІЛКУВАННЯ

Особливе місце в діяльності класного керівника посідає година спілкування — форма організації процесу безпосереднього спілкування педагога й вихованців, під час якого можуть порушуватися важливі моральні та етичні проблеми.

Година спілкування — одна з найважливіших форм організації виховної роботи з учнями. Вона є складовою шкільного розкладу і проводиться щотижня у визначений день. Зазвичай години спілкування відбуваються у формі лекції, бесіди або диспуту, але вони можуть містити й елементи вікторини, конкурсу, гри, а також інших форм виховної роботи.

Година спілкування виконує такі виховні функції:

- просвітню;
- орієнтувальну;
- спрямовуючу.

Просвітня функція полягає в тому, що година спілкування розширює кругозір учнів з питань етики, естетики, психології, літературознавства, фізики, математики та інших наук. Предметом розгляду можуть бути і знання з галузі техніки, народного господарства, відомості про події, що відбуваються в селі, місті, країні, світі, а також будь-яке явище суспільного життя («Наша Конституція», «Проблеми сучасного суспільства» тощо).

Орієнтувальна функція полягає у формуванні у школярів певного ставлення до об'єктів навколишньої дійсності, у виробленні в них ієрархії матеріальних і духовних цінностей. Якщо просвітня функція припускає знайомство зі світом, то орієнтувальна — його оцінювання. Названі функції нерозривно пов'язані між собою.

Приміром, складно або навіть неможливо прищепити дітям любов до класичної музики, яку вони жодного разу не чули.

Часто години спілкування допомагають учням орієнтуватись у загальнолюдських цінностях (теми таких години спілкування: «Як стати щасливим?», «Ким бути?», «Яким бути?», «Про мужність і жіночність» тощо).

Спрямовуюча функція години спілкування передбачає переведення розмови про життя у сферу реальної практики, спрямування діяльності учнів. Ця функція реально впливає на практичний бік життя школярів, їхню поведінку, вибір ними життєвого шляху, постановку життєвої мети та її реалізацію.

Якщо в організації години спілкування відсутня певна спрямованість, то ефективність впливу цього заходу на учнів істотно знижується, а знання не переходять у переконання.

Наприклад, година спілкування на тему «Міжнародний рік дитини» може завершитися ухваленням такого колективного рішення, яке передбачає збирання книг для малят із Будинку дитини.

Найчастіше година спілкування одночасно виконує всі зазначені функції: вона і просвіщає, і орієнтує, і спрямовує учнів.

Структура години спілкування:

1. вступ;
1. основна;
1. заключна.

Вступ має на меті активізувати увагу учнів та умотивувати їхню діяльність; забезпечити достатньо серйозне й поважне ставлення до теми розмови; визначити місце й значення обговорюваного питання в житті людини і розвитку суспільства, науки та виробництва.

Мета основної частини визначається виховними завданнями години спілкування.

Заключна частина повинна стимулювати потребу школярів у самовихованні, їхнє бажання змінити певним чином роботу класу.

Тематика годин спілкування різноманітна. Вона заздалегідь визначається і відображається в планах класних керівників.

Години спілкування можуть присвячуватися:

- морально-етичним проблемам. На таких заняттях формується певне ставлення школярів до природи, самого себе, батьків, колективу, праці, Батьківщини;

• проблемам науки й пізнання. У цьому разі їхня мета полягає у формуванні в учнів правильного ставлення до навчання, науки, літератури як джерел духовного розвитку особистості;

• естетичним проблемам. Розмова може бути про прекрасне у природі, в одязі людини, в побуті, у праці тощо. Важливо, щоб у школярів сформувалося естетичне ставлення до себе, життя, мистецтва, праці, а також розвинувся творчий потенціал;

• питанням держави й права. Варто розвивати інтерес учнів до правової, громадянської освіти, а також до політичних подій, що відбуваються у світі, почуття відповідальності за Батьківщину, її успіхи на міжнародній арені, а також учити вихованців усвідомлювати суть державної політики. Години спілкування на політичні теми повинні перебувати у прямій залежності від насиченості року різними політичними подіями;

• питанням фізіології й гігієни, здорового способу життя, які повинні сприйматися учнями як невід'ємні елементи культури та краси людини;

• психологічним проблемам. Мета таких годин спілкування полягає в стимулюванні процесу виховання та організації елементарної психологічної освіти;

• проблемам екології. Необхідно сформувати у школярів відповідальне й бережливе ставлення до природи. Як правило, під час таких годин спілкування організуються знайомства із тваринним і рослинним світом;

• загальношкільним проблемам (значущим подіям, святам тощо).

Зміст години спілкування, методи й форми взаємодії колективу вихованців із класним керівником залежать не тільки від віку учнів, але і від їхньої позиції. Якщо на перших годинах спілкування організатором є класний керівник, інформацію подає здебільшого він, то вже на наступних годинах спілкування до їх підготовки і проведення можуть залучатися школярі. Залучаючи учнів до відвертої, довірливої розмови про життя, класний керівник навчає їх аналізування життєвих явищ.

Перед проведенням години спілкування класний керівник повинен розв'язати низку завдань:

- узгодити з планом тему й методи;
- визначити місце й час;

- скласти план підготовки й проведення, залучивши до цього процесу якнайбільше учасників;

- розподілити завдання між творчими групами та окремими учнями.

Як і в будь-якому виховному заході, він повинен врахувати вікові особливості дітей, особливості класного колективу та рівень його розвитку.

Організація години спілкування починається із психологічної підготовки учнів до серйозної розмови. Важливу частину загальної організаційної роботи становить підготовка приміщення до цього заходу. Кімната, в якій проводитиметься година спілкування, повинна бути чисто прибраною і провітреною. Добре було б поставити на стіл квіти.

Тема години спілкування може бути записана на дошці або плакаті, де також зазначаються питання, що будуть обговорюватись. На аркуші паперу як афоризм можна навести слова видатної особистості або цитату з відомої книги.

На годині спілкування учні розсаджуються довільно, як бажають, але найкраще — якщо вони сидітимуть по колу, щоб можна було бачити всіх.

Тривалість години спілкування повинна бути виправданою. Досвідчений класний керівник намагається не перебільшувати запланованого часу, щоб не втомлювати дітей. Година спілкування в учнів 9–11 класів може тривати 45 хвилин.

Далі наводимо розробки годин спілкування для цієї вікової категорії.

Учимося жити в мирі і злагоді

Мета: довести необхідність дотримання заповідей Божих; учити дітей жити в мирі, злагоді, любити та шанувати своїх батьків; формувати усвідомлення необхідності дотримання морально-етичних норм і правил.

ХІД ЗАХОДУ

Клас прикрашений учнівськими малюнками про мир і дружбу, квітами.

Звучить фонограма Першої симфонії П. І. Чайковського.

Учитель. Діти, сьогодні ми звернемося до вічної теми — теми дружби і любові, злагоди та миру поміж людьми. Дуже добре жити там, де панують доброта і любов, взаєморозуміння та терпимість, де між усіма налагоджені добрі стосунки. Там линути пісня і жарти, квітне радість та щастя.

Там не тільки добре спілкуватись, розповідати й слухати про все на світі, а приємно просто мовчати, бо знаєш, що тебе оточують доброзичливі люди, твої друзі, які ніколи не зрадять і завжди прийдуть на допомогу, порадять, добрим словом розвіють усі негаразди. Найбільше щастя — це те, що ми живемо на рідній землі, на якій розквітають чарівні квіти, а люди живуть спокійно, земля не здригається від страшних вибухів, діти вчаться, здобувають знання, щоб зробити наш край ще прекраснішим. Мир на землі — це найбільше багатство, адже так багато цікавого у світі.

1-й учень

Мир на землі — це затишок і тиша,
Це сміх дитячий і душі політ!
Коли поет чарівні вірші пише
Про незвичайний, дивовижний світ.

2-й учень

Мир на землі — це росяні світанки,
Краса і творчість, пісня у гаях.
Мир на землі — це вечори і ранки
Із радістю і щастям у серцях.

3-й учень

Це дні роботи, сповнені натхнення,
Щасливі сім'ї, здійснення надій.
Й нас не лякають вибухи страшні,
Й солдати не кидаються у бій.

4-й учень

Мир на землі — це дім, і мама, й тато,
Й любові стільки — що аж через край!
Це та земля, де щастя є багато
І в кожному домі — хліба коровай!

5-й учень

Це та земля, де сміх і пісня лине,
І діти йдуть до школи знов і знов.
Й ніколи у боях ніхто не гине,
Бо там господар — щастя і любов!

Учитель. Про мир і щастя мріють люди з давніх-давен. Скільки існує людство, стільки й живе в серцях людей мрія про мир. Тільки мир дає можливість кожній людині здійснити всі найзаповітніші прекрасні мрії, реалізувати себе повністю, розвинути таланти, розкрити свої здібності.

Якби не війни, то людство вже давно могло жити так чудово, що й уявити не можна. Давно б уже люди навчилися використовувати альтернативні види енергії, що не забруднюють атмосфери, а ще б могли літати у найвіддаленіші космічні простори, відкривали б і освоювали нові планети, переміщались миттєво у часі й просторі. Людство зробило б багато, якби жило у мирі й лагоді. А ще були б переможені всі хвороби. Подумайте самі, чого я так впевнено про це кажу, якби не вмирали б передчасно розумні люди, а творили б, здійснюючи свої мрії та задуми. Кожна війна забирає життя мільйонів людей. А скільки серед них найталановитіших, які змогли б багато чого поліпшити на Землі.

Чому виникають війни? Ви замислювались над цим? Звичайно, замислювались. Мабуть, тому що існують між людьми розлад, заздрість, помста. А чому між дітьми виникають сварки і бійки? Хтось вважає себе найкращим, хоче верховодити, не звертаючи уваги на інтереси та бажання оточуючих.

Якщо поміж дітьми немає злагоди, то і миру не буде. І до чого це призведе? Чи добре живеться в колективі, де немає злагоди, згуртованості? Тому дуже важливо вчитися жити у злагоді та мирі, дотримуватися норм поведінки, так поводитися, щоб нікого не образити, а особливо — не скривдити тих, хто слабший або менший. Ввічливість, чемність, уміння слухати людей і чути, поступатись і переконувати словами, а не кулаками — безцінні. Тож нам потрібно вчитись бути дипломатами, уміти переконливо доводити свою правоту, добираючи потрібні слова. Адже від людей залежить, чи пануватимуть у суспільстві мир та злагода. Для цього слід знати багато правил, законів, заповідей і дотримуватися їх.

1-а учениця

Мир на землі, хліб на столі,
Спокій в усьому світі.
Вчаться у школах діти малі,
Радісно сонце світить.

2-а учениця

Люди будують нове житло,
Будуть у щасті жити.
Кожній людині потрібне тепло,
Щоб майбуття творити.

3-я учениця

В кожному суспільстві потрібен лад,
Злагода, співіснування.

І зацвіте вся земля, мов сад,
Радісним буде світання.

Учитель. Усе починається із самої людини, з її душевного стану, вихованості, поведінки, чуття гармонії з навколишнім світом, а світ цей надзвичайно прекрасний, чарівний. Потрібно любити цю диво-природу, захоплюватись і милуватися, переживати, спостерігати і знати, для чого ми прийшли сюди. Людина приходить для добра і радості. Тому завдання у всіх людей на Землі одне — творити добро!

Звучить П'ята симфонія П. І. Чайковського. Учитель читає вірш.

Поглянь, дитино, світ такий, як казка!
У пахошах, у звуках, в кольорах.
Від сонечка до нас струмить любов і ласка.
Земля, як у віночку, вся в квітках!

Відчуй, дитино, запахи чарівні,
Що від землі ідуть, від квітів і від трав.
А поять нас струмки й джерела дивні...
Я хочу, щоб ти серцем це ввібрав!

Послухай пісню пташки на світанні
І звуки лісу, поля і небес.
Яка гармонія! Яке міцне єднання
Краси і щастя, радості й чудес!

Гармонія в природі існувала завжди і народжувала красу, яка дивувала серце людини, робила його чуйним. У душі народжувалися дивні звуки та казкові чарівні образи, які перетворювалися на чудові мелодії, вірші, казки та картини. Усе це окрилює людину, робить її серце добрим, щирим. Людина, яка відчуває таку гармонію, не може заподіяти лиха. Вона спокійна, урівноважена, свої бажання і потреби вона вміє підпорядковувати розуму. Живучи в суспільстві, людина не може бути вільною від нього, а тому повинна поважати його закони та правила. Цих правил навчають дітей змалку. Таких правил не так уже й багато, вони лаконічно відображені у мудрій книзі Біблії. Там є десять заповідей, які люди повинні знати і дотримуватись. Ще одне золоте правило звучить так: «Чиніть із людьми так, як хочете, щоб чинили з вами!»

Кожна людина хоче, щоб до неї добре ставились, привітно розмовляли з нею, любили і поважали її, не кривдили... Тому, в першу чергу, вона сама

повинна ставитись до інших людей так само! Дуже гарне правило, чи не так? А тепер подумайте кожен про свої вчинки!

Чи завжди ми поводимося з іншими так, як хочемо, щоб поводитися з нами? (Відповіді учнів.) Не завжди. Тому, що людина часом надто себе любить і не може правильно оцінити. Потрібно вміти подивитися на себе збоку, тоді можна побачити, що ми буваємо не завжди правими. Отже, коли вам дуже хочеться зробити комусь зауваження, сказати образливе слово — подумайте, а чи ви самі кращі, чи немає у вас недоліків, чи взагалі ви маєте право таке говорити людині. Народна мудрість учить: «Сім разів відміряй, а раз відріж». От і ви сім разів подумайте, зважте, перш ніж щось сказати, тому що слово є гострішим за ніж, воно глибоко може поранити.

Є заповідь, яка закликає: «Шануй батька свого і матір свою» — це перша заповідь з обітницею — «Щоб добре велося тобі, і щоб був ти довголітній». Хто ж у світі найрідніший за батька та матір? Вони єдині! Хочеш жити у добрі і злагоді, у любові та радості, то шануй і поважай батька та матір!

Тепер кожен із вас нехай подумає, як він ставиться до своїх батьків, чи завжди він добрий та слухняний, бо навіть коли у вас у думках є щось негарне, то ви вже порушуєте цю заповідь. Якщо це так, то не питаєте, чому у вас не все так, як би хотілось.

У посланні від Матвія є звернення: «Не судіть ближніх своїх, не судіть, щоб і вас не осудили». Як ви це розумієте? (Відповіді учнів.)

Отже, не осуджуйте нікого, бо всі люди на землі різні, немає двох однакових, тому в кожного можуть бути свої вади, звички. Тому не можна судити, бо й самі не ідеальні. Ідеальних людей взагалі не існує. Хочете, щоб вас не судили, то й ви не судіть. Яким судом судитимете ви, таким і вас осудять. «Чому в оці свого брата ти й тріску бачиш, а колоди ж у власному оці не відчуваєш?» Як ви це розумієте? (Відповіді учнів.)

Потрібно завжди жити у мирі і злагоді із самим собою та оточуючими, намагатися завжди виконувати ці заповіді та правила.

1-й учень

Живи з собою в злагоді і в мирі,
Не заздри людям і не проклинай.
Хай буде радість, щастя у квартирі,
Люби батьків своїх, не ображай.
Не зневажай, зла не бажай нікому,
Ділись останнім і добро твори.
Будь справедливим, чесним будь в усьому
І щире слово людям говори.

Бо в добрім слові є тепло і ласка,
 У світлім серці є любов свята.
 А в мудрості, запам'ятай, будь ласка,
 І криється та істина свята,
 Яка людьми нас робить в цьому світі
 З душею чистою, мов сонця промінець,
 То й будеш ти, як сонечко в zenіті,
 І всі печалі зійдуть нанівець!

Учитель. Наш народ завжди був високодуховним, дотримувався заповідей Божих. Про це свідчать прислів'я:

«Хто добра людям бажає, той і сам добро має»;
 «Робиш добро, не кайся, робиш зло, на зло і сподівайся»;
 «Не одежа людину красить, а добрі справи».

Тому завжди думайте, що і як ви робите, що і як говорите, творіть добро, тоді воно до вас обов'язково повернеться. І ніколи нікому не заздріть, бо нема двох однакових людей. Що може один, не може інший, а що можете ви, не можуть інші. Відкрийте себе! От і в своєму класі намагайтеся жити дружно, у мирі та злагоді. Пам'ятайте народну мудрість і дотримуйтеся правил. А що говорить народна мудрість про поведінку в колективі? *(Діти кажуть прислів'я, які підготували: «Мовчанка гнів гасить»; «Не копай яму іншому, бо сам у неї і впадеши»; «Пильнуй свого носа, а не чужого проса»; «Доброму скрізь добре» тощо).*

Завжди пам'ятайте, що потрібно всіх любити. Коли живе у вашому серці свята любов, то ви не пройдете повз чуже горе, допоможете тому, хто цього потребує, а також порадієте разом із тим, хто хоче поділитися радістю. Любов — це найвище у світі почуття, від любові народжується все на Землі!

2-й учень

Любов — найвище в світі почуття!
 У ньому сонце, щастя, цілий світ!
 З любові починається життя,
 Вона нас гріє і на схилі літ!
 Любові забагато не буває,
 Й ніколи зайва не буває теж...
 Одягнута у лагідні слова,
 Вона нас щиро зігріває, без меж!
 Любов, як сонце, нашої дітвори,
 Бо зігріває кожен день і час.

Як синь небес над нами угорі,
 Щоб промінь доброти в душі не згас!

Учитель. Отже, вдосконалюйтесь, учіться робити добро людям і творити добро на Землі. Запам'ятайте, що все починається з дитинства. Як навчитися — такими й підете в це складне життя. Тому не будьте чванливими, заздрісними, егоїстичними, а вчіться бути добрими, вірними, лагідними, щирими і щедрими на любов та добро. Тоді поміж вас пануватимуть мир, злагода, любов і дружба.

3-й учень

Ніколи зла нікому не творіть,
 Бо зло вертатися погану звичку має.
 Добро творіть, усім добро робіть,
 І втоми серденько нехай не знає.
 З любов'ю в серці, з радістю ростіть,
 Учіться людям сонечком світити.
 І доброту в своїй душі носіть,
 У мирі й злагоді учіться, діти, жити!

Учитель. А тепер розглянемо учнівські роботи на цю тему.

Діти разом з учителем розглядають малюнки. Звучить музика на вибір учителя.

Вивчаємо Конвенцію про права дитини

Мета: ознайомити дітей і батьків з основними положеннями Конвенції; порівняти права й обов'язки дітей; сприяти усвідомленню відповідальності за свої права; формувати позитивне ставлення до прав інших.

Примітка. Працювати потрібно у групах (батьки й діти розподіляються на рівні групи).

ХІД ЗАХОДУ

1. Бесіда

Учитель. «Не строй церковь, пристрой сироту» — закликає російське прислів'я. На жаль, багато хто з нас не дотримується цього. Багатство й бідність, як і раніше, існують у світі. В Україні проблема захисту дитинства є надзвичайно гострою.

Як ви думаєте, а від кого потрібно захищати дітей? *(Відповіді дітей.)*

У США, в місті Нью-Йорк височіє 39-поверховий будинок, у якому знаходиться Штаб-квартира Організації Об'єднаних Націй (ООН) — міжнародної організації, одним із головних завдань якої є підтримання миру та безпеки на Землі, щоб позбавити майбутні покоління від нещастя війни.

Щорічно скликається Генеральна Асамблея ООН — збори делегатів усіх держав — членів організації (на сьогоднішній момент їх налічується понад 180) — для того, щоб ужити заходів щодо мирного розв'язання міжнародних конфліктів, усебічної підтримки й захисту прав людини.

1989 року Генеральною Асамблеєю ООН було одностайно ухвалено Конвенцію про права дитини.

Чому виникла необхідність у прийнятті Конвенції?

Ось декілька фактів із брошури ООН «Права людини. Виклад фактів № 10»:

- близько 100 мільйонів дітей, які залишені своїми родинами, існують лише за рахунок виснажливої роботи, злочинів, жебракування;
- 120 мільйонів дітей віком від 6 до 11 років не мають змоги відвідувати школу;
- щорічно близько 3,5 мільйона дітей вмирають від хвороб, які є виліковними.

Основна мета Конвенції про права дитини — спонукати держави докласти максимум зусиль для розв'язання цих проблем захисту дітей і дитинства.

Конвенція — це договір, який неухильно повинен виконуватися тими, хто його підписав. Наша держава також підписала цей документ.

На дошці написано слова: «Конвенція», «права».

У Конвенції йдеться про те, щоб усі діти на Землі мали однакові права. Уряди держав мають створювати такі закони, за якими всі діти їхньої країни повинні мати рівні можливості для розвитку особистості.

На столах у кожній групі — основні положення Конвенції.

Конвенція — це досить великий документ, давайте ознайомимося з її основними положеннями (зачитує).

- Кожна дитина має невід'ємне право на життя, і держава забезпечує максимально можливою мірою виживання та здоровий розвиток дитини.
- Діти мають право вільно висловлювати свої думки.
- Батьки несуть основну відповідальність за виховання дитини.

- Держави повинні надавати їм допомогу і розвивати мережу дитячих закладів.
- Держави повинні забезпечувати захист дітей від завдання їм фізичної або психічної шкоди.
- Дитина має право на освіту.
- Держави поважають право дитини на свободу думки.
- Жодна дитина, яка не досягла 15-річного віку, не повинна брати участь у воєнних діях.
- Жодна дитина не може бути об'єктом довільного або незаконного втручання в реалізацію її права на особисте життя, сімейне життя, недоторканність житла або таємниці кореспонденції; незаконного зазіхання на її честь та репутацію.

Конвенція містить не тільки права дитини. Вона чітко встановлює межі переходу від дитинства до дорослого життя (ООН вважає дитиною людську істоту від народження до 18 років). Обговоріть у групах, які положення не в повному обсязі виконуються в нашій країні, і спробуйте це довести. (Виступи дітей і батьків.)

Але дітям і підліткам найчастіше хочеться якнайшвидше стати дорослими, позбутися опіки, повчань типу: «Я краще знаю, що потрібно, адже я старший за тебе». Виникають конфлікти між дітьми й дорослими. Тут уже не дорослі порушують права дітей, а діти претендують на роль дорослих.

Зверніть увагу на питання, що записані на дошці:

- Чи можна не допускати сварок?
  - У чому полягають причини конфліктів між дітьми та дорослими?
- Спробуємо разом розібратися в ситуаціях і відповісти на ці запитання.

2. Інсценування ДІЙОВІ ОСОБИ

Петрик

Мати

Бабуся

Батько

Інтер'єр кімнати. Бабуся плете, мати пише, батько дивиться телевізор.

Вбігає син Петрик.

Петрик. Мамо, так їсти хочеться! Швидше дай поїсти.

Сідає за стіл, починає їсти.

Мати. Із брудними руками за стіл?! Вимий руки!

Петрик. Це насильство над особистістю! Ми сьогодні Конвенцію про права дитини вивчали!

Бабуся. Петрику, сходи в аптеку за ліками, щось тиск у мене підвищився.

Петрик. Бабусю, не маєш права експлуатувати дитину. (*Встає з-за столу.*) Дякую, я наївся.

Мати. Помий посуд, синку.

Петрик. Не маєш права використовувати дитячу працю, мамо.

Сідає, дивиться телевизор.

Батько. Вимидай телевизор та берися за уроки, інакше я тебе відлупцюю!

Петрик. Це прояв жорстокості, тату.

3. Робота в групах, обговорення, змагання.

Учитель. А зараз ми попрацюємо у групах: виконаємо завдання та дамо відповіді на запитання.

Завдання

1. Знайти помилки в поведінці членів родини (на дошці — таблиця «Обов'язки»).
2. Чи має право дитина від чогось відмовитися та отримати те, що хоче?

На дошці записані анаграми:

НОКЕВНІЦЯ

ТЬБАИК, РЕДВААЖ

ИЖТЯТ

Запитання

- Хто є відповідальним за забезпечення прав дітей?
- Які основні права вам відомі?
- В якому міжнародному документі зазначені права дітей?
- Хто запам'ятав якісь із положень Конвенції?
- В яких літературних творах порушувалися права дітей?

Підбиття підсумків змагання.

Висловлення думок дітей та батьків із приводу запитань на дошці.

Учитель. Тепер слово надається головному правозахисникові школи (соціальному педагогові).

Педагог. Наша держава проголошує рівноправність усіх людей перед законом. Людина може реалізувати свої права тільки в тому разі, якщо не порушуватиме прав інших людей. Діти і дорослі мають однакові права та обов'язки, різниця полягає лише в тому, що дорослі більше знають

і вміють, тому несуть і більшу відповідальність. Дорослі часто порушують законні права дітей, але й діти через власне незнання та невміння досить часто вимагають надання собі таких прав, які можуть завдати шкоди їм самим та оточуючим.

Взаєморозуміння, поважання прав одне одного — єдиний спосіб розв'язання конфлікту батьків і дітей.

Конвенція про права дитини покликана захищати дітей від сваволі дорослих. На шляху до цієї мети ми повинні багато що зробити, навіть змінити світ. Але це поки що неможливо. Тому необхідно почати з маленьких кроків: із себе, нашого оточення, родини, школи, вулиці тощо.

4. Вправи для релаксації

Усі діти мають право на любов та піклування

Мета: ознайомити учнів із Конвенцією про права дитини; розкрити причини прийняття Конвенції; довести її роль та значення щодо захисту прав дітей; сприяти формуванню правової позиції про проблеми прав дітей.

ХІД ЗАХОДУ

1. Бесіда

Учитель. У сучасного людства є великий гріх — нещасні діти. Про них багато пишуть, а є й такі люди, які намагаються їм допомогти. Але, на жаль, кількість дітей, які потрапили в біду, не зменшується. Сьогодні діти всього світу потребують захисту; 250 млн дітей існують лише за рахунок виснажливої роботи, крадіжок, жебракування, 30 млн дітей віком від 6 до 11 років не мають змоги відвідувати школу, близько 5 млн дітей щорічно помирає від хвороб.

У світі налічується близько 25 % дітей із нервово-психічними розладами. Поширюється бізнес на дітях, наприклад, використання дітей, від яких відмовилися батьки, для трансплантації органів. У США щоденно 3000 маленьких американців починають палити.

З'явився новий тип дитини — вуличні бізнесмени, біженці, жебраки, діти, які миють машини, діти з відхиленнями у поведінці.

У країнах з низьким рівнем життя до 200 млн дітей живуть в умовах зuboжіння. Не найкраща ситуація і на пострадянському просторі. У Росії близько 2 млн дітей є безпритульними, що є характерним для рівня 1918 р. Дитяча смертність у Росії втричі більша, ніж в Європі.

В Україні щоденно підлітки скоюють 104 правопорушення, серед яких: убивства, насильства, грабежі. Три чверті неповнолітніх дітей в Україні мають різні хронічні захворювання.

Тому сьогодні проблема дитинства є найголовнішою у світі, адже діти — це майбутнє кожної країни й усього людства.

Прийнята 1959 року ООН Декларація прав дитини значною мірою сприяє захисту дитинства.

У ній ідеться про те, що дитина, зважаючи на її фізичну та розумову незрілість, потребує захисту та піклування. Але становище дитини щодо питання її прав залишається складним. 20 листопада 1989 року ООН прийняла Конвенцію про права дитини — договір, умови якого повинні виконуватися всіма, хто його підписав. Україна нарівні з іншими державами поставила свій підпис під цим документом і тим самим зобов'язалася дотримуватись Декларації про права дитини.

2. Читання та обговорення статей 6, 13, 14, 15 Конвенції про права дитини

Учитель. Що таке особистість? Це людина зі своїми думками, почуттями, здібностями. Життя окремої людини — велика цінність для всього людства. Саме тому кожна людина повинна знати свої права та свої обов'язки.

Висновок: кожна дитина має право на гідне ставлення до своєї особистості.

3. Бесіда

Учитель. Я пропоную вам відповісти на низку запитань.

Запитання

- Чи люблять вас батьки?
- За що вони вас люблять?
- Як ви гадаєте, якби ви були менш розумними, менш слухняними, менш красивими, то перестали б ваші батьки вас любити?

Учні відповідають.

Ваші батьки люблять вас не за якусь певну рису, а тому, що ви — їхня дитина.

Кожна дитина має право на Батьківщину та на батьківську любов. Коли ви подорослішаєте і будете батьками, то ви теж любитимете своїх дітей.

4. Перегляд малюнків

Учитель. 14 лютого святкується День Святого Валентина. Це свято любові до рідних, близьких людей. Цього дня можна надсилати «валентинки» (листівки у вигляді сердець) тим, кого любиш. Ми не будемо з вами чекати 14 лютого і зробимо «валентинки» просто зараз. Напишіть, кого ви любите та поважаєте. Можете придумати навіть якесь привітання.

Учитель роздає аркуші з контуром серця. Учні працюють.

5. Обговорення ситуації

Учитель. Якщо кожна дитина — це особистість, то вона має право на особисте життя.

Хлопець або дівчина можуть обирати собі друзів. Ніхто не має права їм наказувати: із тим не дружи, таку музику не слухай, думай тільки так, а не інакше. Звичайно, це не означає, що батькам може бути все рівно, із ким ви товаришуєте, де буваєте, як одягаєтесь.

Вони можуть радити, переконувати, пояснювати вам, що їм не подобається у вашій поведінці. Але ніхто не має права вдаватися до силових заходів, щоб переробляти життя людини. Інакше це призводить до значних проблем.

Давайте розглянемо уривок із казки «Царівна-жаба». Героїня звертається до Івана-царевича з такими словами: «Навіщо ти, Іване-царевичу, спалив мою жаб'ячу шкіру? Шукай мене тепер у тридев'ятому царстві, у Кощея Безсмертного».

Яке право порушив Іван-царевич?

Відповіді учнів: право на особисте життя, на таємницю.

Якщо ставитися до дитини з любов'ю, поважати її права на особисте життя, таємницю, то дитина виросте розумною, вільною, толерантною людиною.

6. Гра «Вільний мікрофон»

Учитель. Тепер ми виконаємо завдання.

Завдання

Розкажіть про власний досвід, коли порушувалося право дитини на свободу думки і слова. Обговорення 5–6 розповідей.

Навіщо дітям знати зміст Конвенції про права дитини?

Обговорення

Діти повинні знати свої права, а потім, коли стануть дорослими, повинні знати, як ставитися до своїх дітей, якими принципами керуватися. У різних країнах та регіонах світу Конвенція про права дитини виконується по-різному, з урахуванням особливостей кожної держави. Але обов'язковою для всіх є повага до дитини та її прав, а також піклування та любов.

Доброта — це частина нас

Мета: формувати в учнів ціннісну орієнтацію, вміння формулювати моральні судження; розвивати вміння відрізняти добре від поганого.

ХІД ЗАХОДУ

Звучить музичний фрагмент твору П. І. Чайковського «Пори року».

1. Розповідь учителя

Учитель. Хочу розповісти вам, звідки з'явилось висловлювання «Усе в твоїх руках».

Ця історія трапилася у давні часи в стародавньому місті, в якому жив великий мудрець. Слава про його мудрість поширилася далеко за межі його рідного міста. Але був у місті один чоловік, який заздрив його славі. І от вирішив він придумати таке запитання, щоб мудрець не зміг на нього відповісти. Чоловік цей пішов на луки, піймав метелика, посадив його між долонь і подумав: «Запитаю я в мудреця ось про що: який метелик у мене в руках — живий чи мертвий? Якщо він скаже — живий, я стисну долоні, і метелик помре, а якщо він скаже — мертвий, я розтулю долоні, і метелик полетить. От тоді всі зрозуміють, хто з нас найрозумніший».

Так все й вийшло. Завидько піймав метелика, посадив його між долонями, пішов до мудреця та запитав у того: «О наймудріший! Який метелик

у мене в руках: живий чи мертвий?» І тоді мудрець, який і справді був дуже розумною людиною, сказав: «Усе в твоїх руках».

Учитель звертає увагу дітей на плакат «Добрі справи прикрашають людину».

2. Бесіда

Учитель. Діти, сьогодні ми говоритимемо про доброту. Для початку створимо собі гарний настрій. Посміхніться і скажіть добрі слова одне одному. Сьогодні згадаємо гарні, добрі слова на літеру Д. (*Добрий, дорогий, добродушний, дружній, доброзичливий, доброчесний, добропорядний.*)

Ми поговоримо про поважне та турботливе ставлення до навколишнього світу, про дуже важливу й потрібну якість для людини — доброту. Як ви розумієте це слово?

Діти відповідають, що доброта виявляється у вчинках.

Наведіть приклади доброго ставлення людей.

Діти відповідають: «Люди вітаються одне з одним, допомагають у скруті, висловлюють співчуття, вітають зі святами, дарують квіти, допомагають людям похилого віку та тваринам».

Які добрі вчинки зробили ви?

Варіанти відповідей: допоміг донести важкі речі, ходила за хлібом для сусідки, допоміг маленькому хлопчикові перейти дорогу, збирала речі для притулку, полагодив парту, доглядаю квіти.

А хто є найдобрішою та найтурботливішою людиною для вас у родині?

Учні відповідають: *мама.*

Як вона піклується про вас?

Відповіді дітей.

Чому кажуть: «Біля сонця — тепло, біля матері — доброта»?

Відповіді дітей.

А як ви піклуєтесь про свою матусю? Як допомагаєте їй у домашніх справах?

Відповіді дітей.

До повернення батьків із роботи можна виконати дуже багато домашніх справ: прибрати квартиру, вимити посуд, купити в магазині продукти, випрати сорочку чи кофтинку, випрасувати шкільну форму, почистити

черевики, сходити до дитячого садочка за молодшим братом чи сестрою. Яку радість ви помітите в очах матері або батька, якщо вчасно та за власної ініціативи візьметесь виконувати частину домашніх справ.

Ви повинні пам'ятати, що на все добро, яке для вас роблять люди, слід відповідати теж добром, виявляти увагу та чуйність до дорослих, однолітків і молодших. Так само необхідно бути добрими до тварин і всього оточуючого.

3. Гра «Зберіть прислів'я та приказки»

Учитель. А тепер пограємо. Ви повинні виконати таке завдання. Прислів'я — це короткий народний вислів, народна мудрість, а коротка алегорична повчальна розповідь, вірш — це байка.

Завдання

Поеднати частини прислів'я або приказки та пояснити їх значення: добрі справи; робити добро; прикрашають людину; поспішай; без добрих справ; життя дане; немає доброго імені; на добрі справи; що є добрі люди; злий не вірить; скромність кожному; скромність прикрашає; до лица; людину; за добро; добром і платять.

Учні розподіляються на три групи. Кожна група отримує картки, на яких написані частини прислів'я. Учасникам необхідно скласти із частин цілі прислів'я. Кожна група доповідає про виконану роботу.

4. Інсценізації байок

ДІЙОВІ ОСОБИ

Автор

Блискавка

Сонце

Білка

Вовк

Автор. Запитала Блискавка у Сонця.

Блискавка. Скажи, чому люди люблять тебе більше, ніж мене, адже я теж дуже яскрава?

Сонце. Вони люблять тепло й ласку.

Блискавка. Від моїх пожеж, що трапляються на Землі, теж багато тепла, але це їх не влаштовує!

Сонце. Уся справа в тому, що добра у твоїй душі вистачає лише на короткий спалах, який приносить дуже багато лиха.

Учитель. Кому з учасників цієї розмови ви більше симпатизуєте: Блискавці чи Сонцю? Чому? (Відповіді дітей.)

Учитель. Послухайте ще одну байку.

Автор. Білка стрибала з гілки на гілку й упала прями́сінько на сонного Вовка. Вовк підхопився та й хотів її з'їсти.

Білка. Пустити мене.

Вовк. Добре, я відпущу тебе, тільки ти скажи мені, чого ви, білки, такі веселі. Мені завжди нудно, а на вас диви́шся: ви там угорі все граєте й стрибаєте.

Білка. Пустити мене спершу на дерево, я звідти тобі скажу, бо я боюся тебе.

Автор. Вовк пустив, а білка стрибнула на дерево й звідти мовила.

Білка. Тобі тому нудно, що ти злий. Тобі злість серце палить. А ми веселі тому, що ми добрі й нікому зла не заподіюємо.

Учитель. Хто з героїв казки викликає ваші симпатії, а хто — ні?

Відповіді дітей.

У чому полягає повчальний зміст байки? Чого вона вчить?

Відповіді дітей.

Учитель підсумовує.

Не роби зла, будь добрим.

5. Анкетування

Учитель. На мої запитання ви повинні відповідати «так» або «ні».

• Чи можна змусити людину бути доброю?

• Чи можна стати добрим на певний час?

• Чи потрібно бути добрим у ставленні до будь-якої людини?

• Чи легко бути добрим?

• Чи є у вас бажання робити добрі справи?

Якщо у вас вийшло більше відповідей «так», то ви прагнете робити добро. Доброта завжди дає радість оточуючим. Вона, як чарівні ліки, виліковує від багатьох хвороб. Люди прагнуть добра й ненавидять зло. Потрібно вчитися бути добрими до всього оточуючого. На все гарне, що для нас роблять люди, слід відповідати добром.

Поспішайте робити добро! Будьте добрими й щедрими, і це повернеться вам сторицею. Любіть працю, і вона принесе велику насолоду. Незабаром настане час, коли ви зможете сказати: «Я роблю потрібну справу, приношу користь людям».

6. Рефлексія заняття

Звучить музика.

Учитель. Отже, як після зими настає весна, так і усередині нас змінюються почуття й думки — змінюється наш внутрішній стан. Тільки відчувши внутрішню силу й спокій, ви зможете змінити на краще своє життя. Ви поступово сильнішаєте і згодом зможете здивуватися, як легко бути вільним, сильним і впевненим, як добре усвідомлювати те, що ви здатні на це.

Конфлікти та шляхи їхнього розв'язання

Мета: розвивати навички мирного розв'язання конфліктів, що виникають; учити практично застосовувати досліджувані принципи у житті класу; стимулювати інтерес до питань законотворчості; прищеплювати бажання брати участь у складанні законів і застосовувати їх на практиці.

Обладнання: «Віслюки» (ціла і розрізана картинка); ватман; папір формату А3; фломастери; скотч.

Примітка. Захід проводиться в ігровій формі.

ХІД ЗАХОДУ

1. Гра «Ніс — підлога — стеля»

Учитель називає: «Ніс, підлога, стеля». Учні вказують на те, що називає вчитель.

Завдання вчителя — заплутати дітей. Якщо вчитель каже: «Ніс», — а сам показує на стелю, то діти повинні показати на ніс. Гра розвиває уважність, сприяє створенню невимушеної атмосфери в класі.

2. Гра-змагання

Учитель прикріплює до дошки цілу картинку і пропонує учням уважно подивитися на неї. Після цього вони отримують фрагменти картинки.

Елементи розрізаної картинки необхідно розташувати в правильному порядку і скласти стислу послідовну розповідь.

Під час гри учні вчаться співпрацювати.

Підбиваючи підсумки, учитель доводить, що співробітництво є кращим за конфлікти.

3. Бесіда

Учитель просить дітей згадати та описати конфлікти, що відбувалися в класі. Він також звертає їхню увагу на те, що в дискусії можна спробувати знайти шляхи їхнього розв'язання.

Учитель підбиває підсумки; він зазначає, що для розв'язання конфліктів люди створили закони.

Запитання

- Які закони існують для всіх людей і країн?
- Які основні права існують і для кого вони?
- Де записані ці права? (*У міжнародних документах: Загальній Декларації прав людини, Конвенції про права дитини тощо*)

4. Робота в групах

Учитель розповідає дітям про Організацію Об'єднаних Націй (ООН) та про її структуру.

Він пропонує учням скласти документ «Декларацію класу».

Для цього клас розподіляється на групи, які мають визначити правила, які повинні виконуватися, щоб у класі панувала атмосфера взаємоповаги, співробітництва, були відсутні конфлікти. Кожна група пропонує свій варіант. Після обговорення основні пункти, які відзначили всі, записуються до Декларації класу (на аркуші ватману).

Усі учні (або більшість) повинні бути згодні з тим, що запропоноване правило (право або обов'язок) записується до Декларації (можливе голосування за пунктами). Потім кожний (за бажанням) може підписати Декларацію (зі зворотного боку або внизу), висловлюючи цим самим свою згоду з її положеннями.

Наступний етап — голосування, обираючи Генерального секретаря класу (на прикладі ООН), який буде впродовж визначеного часу нагадувати членам колективу класу про те, що вони підписали Декларацію (але він не повинен ставати на той або інший бік у конфлікті). (*Через певний час він може звітувати, як діти дотримувалися принципів Декларації класу.*)

Учитель звертає увагу дітей на те, що Генеральний секретар — не начальник: він не повинен наказувати, а може тільки нагадувати про необхідність дотримання Декларації.

Коментар для вчителя

Кульмінаційною частиною цього заняття є, звичайно, складання Декларації та її підписання. Але для цього важливо, щоб діти були переконаними в її необхідності. Саме це необхідно довести і обґрунтувати всім класом.

Важливо, щоб учні проаналізували всі типові конфлікти, спробували розглянути не одну конкретну ситуацію і не пропонували правила, що стосуються певного конфлікту.

Я сам і погляд збоку

Мета: навчати учнів адекватного оцінювання себе та оточуючих; виховувати терпимість і толерантність; стимулювати саморозвиток особистості.

Примітка. Захід проводиться в ігровій формі.

ХІД ЗАХОДУ

Учитель пропонує учням виявити у себе та у своїх однокласників різноманітні якісні характеристики як позитивні, так і негативні. Звичайно, деякі уявлення матимуть суб'єктивний характер, тому слід попередити учнів, що не варто ображатися, а необхідно реально поглянути на себе та оточуючих.

Клас розподіляється на чотири групи. Кожна група отримує пакет із 50 картками, на яких зазначені позитивні або негативні риси характеру.

Орієнтовний перелік рис характеру

- Акуратність, активність.
- Безвольність, аморальність, безтурботність, безвідповідальність.
- Безпринципність, безстрашність, безтактність, безхарактерність, безініціативність, балакучість, боязкість.
- Вірність, уважність, збудливість, буркотливість, вихованість, захопленість, вразливість, запальність, зарозумілість.
- Гордість, гарячість, грубість, гуманність.

- Нещирість, діловитість, зухвалість, дисциплінованість, доброзичливість, довірливість.
- Жадібність, жорстокість, життєрадісність.
- Заздрість, зарозумілість, сором'язливість, злопам'ятність.
- Ініціативність, ретельність.
- Колективізм, критичність, консервативність.
- Легковажність, лицемірство, допитливість, цікавість, лінощі.
- Повільність, мрійливість, мовчазність, мстивість, м'якість.
- Наполегливість, спритність, недбалість, нетовариськість, неухажливість, незалежність, некритичність, нерішучість, нетерплячість, нелюдяність, непевність у собі.
- Уразливість, товариськість, організованість, дотепність, чуйність, відвертість, освіченість, відкритість.
- Пасивність, песимістичність, привітність, причепливість, принциповість, лякливоість, підозрілість.
- Заощадливість, рішучість, байдужість, реалістичність.
- Зарозумілість, самостійність, самовпевненість, стриманість, скромність, слабкість волі, слабохарактерність, сміливість, справедливість, старанність, самокритичність, кмітливість, стриманість, серйозність, совісність, здатність співчувати та співпереживати.
- Тактовність, кваліфікація, терпимість, працьовитість.
- Догідливість, лагідність, упертість, ретельність, повага до традицій.
- Недбалість, хвалькуватість, хитрість, хоробрість.
- Цілеспрямованість, чесність, чуйність, жартівливість.
- Егоїстичність.

Учасники групами розсаджуються навколо столу. Спочатку кожний із них, вивчивши зміст пакета, обирає і кладе біля себе ті картки, на яких зазначені якості, що, на його думку, властиві йому самому. Іншими словами, проводиться самооцінювання. Потім кожен учасник обирає картки, на яких зазначені якості, що характеризують партнерів по грі. Картки з якостями, що характеризують того або іншого учасника гри, кладуть проти нього написом униз. У такий спосіб забезпечується анонімність оцінок. Після того, як усі картки розкладено, кожен має можливість довідатися, як оцінюють його інші. Результат роботи — порівняння власних уявлень про себе із тим, що думають про особистість інші.

Примітка. Якщо виявляються значні розбіжності між самооцінкою та оцінками інших, ігровий момент знімає або, принаймні, згладжує гостроту переживань. Анонімність знижує психологічну напруженість чекання

й одночасно підвищує об'єктивність оцінок. Аналогічні ігри допомагають учням скласти правильну думку про себе.

Висновок. Характер є важливою складовою людської природи, але, на відміну від темпераменту, його можна змінювати, позбаватися одних його якостей і здобувати нові.

Матеріали для проведення годин спілкування

Матеріали для проведення годин спілкування тематики «Етикет»

I. Основні поняття про етикет

1. Де зароджувався етикет
2. Поняття про етикет
3. Гарні манери

II. Увічливість

1. Тактовність і чуйність
2. Скромність

III. Міжнародний етикет

1. Англія
2. Німеччина
3. Іспанія
4. Голландія
5. Азіатські країни

IV. Світський етикет

1. Правила розмови
2. Як поводитися за столом
3. Буфет

Таємниці етикету

Де зароджувався етикет

Англію й Францію називають зазвичай класичними країнами етикету. Однак, батьківщиною етикету назвати їх ніяк не можна. Брутальність, нещуче, поклоніння грубій силі в XV ст. панували в обох країнах. Про

Німеччину та інші країни тодішньої Європи можна взагалі не говорити, одна лише Італія того часу є винятком.

Облагороджування італійського суспільства починається вже в XIV ст. Людина переходила від феодальних звичаїв до культури нового часу. Якщо порівнювати Італію XV ст. з іншими країнами Європи, то відразу ж відчуваєш більш високий ступінь освіченості, культури, вміння прикрашати своє життя.

А в цей же час, Англія, закінчивши одну війну, бере участь у другій, залишаючись до середини XVI ст. країною варварів. У Німеччині лютувала жорстока й непримиренна війна Гуситів, дворянство було неосвіченим, панувало кулачне право — розв'язання всіх суперечок силою.

Франція була поневолена й спустошена англійцями, французи не визнавали ніяких заслуг, крім військових, вони не тільки не поважали наук, але навіть нехтували ними, вважаючи всіх учених найнікчемнішими з людей.

На той час як уся Європа потопала в міжусобицях, і феодальні порядки трималися ще на повну силу, Італія була країною нової культури. Ця країна й по праву може вважатися батьківщиною етикету.

Поняття про етикет

Сформовані норми моральності є результатом тривалого процесу становлення взаємин між людьми. Без дотримання певних норм неможливі політичні, економічні, культурні відносини, тому що не можна існувати, не поважаючи одне одного, не накладаючи на себе певних обмежень.

Етикет — слово французького походження, що означає манеру поведінки. До цього поняття належать правила чемності й увічливості, прийняті в суспільстві.

Сучасний етикет успадковує звичаї практично всіх народів від сивої давнини до наших днів. В основі своєї ці правила поведінки є загальними, оскільки їх дотримуються представники не тільки певного суспільства, але й представники всіх соціально-політичних систем, що існують у сучасному світі. Народи кожної країни вносять в етикет свої виправлення й доповнення, зумовлені особливостями країни, специфікою її історичної будови, національними традиціями й звичаями.

Розрізняють декілька видів етикету, основними з яких є такі:

- придворний — суворо регламентований порядок і форми поведінки, установлені при дворах монархів;

- дипломатичний — правила поведінки дипломатів та інших офіційних осіб під час контактів одне з одним на різних дипломатичних прийомах, візитах, переговорах;
- військовий — загальноприйняті в армії правила, норми і манери поведінки військовослужбовців у всіх сферах їхньої діяльності;
- загальногромадський — сукупність правил, традицій та умовностей, яких дотримуються громадяни під час спілкування одне з одним.

Більшість правил дипломатичного, військового й загальногромадського етикету тією чи іншою мірою збігаються. Відмінність між ними полягає в тому, що дотриманню правил етикету дипломатами надається більшого значення, оскільки порушення цих правил може завдати шкоди престижу країни або її офіційних представників і призвести до ускладнень у відносинах між державами.

У міру змін умов життя людства, розвитку культури одні правила поведінки замінюються на інші. Те, що раніше вважалося непристойним, стає загальноприйнятим, і навпаки. Але вимоги етикету не є абсолютними: дотримання їх залежить від місця, часу й обставин. Поведінка, що є неприпустимою в одному місці й за певних обставин, буде доречною в іншому місці й за інших обставин.

Норми етикету, на відміну від норм моралі, є умовними, вони мають ніби характер неписаної угоди про те, що в поведінці людей є загальноприйнятим, а що — ні. Кожна культурна людина повинна не тільки знати й дотримуватися основних норм етикету, але й розуміти необхідність існування певних правил у взаєминах.

Манери багато в чому відображають внутрішню культуру людини, її моральні та інтелектуальні якості. Уміння правильно поводитися в суспільстві має дуже велике значення: воно полегшує встановлення контактів, сприяє досягненню взаєморозуміння, створює гарні, стійкі взаємини.

Слід зазначити, що тактовна та вихована людина поводить себе відповідно до норм етикету не тільки на офіційних церемоніях, але й повсякчас. Справжня ввічливість, в основі якої доброзичливість, зумовлюється тактом, почуттям міри, що підказує, що можна, а чого не можна робити за тих чи інших обставин. Така людина ніколи не порушить громадського порядку, ні словом, ні вчинком не скривдить іншу людину, не образить її гідності.

На жаль, зустрічаються люди з подвійним стандартом поведінки: одна — на людях, інша — вдома. На роботі, зі знайомими й друзями вони

ввічливі, співчутливі, а вдома із близькими — не церемоняться, грубі та не тактовні. Це свідчить про невисоку культуру людини й погане виховання.

Сучасний етикет регламентує поведінку людей у побуті, на службі, у громадських місцях і на вулиці, у гостях та на різних офіційних заходах — прийомах, церемоніях, переговорах.

Отже етикет — дуже важлива частина загальнолюдської культури, моралі, вироблена протягом багатьох століть всіма народами відповідно до їхніх понять про добро, справедливість, людяність — у сфері моральної культури й про красу, порядок, благоустрій, побутову доцільність — у сфері культури матеріальної.

Гарні манери

Одним з основних принципів сучасного життя є підтримка нормальних стосунків між людьми й прагнення уникнути конфліктів. У свою чергу, повагу й увагу можна здобути лише за умови ввічливості та стриманості. Оточуючі найбільше цінують увічливість і делікатність. Але в житті нам нерідко доводиться зустрічатися із брутальністю, різкістю, неповагою до особистості іншої людини. Причина тут полягає у тому, що ми недооцінюємо культуру поведінки людини, її манери.

Манери — спосіб тримати себе, зовнішня форма поведінки, поведіння з іншими людьми, вживані в мові вислови, тон, інтонація, характерна для людини хода, жестикуляція й навіть міміка.

У суспільстві гарними манерами вважаються скромність і стриманість, уміння контролювати свої вчинки, уважно й тактовно спілкуватися з іншими людьми. Поганими манерами слід вважати звичку голосно говорити, не соромлячись у висловах; розв'язність у жестикуляції та поведінці; неохайність в одязі; брутальність; відверту недобррозичливість до навколишнього; зневагу до чужих інтересів і запитів; безсоромне нав'язування іншим своєї волі та бажань; невміння стримувати своє роздратування; навмисну образу гідності оточуючих; безтактність; лихослів'я; уживання принизливих кличок, прізвиськ.

Манери належать до культури поведінки людини й регулюються етикетом. Етикет має на увазі доброзичливе й поважне ставлення до всіх людей, незалежно від посад та суспільного стану. Він містить у собі чимне поведіння з жінкою, шанобливе ставлення до старших, форми звертання й вітання, правила ведення розмови, поведінку за столом. У цілому етикет у цивілізованому суспільстві збігається із загальними вимогами ввічливості, в основі яких — принципи гуманізму.

Обов'язковою умовою спілкування є делікатність. Делікатність не повинна бути зайвою, перетворюватися на підслесливість, приводити до невинного вихвалювання побаченого або почутого. Не потрібно посилено приховувати, що ви вперше бачите щось, слухаєте, куштуєте, боячись, що вас будуть вважати невігласом.

Увічливість

Усім відомі вирази: «холодна ввічливість», «крижана ввічливість», «презирлива ввічливість», в яких епітети, додані до цієї прекрасної людської якості, не тільки вбивають її сутність, але перетворюють її на свою протилежність.

Емерсон визначав увічливість як «суму маленьких жертв», що ми приносимо людям, які нас оточують, з якими ми вступаємо в ті або інші життєві контакти.

На жаль, зовсім забуте зараз прекрасне висловлення Сервантеса: «Нічого не коштує так дешево й не цінується так дорого, як увічливість».

Щира ввічливість може бути лише доброзичливою, тому що вона — один із проявів щирої, безкорисливої доброзичливості стосовно всіх людей, з якими людині доводиться зустрічатися на роботі, вдома, у громадських місцях. З товаришами по роботі, з багатьма знайомими, у побуті ввічливість може перейти в дружбу, але органічна доброзичливість до людей взагалі — обов'язкова база ввічливості. Справжня культура поведінки — там, де вчинки людини у всіх ситуаціях, їхній зміст і зовнішній прояв ґрунтуються на моральних принципах та відповідають їм.

Одним із головних елементів увічливості вважають уміння запам'ятовувати імена. От як про це говорить Д. Карнегі: «Більшість людей не запам'ятовують імен з тієї причини, що не хочуть витрачати час і енергію на те, щоб зосередитися, затвердити, закарбувати ці імена у своїй пам'яті. Вони шукають для себе виправдань у тім, що занадто зайняті. Однак вони навряд чи більше зайняті, ніж Франклін Рузвельт, а він знаходив час для того, щоб запам'ятати й принагідно пригадати навіть імена механіків, з якими йому доводилося зустрічатися... Ф. Рузвельт знав, що один із найпростіших і найдієвіших способів завоювати прихильність оточуючих — це запам'ятати їхні імена й вселити їм усвідомлення власної значущості».

Тактовність і чуйність

Зміст цих двох шляхетних людських якостей: увага, глибока повага до внутрішнього світу тих, з ким ми спілкуємося, бажання та уміння їх

зрозуміти, відчутти, що може зробити їм приємність, радість або навпаки, викликати в них роздратування, досаду, образу. Тактовність, чуйність — це й почуття міри, якої варто дотримуватись у розмові, в особистих і службових стосунках, уміння відчувати межу, коли в результаті наших слів і вчинків у людини виникає незаслужена образа, прикрість, а іноді й біль. Тактовна людина завжди враховує конкретні обставини: різницю віку, стать, суспільний стан, місце розмови, наявність або відсутність сторонніх.

Повага до інших — обов'язкова умова тактовності навіть між добрими товаришами. Вам, напевно, доводилося зустрічатися із ситуацією, коли на нараді хтось викрикує під час виступів своїх товаришів: «Нісенітниця, дурниця!»

Така поведінка нерідко стає причиною того, що коли ця людина сама починає висловлюватися, то навіть її розумні судження зустрічаються аудиторією з ворожістю. Про таких людей говорять: «Природа відпустила їй стільки поваги до людей, що її вистачає тільки на себе». Самоповага без поваги до інших неминуче вироджується в зарозумілість і чванство.

Культура поведінки рівною мірою є обов'язковою для керівника і підлеглого. Вона полягає насамперед у чесному ставленні до своїх обов'язків, у строгій дисциплінованості, а також у повазі, ввічливості, тактовності керівника. Аналогічне стосується й товаришів по службі. Вимагаючи поважного ставлення до себе, ставте частіше запитання: чи відповідаєте ви їм самим тим же.

Тактовність, чуйність — це також здатність швидко й безпомилково визначати реакцію співрозмовників на наше висловлювання, вчинки й у потрібних випадках самокритично, без почуття фальшивого сорому вибачитися за свою помилку.

Скромність

«Людина, яка говорить тільки про себе, тільки про себе й думає, — стверджує Д. Карнегі. — А людина, що думає тільки про себе, — безнадійно некультурна. Вона некультурна, якою б високоосвіченою не була».

Скромна людина ніколи не прагне довести, що вона розумніша за інших, не підкреслює свою перевагу, не вимагає для себе ніяких привілеїв, особливих зручностей, послуг.

Разом із тим, скромність не повинна асоціюватися із боязкістю та сором'язливістю. Це зовсім різні категорії. Дуже часто скромні люди виявляються набагато певнішими й активнішими в критичних обставинах, бо їм відомо, що суперечкою переконати у своїй правоті неможливо.

Д. Карнегі писав: «Ви можете дати зрозуміти людині, що вона не права, поглядом, інтонацією або жестом не менш красномовно, ніж словами. Але якщо ви говорите їй, що вона не права, то чи зможете ви її тим самим погодитися з вами? Ніколи! Тому що ви завдали прямого удару її інтелекту, її здоровому глузду, її самолюбству й почуттю власної гідності. Це викличе в неї лише бажання завдати відповідного удару, але аж ніяк не змінити свою думку».

У період свого перебування в Білому домі Т. Рузвельт одного разу зізнався, що якби він був правим у сімдесяти п'яти випадках зі ста, то не міг би бажати нічого кращого. «Якщо це був максимум того, на що міг сподіватися один із найвидатніших людей ХХ ст., що можна сказати про нас із вами?» — запитував Д. Карнегі й відповідав: «Якщо ви можете бути впевненими у своїй правоті хоча б у п'ятдесяти п'яти випадках зі ста, то навіщо вам говорити іншим, що вони не праві».

І дійсно, вам напевно доводилося бути свідком того, як хтось третій, що спостерігає за розлютованими сперечальниками, може покласти кінець непорозумінню дружлюбним, тактовним зауваженням, співчутливим прагненням зрозуміти точку зору обох сперечальників.

Ніколи не слід починати із заяви «Я вам доведу те-те й те-те». Це, на думку психологів, є аналогічним, що сказати: «Я розумніший за вас, я збираюся дещо вам сказати й змусити вас змінити свою думку». Це виклик! Це породжує у вашого співрозмовника внутрішній опір і бажання поборотися з вами перш, ніж ви почали суперечку.

Щоб щось довести, потрібно зробити це настільки тонко, настільки мистецьки, щоб ніхто цього й не відчув.

Д. Карнегі вважає одним із золотих правил таке: «Людей потрібно вчити так, ніби ви їх не вчили. І незнайомі речі подавати, як забуті». Спокій, дипломатичність, глибоке розуміння аргументації співрозмовника, добре продумана контраргументація, заснована на точних фактах, — от розв'язання цього протиріччя між вимогами «гарного тону» під час дискусій і твердості у відстоюванні своєї думки.

У наш час майже всюди відзначаються прагнення до спрощення багатьох умовностей, що пропонувалися загальногромадським етикетом. Це — одна з особливостей часу. Темпи життя, що змінилися й продовжують швидко змінюватися, соціально побутові умови — найсильнішим чином впливають на етикет.

Тому дуже багато з того, що було прийнято ще на початку або в середині минулого століття, може зараз здатися абсурдним. Проте, основні,

найкращі традиції загальногромадського етикету, навіть видозмінившись за формою, залишаються. Невимушеність, природність, почуття міри, ввічливість, тактовність, а головне доброзичливість стосовно людей, — от якості, які безумовно допоможуть у будь-яких життєвих ситуаціях, навіть тоді, коли ви не знайомі з якимись правилами загальногромадського етикету, яких існує на Землі безліч.

Міжнародний етикет

Основні риси етикету відзначаються універсальністю, тобто є правилами ввічливості не тільки в міжнародному спілкуванні, але й у себе вдома. Але часом буває, що й добре вихована людина потрапляє в скрутне становище. Найчастіше це відбувається, коли необхідне знання правил міжнародного етикету. Спілкування представників різних країн, різних політичних поглядів, релігійних обрядів, національних традицій та психології, укладів життя й культури вимагає не тільки знання іноземних мов, але й умінь поводитися природно, тактовно й гідно, що дуже важливо під час зустрічей із людьми з інших країн. Таке вміння не виникає саме по собі. Цього варто вчитися протягом життя.

Правила ввічливості кожного народу — це дуже складне сполучення національних традицій, звичаїв і міжнародного етикету. І де б ви не були, в якій би країні не перебували, господарі вправі очікувати від гостей уваги, інтересу до своєї країни, поваги до своїх звичаїв.

Деякі рекомендації із суспільної поведінки в різних країнах

Англія

В Англії дуже важливими є манери триматися за столом. Тому слід дотримуватися основних правил цього ритуалу. Ніколи не кладіть руки на стіл, тримайте їх на колінах. Прибори не знімайте з тарілок, тому що підставок для ножів в Англії не використовують. Не перекладайте прибори з однієї руки в другу, ніж повинен увесь час перебувати в правій руці, виделка — у лівій, із кінцями, поверненими до тарілки. Різні овочі подаються одночасно з м'ясними стравами, тому вам належить поводитися так: ви виделкою берете маленький шматочок м'яса, за допомогою ножа накладаєте на цей шматочок овочів; навчіться підтримувати рівновагу: овочі повинні підтримуватися шматочком м'яса на опуклому боці зубців виделки. Якщо ви ризикнете наколотися на виделку хоч одну горошину, то вас будуть уважати невихованим.

Не слід цілувати рук або робити прилюдно компліменти на зразок, як «яке у вас плаття!» або «який чудовий цей торт!» — це розцінюється як неделікатність.

За столом не дозволяються розмови групами. Усі повинні слухати того, хто говорить і, у свою чергу, говорити так, щоб бути почутим усіма.

Німеччина

Потрібно називати титул кожного, з ким розмовляєте. Якщо титул невідомий, то можна звертатися так: «Herr Doctor!» Слово «доктор» не зарезервовано, як у нас — тільки для медиків, а вживається кожного разу, зазначаючи спеціальність або професію.

Перед тим, як випити, піднімають келих і цокаються з господарем (хоча, наприклад, у Франції піднімають келих, але не цокаються).

У ресторані привітатися необхідно з тими, хто сидить поряд із вами, навіть, якщо вони вам незнайомі, виразом «Mahlzeit», що означає приблизно «Приємного апетиту».

Іспанія

Якщо вас просять залишитися на сніданок — не приймайте цього запрошення: воно є простою формальністю. Якщо його повторюють — знову відмовтеся. Тільки після третього разу слід прийняти запрошення, тому що цього разу воно буде щирим, а не просто жестом ввічливості.

Як не дивно, приходить точно в призначений час — не прийнято, неодмінно потрібно спізнюватися на 15–20 хвилин.

Ніколи не слід наносити візити в години післяобіднього відпочинку. У поїзді обов'язково запропонуйте вашим сусідам закусити разом із вами. Вони відмовляться, так само і ви повинні зробити, якщо це буде запропоновано вам.

Голландія

На відміну від Іспанії, у цій країні потрібно дотримуватися виняткової точності в часі під час кожної зустрічі або запрошення. Варто уникати рукоштовань, не робити компліментів. Узагалі голландці люблять стриманість, може, навіть надмірну.

Азіатські країни

На Сході суп подають наприкінці обіду; у багатьох південних і середньоазіатських країнах гостей часто приймають у дворі, що є, за їхніми

звичаями, продовженням будинку; у турецькій роді можуть запросити провести час у лазні; у Бразилії не прийнято носити тропічний шолом, а в Таїланді — говорити про спеку. Латиноамериканці, на знак своєї особливої прихильності до гостя, часто переходять у родові на «ти».

Культура сучасного суспільства вбирає найцінніші частини культури всіх країн і всіх попередніх поколінь.

Світський етикет

Раніше під словом «світ» розумілося інтелектуальне, привілейоване й виховане суспільство. «Світ» складався з людей, які відрізняються своїм розумом, ученістю, якимось талантом, або хоча б своєю ввічливістю. У наш час поняття «світ» відмирає, але світські правила поведінки залишаються. Світський етикет — це ніщо інше, як уміння поводитися у суспільстві так, щоб заслужити схвалення й своїми діями не образити когось.

Правила розмови

От кілька принципів, яких варто було б дотримуватися в розмові, адже манера розмовляти — це друга за значущістю річ після манери вдягатися, на яку людина звертає увагу, за якою складається перше враження у людини про співрозмовника.

- Тон розмови повинен бути плавним і природним, але ніяк не педантичним і грайливим, тобто потрібно бути вченим, але не педантом, веселим, але не робити шуму, ввічливим, але не перебільшувати ввічливість. У «світі» говорять про все, але ні в що не заглиблюються. У розмовах варто уникати будь-якої серйозної полеміки, особливо про політику, релігію.
- Уміння слухати — така ж необхідна умова для ввічливої й вихованої людини, як і вміння говорити, і якщо ви хочете, щоб вас слухали, потрібно самому навчитися слухати інших. У товаристві не слід починати говорити про себе, поки не попросять спеціально, тому що тільки дуже близькі друзі можуть цікавитися особистими справами.

Як поводитися за столом (частина 1)

1. Не потрібно квапитися і розкладати свою серветку, краще — почекати, поки інші це зроблять.
Непристойно витирати свої прибори в гостях, у знайомих, тому що цим ви виявляєте свою недовіру до господарів, але це дозволено в ресторанах.

2. Хліб слід завжди ламати шматочками над своєю тарілкою, щоб не кришити на скатертину, а не різати свій шматок хліба ножом або відкушувати від цілої скиби.
3. Суп потрібно їсти не з кінця ложки, а з бокового краю.
4. Для устриць, омарів та й взагалі для всіх м'яких блюд (таких як м'ясо, риба) необхідно використовувати ножі.
5. Уважається дуже непристойним їсти фрукти, відкусуючи прямо від них. Потрібно ножом очистити фрукт від шкірки, розрізати фрукт на частини, вирізати серцевину із зернами й тільки після цього їсти.
6. Ніхто не повинен просити, щоб йому першому піднесли страву, виявляючи своє нетерпіння. Якщо вам за столом захотілося пити, то варто простягнути свою чарку до того, хто наливає, тримаючи її між великим вказівним і середнім пальцем правої руки. Не потрібно залишати у своїй склянці вино або воду, які можуть пролитися.
7. Встаючи з-за столу, зовсім не варто складати свою серветку, зазвичай, дуже непристойно йти негайно після обіду, завжди слід почекати хоча б півгодини.

Буфет

Посуд. Столовий посуд поділяється на три групи: обідній, чайний та десертний. Крім того, посуд розподіляється за видами матеріалів, з яких виготовлений.

Срібло. Як правило, посуд зі срібла це — блюда для тортів і тістечок, ложки, виделки, ножі, сільнички.

Мельхіор використовується для виготовлення того ж посуду, але мельхіоровий посуд дешевше срібного.

Кришталі. З нього зазвичай виготовляють графіни, чарки, сільнички, склянки, блюдечка, цукорниці, вазочки для варення й для фруктів.

Порцеляна, фаянс. Основний посуд зроблений саме із порцеляни або фаянсу. Це тарілки, чашки, соусники. Фаянс здебільшого використовується для більш грубих видів посуду.

Сервірування столу

Під час сервірування столу варто мати на увазі, що не прийнято класти більш ніж три виделки або ножі (кожному виду страв повинен відповідати свій прибор), тому що всі прибори не використовуватимуться одночасно. Інші ножі, виделки та додаткові предмети подаються, якщо буде потреба у відповідних стравах. Виделки повинні лежати ліворуч від тарілки

в порядку послідовності подавання страв. Праворуч від тарілки — ніж для закуски, столова ложка, ніж для риби й великий обідній ніж.

Келихи ставляться справа наліво: келих (склянка) для води, келих для шампанського, келих для білого вина, менший келих для червоного вина й ще менший для десертного вина. На найвищий фужер зазвичай кладуть картку з ім'ям і прізвищем гостя, для якого призначене місце.

Культура поведінки за столом — це частина загальної культури. Її необхідно виховувати із дитинства.

Існують суворі правила поведінки під час вживання їжі. Більшість із них зумовлена з почуттям поваги до тих, з ким сидите за столом. Спробуйте простежити, що вийде, якщо візьмете виделку й ніж не пальцями, як зазвичай, а затиснете їх у кулак й почнете різати на тарілці м'ясо. У вас неминуче здіймуться й розійдуться в сторони лікті. А це означає, що з'явиться небезпека для сусідів. А лікті, покладені на стіл? Вони займають місце, де повинна стояти тарілка сусіда. Та й чи приємно йому буде класти хліб на ту частину скатертини, на якій знаходилися ваші рукава?

Або, скажімо, чому прийнято брати цукор щипчиками, а якщо їх немає — просто пальцями, а не своєю чайною ложкою? Це теж цілком зрозуміло. Адже руки у вас повинні бути чистими (перед тим, як сідаєте до столу, то ви їх вимили), та й торкнетеся ви ними лише того шматочка цукру, що братимете. А ложка тільки-но була в роті, і не кожному буде приємно, якщо вона опиниться у цукерниці.

З тієї ж причини сіль із сільнички потрібно брати не руками й не своєю ложкою, а кінчиком ножа. Але пиріжки, печиво, хліб слід брати рукою, намагаючись не торкатися сусідніх скибочок.

А чому, наприклад, не прийнято різати рибу ножом? Тільки тому, що в рибі бувають дрібні тонкі кісточки. Розрізаючи шматок риби, можна, не помітивши, розрізати й кісточки, і проковтнувши їх, подряпати горло.

У французів є приказка: «Апетит приходить під час їжі». Як і більшість народних приказок, вона заснована на життєвому досвіді: аромат і вид смачної їжі дійсно підсилюють апетит.

Але не будь-яка їжа впливає на організм однаково. Чим гарніше, апетитніше виглядає тарілка з їжею, чим смачніше їжа пахне, тим краще буде перетравлене те, що ви з'їли.

І турбота про це також відбилася в правилах поведінки за столом. Чому, наприклад, не слід кришити на шматки котлету або сирник? Не тільки тому, що розкришена їжа швидше холодне й стає несмачною. Вид розмазаної по тарілці котлети або сирника не дуже апетитний. Чому не прийнято

випльовувати що-небудь, навіть кісточку від компоту, прямо на блюдце? Чому не дозволяється критикувати подану страву й говорити, що, на вашу думку, вона несмачна? Чому потрібно доїсти все й не залишати на тарілці? Тому що це не тільки образить господаря, але й може відбити бажання їсти в сусідів.

Не слід також розглядати занадто уважно або колупати виделкою те, що тобі покладали. Це теж неввічливо стосовно господаря.

Вихована людина буде їсти кожен запропонований господарем страву.

Дещо з історії...

Коли французи заснували свою першу колонію в Північній Америці, французький губернатор запросив на звану вечерю двох вождів племені ірокезів. Він уважав, що після такого обіду йому буде легше вмовити вождів віддати задешево великі степи, де індіанці здавна полювали на оленів і бізонів.

Знаючи довірливість індіанців, які ще не встигли зазнати лицемірство й жорстокість завойовників, ад'ютант губернатора, злісний і хитрий ледар, вирішив розвеселити своїх приятелів і познущатися з гостей.

На їхніх очах він густо намастив гірчицею шматок хліба й зробив вигляд, що з насолодою проковтнув його. Індіанці подумали, що це улюблена їжа білих, і намастили гірчицею свій хліб. Але від першого ж шматочка в них перехопило подих, на очах з'явилися сльози. Однак ірокези нічим не видали своєї відрази й мужньо доїли свій хліб. Вони не хотіли образити господаря відмовою від запропонованого частування.

Так «дикі» індіанці дали урок ввічливості й витримки «культурному» негідникові.

Як поводитися за столом (частина 2)

1. Коли їси, не відкушуй одразу великий шматок — це некрасиво.
2. Не розмовляй із повним ротом. Якщо тобі поставили запитання, спочатку проковтни їжу, а потім відповідай.
3. Під час їжі не присьорбуй голосно, не дмухай на занадто гарячу страву, не стукай ложкою по тарілці. Намагайся їсти беззвучно.
4. М'ясо відріжай невеликими шматочками. Коли з'їв один шматок, то відріж наступний. Не наріжай на шматочки всю порцію відразу: від цього твоя тарілка буде виглядати неохайно, а їжа швидко охолоне.

5. Смажену або варену птицю потрібно брати з тарілки виделкою, відрізаючи невеликі шматочки, а коли відрізати буде вже важко, можна взяти пальцями кісточку.
6. Кісточки з риби теж можна виймати виделкою й пальцями. Але пальці при цьому не облизують, а витирають серветкою.
7. Гарнір — овочі, картоплю, макарони — набирай на виделку за допомогою скоринки хліба.
8. Не їж ложкою те, що можна їсти виделкою.
9. Не їж з ножа — це некрасиво, та й легко можна порізати рот.
10. Рибу, сирники, котлету, холодець, яєчню не слід різати, їх розламують виделкою.
11. Коли користуєшся ножом, тримай його в правій руці, а виделку — у лівій. Не перекладай їх з руки в руку, поки не з'їси уся страву.
12. Кісточки від компоту не випльовуй прямо на блюдце. Піднеси ложку до рота, виплюнь на неї кісточку й поклади на блюдце.
13. Якщо тобі потрібно що-небудь дістати, не тягнися через весь стіл, а чемно попроси сусіда передати.
14. Із загального блюда бери крайній шматок, не вибираючи. Адже, взявши кращий шматок, ти залишаєш сусідові гірший шматок, а це неввічливо.
15. Не підбирай хлібом залишки соусу з тарілки. Не допивай прямо із блюдця сік від компоту.
16. Закінчивши їжу, ложку не облизуй. Брудні ніж і виделку на стіл не клади.
17. Не став свою брудну тарілку на брудну тарілку сусіда без його дозволу й не відсувай свій брудний посуд у його бік.
18. Коли п'єш чай, не залишай чайну ложку в чашці. Розмішавши цукор, поклади ложку на блюдце.
19. Не сиди боком до стола або поклавши ногу на ногу — це некрасиво й неввічливо.
20. За їжею не читай — це не тільки неввічливо стосовно оточуючих, але й шкідливо.
21. Не катай кульок із хліба, не криши його даремно, доїдай всі кірки (вони, до речі, корисніше за м'якушку).

Міфи про алкоголь

Мета: проводити профілактику шкідливих звичок; сприяти усвідомленню учнями шкоди алкоголю; виховувати турботливе ставлення до власного здоров'я.

ХІД ЗАХОДУ

I. Вступне слово

УСЬОГО ОДНА ЧАРКА

Алкоголізм робить більше спустошення, ніж три історичних жахи, разом узяті: голод, чума і війни.

У сиву давнину познайомилася людина з незвичайною звеселяючою дією деяких напоїв. Звичайні молоко, мед, соки плодів, постоявши на сонці, змінювали не тільки свій зовнішній вигляд, смак, але й здобували здатність збуджувати, вселяти відчуття легкості, безтурботності, благополуччя. Не відразу люди помітили, що наступного дня людина розраховувалася за це головним болем, розбитістю, поганим настроєм.

Зрозуміло, наші далекі предки й гадки не мали про те, якого страшного ворога вони отримали. На жаль, на сумні наслідки вживання спиртного люди звертали значно менше уваги, ніж на поліпшення настрою, що супроводжує уживання алкоголю.

У міфах, легендах і казках — усюди фігурують вино, сп'яніння. Пияцтво процвітало, а за ним ішли його незмінні супутники — розпуста, злочини, тяжкі хвороби. Основною складовою будь-якого алкогольного напою є етиловий, або винний, спирт.

Він за 5–10 хвилин всмоктується в кров і розноситься по всьому організму. Алкоголь — отрута для будь-якої живої клітини. Потрапивши до організму, алкоголь дуже швидко руйнує роботу внутрішніх органів. Швидко згоряючи, він забирає в них кисень і воду. Клітини зморщуються, діяльність їх утруднюється. Під час частого потрапляння значної кількості алкоголю до організму клітини різних органів зрештою гинуть. Під дією алкоголю порушуються майже всі фізіологічні процеси в організмі, а це може призвести до виникнення тяжких захворювань. Перероджуються тканини печінки, нирок, серця.

Швидше й згубніше алкоголь діє на клітини головного мозку, при цьому у першу чергу страждають вищі відділи мозку. Швидко доставлений потоком крові до головного мозку, алкоголь потрапляє до нервових клітин,

при цьому вони руйнуються, у результаті чого зв'язок між різними відділами мозку руйнується.

Учені з'ясували, що під впливом спиртних напоїв у корі великих півкуль головного мозку настає різке ослаблення процесів гальмування. Кора перестає контролювати роботу нижчих, так званих підкіркових, відділів мозку. От чому сп'яніла людина ніби втрачає контроль над собою й критичне ставлення до своєї поведінки. Позбавлена стриманості та скромності, вона говорить і робить те, чого не сказала і не зробила би у тверезому стані. Кожна нова порція спиртного все більше паралізує вищі нервові центри, немов зв'язуючи їх та не дозволяючи втручатися в хаотичну діяльність різко збуджених відділів мозку.

II. Робота в групах

Учасники розподіляються на групи. Кожна група отримує завдання, після виконання яких проводиться обговорення.

Завдання

1. Шкідливі звички (*записати*).
2. Причини, які спонукають почати пити (*записати*).
3. Шляхи подолання шкідливої звички (*записати*).

Анатомічні та фізіологічні наслідки паління

Мета: проводити профілактику шкідливих звичок; прищеплювати усвідомлення шкоди сигарет, алкоголю; виховувати турботливе ставлення до власного здоров'я.

ХІД ЗАХОДУ

I. Вступне слово

ЗГУБНА СИГАРЕТА

Про шкоду паління сказано чимало. Однак учені та лікарі висловлюють занепокоєння, викликане поширенням цієї пагубної звички. На превеликий жаль, більшість людей не вважає паління шкідливим для здоров'я. Паління — не забавка, яку можна кинути без зусиль.

Нікотин — одна із найнебезпечніших отрут рослинного походження. Птахи (горобці, голуби) гинуть, якщо до їхнього дзьоба всього лише піднести скляну паличку, змочену ніотином. Кролик гине від 1/4 краплі

нікотину, собака — від 1/2 краплі. Для людини смертельна доза нікотину становить від 50 до 100 мг, або 2–3 краплі. Саме така доза надходить щодня до крові після викурювання 20–25 сигарет (в одній сигареті міститься приблизно 6–8 мг нікотину, з яких 3–4 мг надходить у кров). Курець не гине тому, що доза вводиться поступово, не за один прийом. До того ж, частину нікотину нейтралізує формальдегід — інша отрута, що міститься в тютюні. Протягом 30 років курець викурює приблизно 20 000 сигарет, або 160 кг тютюну, поглинаючи в середньому 800 мг нікотину. Систематичне поглинання невеликих, не смертельних доз нікотину викликає звичку, пристрасть до паління. Нікотин включається в процеси обміну, що відбуваються в організмі людини, і стає необхідним. Однак якщо людина, яка не палить, за один прийом одержить значну дозу нікотину, вона може вмерти. Такі випадки спостерігалися в різних країнах. Видатним ученим-фармакологом Н. П. Крафковим описано смерть юнака після того, як він уперше в житті викував велику сигару.

У літературі описаний випадок, коли в кімнату, де лежало листя тютюну у в'язках, поклали спати дівчинку, і вона через деякий час померла.

У дітей, батьки яких палять, протягом першого року життя збільшується частота бронхітів і пневмоній, підвищується ризик розвитку серйозних захворювань.

Тютюновий дим затримує сонячні ультрафіолетові промені, які важливі для дитини, впливає на обмін речовин, погіршує засвоєння цукру й руйнує вітамін С, необхідний дитині в період росту. У віці 5–9 років у дитини порушується функція легенів. Унаслідок цього відбувається зниження здатностей до фізичної діяльності. Обстеживши понад 2 тис. дітей, які проживали в 1820 родин, професор С. М. Гавалов виявив, що в родин, де палять, у дітей, особливо в ранньому віці, спостерігаються часті гострі пневмонії й гострі респіраторні захворювання. У родин, де не було курців, діти були практично здоровими.

У дітей, матері яких курили під час вагітності, є схильність до припадків. Вони значно частіше хворіють на епілепсію. Діти, що народилися від таких матерів, відстають від своїх однолітків у розумовому розвитку. Помітно зросла кількість алергійних захворювань, що також спричинено в багатьох випадках цією згубною звичкою.

II. Робота в групах

Учасники розподіляються на групи. Кожна група отримує завдання. Після виконання завдань проводиться обговорення.

Завдання

1. Шкідливі звички (записати).
2. Причини, які спонукають почати палити (записати).
3. Шляхи подолання шкідливої звички (записати).

Поради щодо організації та проведення годин спілкування з етики

Педагогічне забезпечення

Обладнання: різножанрова художня література; ілюстративний матеріал (картинки, альбоми); діафільми, діапозитиви; іграшкові набори меблів, посуд; фоно- та грамзаписи.

МЕТОДИ ТА ПРИЙОМИ

1. Метод репродуктивного пояснення (бесіда, роз'яснення, навчання). Теми етичних бесід можуть бути найрізноманітнішими: про дружбу («Ти і твої товариші»; «Твій друг — який він?»; «Пам'ятай про тих, хто поруч»); про правдивість, чесність («За якими законами живе клас»; «Хочу, не хочу і потрібно») тощо. Матеріалом для таких бесід є життєві факти, конкретні приклади (вчинки учнів), а також літературні твори різних жанрів (оповідання, прислів'я, приказки, жарти тощо).
2. Метод привчань — доручення, чергування, показ і вправи. Вони дають змогу повторювати однотипні дії, виконання яких збагачує власний досвід і складає практику взаємин («У дверях пропустити старших, дівчаток»; «Допомогти вдягнутися дівчатам, гостям» тощо).
3. Метод створення педагогічних ситуацій (ситуації співпереживання, морального вибору, моральної творчості). Залучення учнів до ситуації співпереживання допоможе їм позбутися таких негативних виявів, як радість під час отримання однокласниками поганої оцінки, байдужість до інших («Дівчина прийшла до школи заплакана, але ніхто з товаришів не спитав, що з нею трапилось»), неухважність та небажання допомагати товаришеві, жорстокість або цинічне у ставленні до молодших за віком, слабких.

Досвід розв'язання ситуацій морального вибору сприяє тому, що, з одного боку, ставлення до іншої людини стає предметом уваги та

усвідомлення учнем, а з другого — сприяє формуванню і закріпленню бажання бути кращим, добрішим. Такі моменти часто виникають під час самообслуговування, чергування в класі, в їдальні, коли учні намагаються взяти собі найкраще («Черговий вибрав найбільше яблуко і поклав поряд зі своєю тарілкою. Що можна сказати про вчинок чергового? Як він має поводитися, щоб можна було сказати, що він уважний до всіх, добрий товариш, уміє піклуватися про інших?») тощо.

Процес виховання співпереживання та чесного вибору передбачає логічне завершення ситуації моральної творчості, коли учні здатні самостійно здійснювати гуманні вчинки, а не лише за ініціативою вчителя.

ТРЕНІНГИ

Теоретичні та практичні аспекти

Головна мета шкільної освіти в Україні, що закріплена в основних нормативних документах, — це сприяння формуванню учня як здорової, гармонійно розвиненої, творчої особистості, громадянина і патріота. Учень повинен набути навчальної (академічної) та життєвої компетентності, здатності до творчого розвитку й самовдосконалення. Ці складові необхідні учневі для майбутньої успішної професійної діяльності, життя в суспільстві, позитивної міжособистісної взаємодії, а також для саморозвитку. Постає необхідність вичленувати з-поміж основних аспектів виховної діяльності школи моральні норми та цінності в життєдіяльності людей, оскільки в сучасному суспільстві і шкільному середовищі спостерігаються моральне неблагополуччя, деструктивізм та дегуманізація молоді.

Які ж основні орієнтири морального виховання в сучасній школі необхідно вичленувати, а також які інтегративні поняття і характеристики позначити як ідеальні орієнтири, до яких слід прагнути учням?

Найбільш значущими, як свідчить педагогічна практика, доцільно вважати:

- гуманізм, в основі якого — повага і доброзичливість стосовно іншої людини, доброта як джерело почуттів, дії та ставлення до навколишнього світу;

- відповідальність як моральна готовність відповідати за свої думки і дії, співвідносити їх із можливими наслідками;
- відчуття обов'язку як усвідомлення готовності до прояву своїх обов'язків перед державою, суспільством, людьми і самим собою;
- совісність як регулятивна основа всієї життєдіяльності людини;
- почуття власної гідності як моральне самоствердження засноване на емоційно-рефлексивній і позитивній настанові на самоповагу та повагу до іншої людини;
- громадянськість як почуття Батьківщини, нерозривного зв'язку з Вітчизною, причетності до її долі.

Акцентування на цих характеристиках дозволяє учням опанувати такі поняття, як:

- культура почуттів — уміння і прагнення до емоційного самопрояву на рівні міри й моральності;
- здатність до морального зусилля, як підстава для самооцінювання, самовизначення і самовдосконалення;
- почуття емпатії — емоційне «відчуття» іншого, порівняння своєї поведінки зі станом іншої людини. На підставі здатності до емпатії розвивається толерантність як терпимість до інакомислення, віросповідання.

Українською важливо, щоб уся виховна робота з учнями здійснювалася з обов'язковим дотриманням певних принципів і напрямів діяльності.

Основні педагогічні принципи

- Взаємозв'язок і взаємодія «знання — почуття — поведінка» як найважливіший принцип співвідношення засвоєння з опануванням смислозначущих змістів людської життєдіяльності.
- Суттєве значення має емоційне «проживання» учнями моральних знань як емоційний фактор їхнього особистісного розвитку, що стимулює їх залучення до досвіду поведінки.
- Формування емоційно забарвленого морального клімату колективу, побудова учнівських взаємин — найважливіші умови повноцінного розвитку учнів.
- Діалог, діалогічна взаємодія педагогів і учнів — основний принцип усієї виховної системи школи. Ця єдність є основою самовизначення учнів, джерелом морального осмислення життя людини у суспільстві, а також самоосмислення. Форма діалогу — ефективний інструмент формування в учнів самостійного мислення.

- Актуалізація проблемного характеру виховних ситуацій, що передбачає використання етичних та естетичних здібностей.

Усе це сприяє переходу освіти від «людини освіченої» до «людини культурної».

Пріоритетні напрями виховної діяльності

- Організація різнобічної позитивно та емоційно забарвленої взаємодії дітей і дорослих у всіх сферах життєдіяльності школи.
- Створення педагогічних умов, що формують моральну стійкість учнів засобами актуалізації етичної розмаїтості ситуацій, які активізують можливість вибору і визначають необхідність моральних зусиль учнів.
- Формування морально орієнтованої мотивації.
- Підвищення статусу методів виховання, орієнтованих на суб'єктивну основу учнів, самооцінку, самоаналіз, самовизначення у процесі навчання у школі, що налаштовує учнів на необхідність самовиховання і самовдосконалення.

Години спілкування у формі тренінгів — це той ключ, який дає можливість у довірливій атмосфері досягти максимального результату у формуванні життєвих компетенцій учнів.

Тренінг — це ефективна форма роботи для засвоєння знань, інструмент для формування вмінь і навичок спілкування в довірливій і неформальній обстановці, пізнання себе та навколишнього світу.

Сьогодні тренінгові форми роботи є досить поширеними і не потребують реклами. Проте кожний педагог має бути обізнаним щодо переваг тренінгів над традиційними формами — без цього неможливе максимально ефективне застосування цього заходу.

Переваги тренінгів

- Тренінги бувають інтенсивними, що дозволяє за короткий час розв'язати складний комплекс проблем.
- Люди вчаться ефективніше, якщо належним чином цінують власне знання та спроможність щось зробити або запропонувати свою ідею.
- Люди мають можливість поділитися власним досвідом та проаналізувати його у комфортному для них середовищі.

Тренінги дозволяють розв'язувати багато завдань — від формування знань, умінь та навичок до вироблення складних комплексів ідей, пропозицій чи програм.

Тренінги формують навички прийняття рішень у нестандартних чи екстремальних умовах.

Розробка тренінгового заняття вимагає від педагогів:

- ґрунтовних знань у галузі педагогічної психології;
- опанування методики їх підготовки і проведення;
- творчого підходу до їх опрацювання;
- відповідної підготовки учасників.

Детально розроблена методика таких занять повинна змодельовувати систему стосунків під час тренінгу (учитель — учень, учитель — учитель, учитель — керівник навчального закладу, учитель — батьки).

Готуючись до тренінгів, потрібно звернути увагу на такі важливі компоненти:

- конкретні вміння, які слід сформувати в учасників;
- групу людей, з якими буде проводитися тренінг;
- проблеми, на розв'язання яких буде спрямоване заняття.

Вимоги, яких потрібно дотримуватися під час підготовки до тренінгу та в процесі його проведення:

- відповідність змісту тренінгового заняття потребам учасників;
- імітаційне моделювання конкретних умов та динаміки певного виду діяльності;
- ігрове моделювання змісту і форм діяльності;
- організація спільної (колективної) праці учасників над розв'язанням проблем;
- створення умов для діалогічного спілкування;
- багатоплановість та багатоаспектність проблем і шляхів їх розв'язання;
- проблемність змісту імітаційної моделі і процесу його розгортання в ході тренінгового заняття.

Вдала організація тренінгових занять багато в чому залежить від усвідомлення педагогом ідеологічних засад цієї форми роботи.

Ідеї тренінгу ґрунтуються на поглядах бразильського вихователя Паоло Фрейде:

1. Освіта базується на «батьківському» підході, за яким, інформація зберігається в пасивних куточках пам'яті; звільнюючи її, освіта повинна допомогти ставити правильні питання та надавати можливість для їх активного розв'язання.

2. Освіта має базуватися на потребах людей та на їхньому життєвому досвіді.
3. Освітній процес є процесом обміну та діалогу або відображення і дії. Отже, тренінг — це навчання досвідом.

Навчання досвідом означає, що кожен усередині групи має можливість поділитися своїми знаннями та проблемами з іншими, а також спільно попрацювати для пошуку рішення.

Роль тренера

- Полегшувати процес навчання, а не власне навчати.
- Допомогати учасникам брати якомога активнішу участь в обговоренні.
- Бути готовим адаптувати програму відповідно до потреб та ідей, які виникають у ході заняття.

Алгоритм організації навчання на основі тренінгу

1. Діагностика проблеми: визначення кола питань (проблем), які є важливими для певної групи.
2. Добирання теми тренінгу, розробка тренінгового заняття.
3. Реалізація тренінгового заняття:
  - мінілекція;
  - практичне заняття;
  - диспут;
  - рольова (ділова) гра;
  - розгляд ситуацій;
  - обговорення проблем у групах тощо.
4. Оцінка результатів тренінгу.

ЕЛЕМЕНТАРНИЙ ХІД ПРОВЕДЕННЯ ТРЕНІНГУ

Перший етап:

- 1) привітання, знайомство, створення комфортної психологічної обстановки;
- 2) складання спільно з учасниками правил поведінки під час тренінгу, їх фіксування у письмовій формі;
- 3) повідомлення теми (проблеми) тренінгу, коротке ознайомлення із технологією його проведення;

- 4) мотивація учасників: визначення бажаного кінцевого результату участі кожного у тренінгу.

Другий етап:

- 1) реалізація (розв'язання проблеми тренінгу в ході спільної діяльності).

Третій етап:

- 1) підбиття підсумків, вироблення єдиного (колективного) рішення (за потреби) щодо шляхів розв'язання проблеми;
- 2) визначення рівня досягнення кожним учасником поставленої на початку тренінгу мети;
- 3) завершення тренінгу, побажання учасників.

Тренінг є комплексним методом практичного навчання, орієнтованим на використання активних методів групової роботи з метою розвитку компетенцій учасників.

До базових методів тренінгу належать:

- групова дискусія;
- рольова гра в різних модифікаціях та поєднаннях.

Ключові елементи організації тренінгу

1. Кількість учасників групи становить від 7 до 15 учасників, але може коливатися в межах 12–25. У разі значного збільшення кількості учасників — збільшується час на виконання вправ; у разі значного зменшення — не створюється атмосфера колективної творчості.
2. Тривалість заняття — 1,5–3 год. Тренінг-програма може передбачати цикл занять, розрахований на кілька днів.
3. Завдання, які ставляться перед учасниками:
  - опанування знань із проблеми;
  - формування вмінь і навичок;
  - корекція, формування та розвиток настанови на активну діяльність;
  - розвиток здатності адекватно оцінювати ситуацію або проблему;
  - конкретні завдання відповідно до тематики тренінг-програми.

Технології проведення тренінгу

Перш ніж детально розглянути технології проведення тренінгу, ознайомимося з назвами цих методів. Це:

1. «Мозковий штурм».
2. Дискусія.

3. Обговорення великою групою.
4. Обговорення малою групою.
5. Гра.
6. Аналіз конкретних (проблемних) ситуацій.

«Мозковий штурм»

«Мозковий штурм» — метод розв'язання невідкладних завдань за досить обмежений час.

Мета: зібрати якомога більше ідей від усіх учасників щодо розв'язання проблем протягом обмеженого часу та обговорити їх.

Умови ефективності:

- максимальна зацікавленість усіх учасників щодо досягнення результату;
- абсолютна перевага тренера в організації роботи;
- чітке дотримання правил проведення «мозкової атаки».

Основні принципи:

- не критикувати (можна висловлювати будь-яку думку без побоювання, що вона буде невдалою);
- стимулювати будь-яку ініціативу (якщо вона буде незвичайною, то навіть краще);
- прагнути до найбільшої кількості ідей;
- змінювати, комбінувати, покращувати запропоновані ідеї (свої та чужі).

Методичні рекомендації тренерів:

- 1) чітко сформулюйте проблему (завдання). Визначте потребу і мету розв'язання проблеми;
- 2) ознайомте учасників з умовами та правилами проведення роботи. Визначте групи учасників;
- 3) стимулюйте генерацію ідей у робочих групах. Вони повинні відрізнятися новизною, простотою, надійністю, доступністю;
- 4) організуйте «мозковий штурм» поставленої проблеми за певний проміжок часу (10–15 хв). Залежно від складності проблеми можете регламентувати кількість відповідей (5–7–10);
- 5) сприяйте презентуванню ідей, запропонованих учасниками, та їх аргументуванню;
- 6) організуйте аналізування ідей;

- 7) допоможіть учасникам відібрати найкращі ідеї, спрямуйте їх подальше розроблення;
- 8) підбийте підсумки роботи.

Дискусія

Дискусія — це дослідження, колективне обговорення спірного питання, обмін думками, ідеями між кількома учасниками.

Мета: виявити відмінності в розумінні питання, в дружній суперечці встановити істину, дійти спільної точки зору.

Завдання:

- поглиблювати знання з теми, що розглядається;
- виявляти заплутані питання;
- розвивати вміння аргументовано обстоювати свою точку зору, уважно й зважено вислуховувати думку опонентів;
- формувати й розвивати культуру обговорення спірних питань.

Правила проведення:

- 1) сперечатися по суті, пам'ятаючи, що головне в дискусії — аргументи, факти, логіка, переконливість;
- 2) не давати виступам оцінки, не нав'язувати своєї точки зору. Поважати погляди опонентів. Прагнути до того, щоб, добре зрозуміти, перш ніж критикувати;
- 3) виявляти стриманість у суперечках, чітко формулювати власні думки;
- 4) намагатися встановлювати істину, а не демонструвати своє красномовство;
- 5) виявляти самокритичність, уміння з гідністю визнати недостатність своєї аргументації;
- 6) пам'ятати, що завдання полягає не в тому, щоб довести перевагу своєї ідеї, а в тому, щоб відкинути помилкові судження і переконання, визнати істину.

Обговорення великою групою

Обговорення великою групою — вся група обговорює ідеї чи події, що стосуються теми тренінгу.

Основа методу — тренер ставить запитання до всієї групи.

Рекомендації:

- 1) уникати запитань, на які можна дати коротку відповідь або відповісти: «так» чи «ні». Ставити запитання, які починаються з «Як...»; «Чому...»; «Який...». Заохочувати всіх учасників до висловлювання своїх ідей;
- 2) демонструвати увагу до всіх, дякуючи кожному за запитання та відповіді. Це стимулюватиме присутніх продовжувати ділитися цінною інформацією;
- 3) не дозволяти будь-кому з учасників домінувати над великою групою під час дискусії. Обмежити цей індивідуальний внесок можна, сказавши: «А тепер давайте послухаємо, що скаже хтось інший» або: «Я хочу, щоб усі мали можливість висловитися».

Обговорення малою групою

Кількість учасників — 4–6 осіб, які обговорюють проблему, пропонують шляхи розв'язання порушеної проблеми, оцінюють висловлені ідеї.

Переваги:

- невеликі групи дають ширші можливості для роботи. Можна кожному учасникові надати свободу обирати свій власний ритм роботи;
- дискусії в малих групах стимулюють роботу команди. Висловлені ідеї допомагають учасникам бути корисними одне одному. Висловлювання думок допомагає їм відчувати власні можливості та зміцнити їх.

Рекомендації:

- 1) визначити тему, зумовлену важливістю проблеми, практикою роботи;
- 2) чітко сформулювати мету обговорення, враховуючи склад та підготовку учасників;
- 3) скласти план підготовки та проведення обговорення;
- 4) скласти список основної та допоміжної літератури, а також фактичного матеріалу для того, щоб опрацювати його до початку обговорення;
- 5) розробити систему запитань (основних та додаткових), що будуть використані в процесі обговорення;
- 6) змодельовати можливі позиції та реакції опонентів. Спланувати свою поведінку;
- 7) підготувати дидактичні матеріали для забезпечення ефективності обговорення;

- 8) ознайомити учасників з основними питаннями обговорення¹, списком літератури, правилами проведення обговорення;
- 9) ставити слід такі запитання, на які може відповісти кожен учасник групи; за потреби трансформувати загальні питання в індивідуальні;
- 10) заохочувати учасників обговорення до обміну думками між собою, а не вести розмову за схемою «Ведучий — учасник»;
- 11) пропонувати проблемні ідеї, потім стежити за ходом їх реалізації;
- 12) періодично підбивати проміжні підсумки, зосереджувати увагу на основних положеннях, спрямовувати обговорення у потрібному напрямку;
- 13) звертати особливу увагу на той момент, коли висловлюються помилкові думки;
- 14) наприкінці обговорення зробити узагальнення, належні висновки і обов'язково звернути увагу на кожну групу зокрема.

Гра

Її сутність полягає у відтворенні певних елементів соціального змісту, моделюванні деяких умов і систем взаємин. Гра розгортається на імітаційній моделі.

Класифікація ігрових форм:

- дидактичні (академічні, навчальні, освітні, виховні, педагогічні);
- імітаційні;
- проблемні (евристичні);
- ситуаційні;
- рольові;
- ділові.

Ділові ігри відрізняються від інших методів навчання тим, що дозволяють учасникам стати причетними до певної ситуації, дають можливість «прожити» у певній ситуації, виявити себе в певній сфері діяльності. Такі ігри дають радість спілкування, розвивають уяву, творчу ініціативу і фантазію, виробляють стратегію поведінки, рішучість, спонукають приймати неординарні рішення.

Гра передбачає подавання матеріалу в динамічному розвитку, у конкретній ситуації розглядається у всій різноманітності.

Основні етапи розроблення ділової гри:

- добирання базового обсягу знань, що має бути засвоєний у процесі гри;
- опрацювання задуму та сценарію гри;
- опрацювання та обґрунтування об'єкта ігрового модулювання;
- опрацювання структури ділової гри та ігрового комплексу;
- опрацювання системи оцінювання діяльності учасників гри;
- опрацювання технічного забезпечення, дидактичних і методичних матеріалів, наочних посібників та методики гри;
- оцінювання ефективності проведеної гри.

Ділова гра має невичерпний розвивальний та формувальний потенціал, дозволяє переводити формальні знання в дієві.

Досить поширеною є бліц-гра.

Бліц-ігри акумулюють низку ознак ділової гри: «мозкову атаку», аналіз конкретних ситуацій тощо.

Властивості бліц-гри:

- миттєвість проведення та отримання результату;
- можливість використання їх у структурі тренінгового заняття відповідно до дидактичних та виховних задумів конкретного заняття;
- привабливість, оригінальність змісту;
- динамічність розвитку і розв'язання проблеми;
- емоційна напруженість і насиченість;
- мінімальний комплект ролей;
- обмежений час, що відводиться для розв'язання проблеми;
- обов'язковість оцінювання результатів.

Особливості бліц-гри:

- можливість відтворення ситуації;
- наближення навчання умов до реальних;
- наявність сприятливих умов для швидшого переходу теоретичних знань у практичні навички та вміння, а потім формування позитивної мотивації до діяльності.

Аналіз конкретних (проблемних) ситуацій

Аналіз конкретних (проблемних) ситуацій — один із методів активного навчання, який дає змогу наблизити процес навчання до практичної

діяльності. Він передбачає опанування знань та практичних навичок шляхом самостійного розв'язання проблем, розвитку абстрактного і творчого мислення.

Мета: викликати пізнавальний інтерес учасників, спрямувати їх пізнавальну діяльність.

Від традиційних цей метод відрізняється тим, що практичні навички набуваються під час ознайомлення з реальними прикладами і під час конкретної діяльності. На основі цього відбувається дискусія, яка допомагає розв'язати проблему, що становить суть проблемної ситуації.

Учасниками пропонується складна ситуація, щодо якої вони не мають повного обсягу інформації.

Таким чином активізується творче мислення.

Необхідність обов'язкового прийняття обґрунтованого рішення спонукає до таких дій:

- знайти серед значної кількості різноманітної та суперечливої інформації проблему і чітко сформулювати її, виділити з-поміж багатьох чинників ті, які мають на неї вплив;
- розглянути та проаналізувати вплив цих чинників на об'єктивний стан явища, що вивчається;
- опрацювати альтернативні варіанти розв'язання проблеми та оцінити їх;
- здійснити аналіз, зробити порівняння всіх альтернативних варіантів і обрати оптимальний;
- прийняти рішення та сформулювати рекомендації щодо його реалізації;
- запланувати контроль за перебігом і результатами реалізації рішення.

Проблемна ситуація може ставитись як на початку тренінгового заняття, так і після розгляду окремого питання, що сприятиме узагальненню та систематизації матеріалу.

Різновиди ситуаційного методу:

- 1) розв'язання ситуаційних завдань;
- 2) розглядання інцидентів;
- 3) розглядання конфліктів;
- 4) «лабіринт» дій;
- 5) послідовні ситуації.

Не кожна ситуація є ситуаційним завданням. Ситуація, що становить ситуаційне завдання, повинна, окрім матеріалу для аналізу, обов'язково містити ще й проблему, що потребує розв'язання.

Це допомагає розвинути навички та вміння прийняття рішень, удосконалити вміння системно аналізувати конкретну ситуацію, знаходити шляхи її розв'язання.

Уміння, необхідні для проведення аналізу конкретних ситуацій:

- обрати тему, яку можна опрацювати методом розв'язання ситуаційних завдань;
- чітко з'ясувати мету завдання;
- накреслити проблеми, які можуть бути предметом аналізу, обрати одну, яка буде становити основу ситуаційного завдання; докладно її описати, зважаючи на задум заняття;
- визначити місце і способи збирання матеріалу для ситуаційного опису;
- скласти план роботи;
- класифікувати зібрану інформацію;
- розглянути початкову версію ситуаційного опису;
- продумати шляхи обговорення ситуації у групі, в підгрупах і визначити час для обговорення;
- остаточно визначити запитання для проблемного обговорення;
- скласти конспект заняття.

Етапи проведення аналізу конкретних ситуацій

Вступ:

- добирання ситуації;
- повідомлення змісту ситуації учасникам;
- аналіз розуміння ситуації учасниками.

Перший крок:

- пояснення суті методу учасникам;
- організації дискусії з приводу проблеми, поданої в описі ситуації.

Другий крок:

- обирання шляхів розв'язання або прийняття орієнтовного рішення;
- обирання остаточного рішення проблеми.

Третій крок:

- підбиття підсумків;
- оцінювання діяльності учасників.

Етапи дискусії

Найважливішою частиною методу є дискусія з приводу проблеми.

- Перший етап — ознайомлення із завданням: коротка інформація про мету та процедуру аналізування ситуації; презентація ситуаційного завдання із використанням конкретного прикладу.
- Другий етап — вивчення ситуації та підготовка рішення. Учасники вивчають та аналізують ситуацію, дискутують щодо її змісту та ймовірних шляхів розв'язання, використовуючи довідкову літературу; формулюють оптимальний шлях. (Цей етап проводиться у підгрупах.)
- Третій етап — групова дискусія, яка складається із трьох фаз. Важливо створити умови для того, щоб кожен учасник мав змогу висловитися.

Далі ми наводимо орієнтовні сценарії годин спілкування з елементами тренінгових занять.

Розробки тренінгів

Привіт! Я — конфлікт!

Мета: формувати вміння розв'язувати конфліктні ситуації; поважати особисте Я кожної людини.

ХІД ТРЕНІНГУ

1. Знайомство

Кожний представляється, за бажанням обирає собі псевдонім, висловлює побажання тому, хто сидить ліворуч.

2. Повторення правил роботи під час тренінгу

3. Бесіда

Учитель розповідає, що Антуан де Сент Екзюпері назвав людське спілкування найбільшою розкішшю на світі. Спілкування людей — досить складний і делікатний процес. Кожний із нас учиться цього все життя, здобуваючи досвід часто за рахунок помилок і розчарувань.

На жаль, досить часто ми потрапляємо в ситуації, які визначаємо як конфліктні.

Запитання

- Яку роль відіграють конфлікти в нашому житті?
- Як їх розпізнавати і запобігати їх виникненню?
- Спробуйте згадати якийсь конфлікт, що відбувся у вас нещодавно, і ті емоції, які у вас виникли.

4. Очікувані результати

На пелюстках квітки (зроблених із паперу) кожен учасник пише свої побажання.

5. Розминка

Учитель ставить запитання про сутність конфлікту.

Запитання

- Після конфлікту ви робите висновки? Які?
- Що ви відчуваєте, коли згадуєте останній конфлікт? Чому?
- Чи хотіли б ви забути про конфлікт? Чому?
- Чи будете ви під час конфлікту обстоювати свою точку зору, навіть, якщо зрозуміли, що неправі? Чому?
- Чи згадуєте ви про конфлікт із задоволенням? Чому?
- Чи приємно вам згадувати про конфлікт? Чому?
- Як, на вашу думку, почувається ваш співрозмовник після вашої перемоги?
- Які емоції — позитивні чи негативні — супроводжують конфлікт?

6. Робота в групах

Визначення тих, хто вважає, що без конфліктів можна прожити, або навпаки — прожити без конфліктів неможливо. Групи обґрунтовують та захищають свою точку зору.

Учитель зазначає, що Д. Карнегі писав: «У суперечці не можна перемогти. Якщо ви програли — це означає, що програли, якщо ж перемогли — теж програли».

Запитання

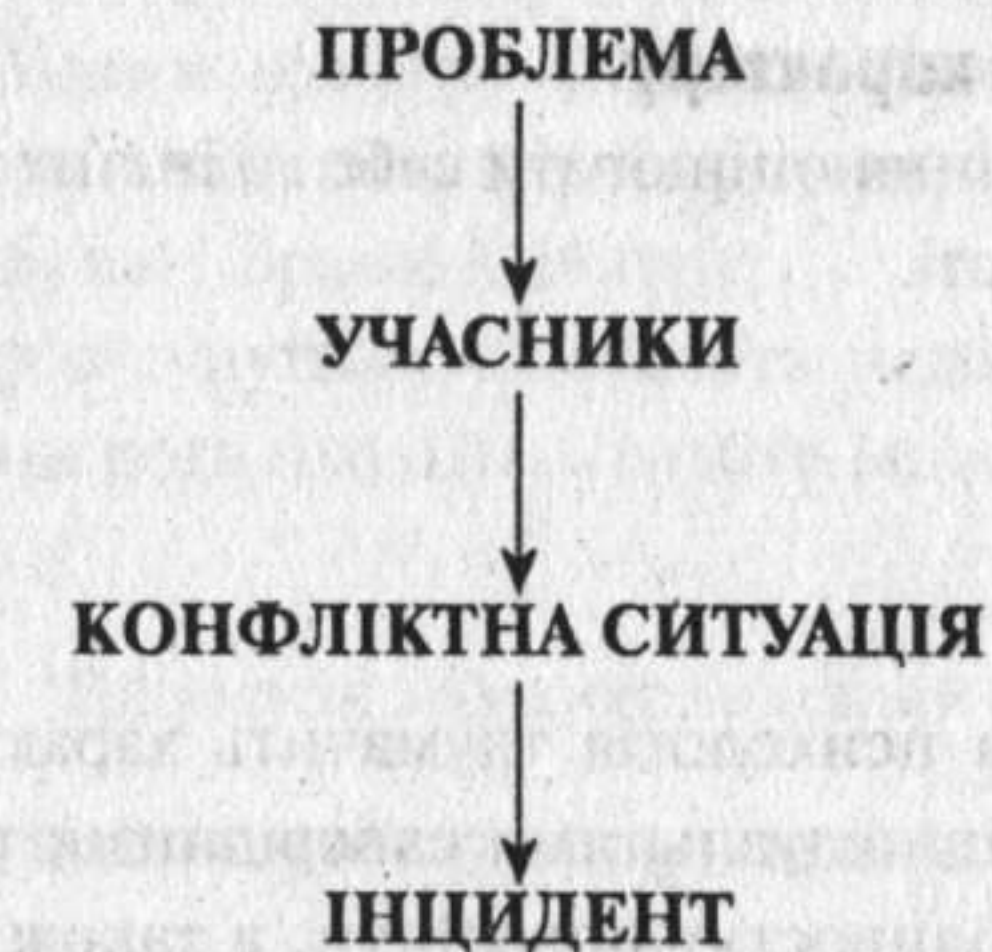
- Чому так вважав відомий психолог?
- Які почуття виникають у вашого співрозмовника?

7. Розподіл на групи

Учні розподіляються за принципом світлофора: червоний — «батьки», жовтий — «учителі», зелений — «учні».

8. Робота в групах

Визначення формули та складових конфлікту.

Визначення рис характеру конфліктної особистості (позитивних — негативних).

9. Повідомлення груп

Учні повідомляють про рівні, на яких відбуваються конфлікти в учнів (учень — учень; учень — учитель; учень — батьки).

Учні пишуть перелік проблем, що можуть призвести до конфліктної ситуації, а потім зачитують їх. Потрібно обрати одну «найболючішу» проблему.

10. Ситуаційні завдання

Учасники груп виконують певні ролі — учнів, батьків, учителів. У групах пропонується знайти шляхи розв'язання проблеми, зважаючи на певну роль.

11. Складання квітки із пелюсток

Кожний коментує, наскільки справдилися його очікування від сьогоднішнього заняття.

12. Мікрофон

Висновок: «Ми всі були розрізненими пелюстками однієї квітки, але сьогодні, працюючи разом, дійшли певних спільних висновків, тому вже можна зібрати нашу квітку. Отже, навіть коли ти правий, але співрозмовник тебе не слухає, необхідно припинити суперечку, дати змогу спів-

розмовникові заспокоїтись, після цього подумати, і тільки потім спільно шукати вихід із ситуації, яка виникла».

Класифікація типів характеру

Мета: розвивати вміння оцінювати себе та інших людей; стимулювати саморозвиток особистості.

ХІД ТРЕНІНГУ

1. Розповідь

Учитель. Сучасна психологія тлумачить характер як склад особистості, що утворений індивідуальними своєрідними типологічними рисами і виявляється в особливостях поведінки, а також в особливостях стосунків.

У психологічній науці виділяються такі типи характерів:

- сильні, які здатні наполягти на своєму;
- слабкі, які підкоряються іншим;
- конструктивні (прагнуть внести зміни в навколишнє життя);
- пасивні (займають завжди вичікувальну позицію);
- пристосованські (не беруть активної участі без вигоди для себе);
- інфантильні (потребують постійної опіки, як маленькі діти);
- романтичні (швидко захоплюються всім новим, але так само швидко втрачають інтерес після перших же невдач);
- агресивні (різко реагують на інших людей).

2. Рольові діалоги

ЗАМАЛЬОВКА ФЕОФРАСТА ПРО ПІДЛЕСЛИВІСТЬ

ДІЙОВІ ОСОБИ

Ведучий

Підлесник

Читці

Виходять двоє учнів: один із них Ведучий, інший — Підлесник.

Ведучий. Лестощі можна визначити як неадекватне обходження, що вигідне підлесникові. Йдучи з кимось (хто йому потрібний), він говорить супутникові таке.

Підлесник. Зверни увагу, як усі дивляться на тебе й дивуються. Ні на кого в нашому місті так не дивляться!

Ведучий. Тільки супутник відкриває рот, як Підлесник наказує.

Підлесник. Усім замовчати! Слухайте, як славно співає мій пан!

Ведучий. Після закінчення пісні кричить.

Підлесник. Браво! Браво! Мій пан!

Ведучий. Якщо супутник відпустить недоречний жарт, Підлесник сміється, закриваючи рота плащем, начебто і справді не може втриматися від сміху.

Підлесник зображує описаний сміх.

Зустрічним Підлесник наказує зупинитися і почекати, поки пан не пройде.

Підлесник догідливо зображує шлях, по якому дає можливість пройти своєму панові.

Накупивши яблук і груш, він пригощає дітей на очах батька і цілує їх зі словами...

Підлесник. Пташенята славного батька.

Ведучий. Купуючи разом із ним чоботи, Підлесник зауважує...

Підлесник. Твоя нога гідна ліпшого взуття!

Ведучий. Коли пан вирушає відвідати кого-небудь із друзів, Підлесник першим забігає до них зі словами...

Підлесник. До тебе йдуть!

Ведучий. Потім, швиденько повернувшись, Підлесник повідомляє панові: «Я вже сповістив про твій прихід».

Ввійшовши до будинку, Підлесник говорить господареві...

Підлесник. Твій будинок прекрасно побудований, земельна ділянка відмінно оброблена. Портрет твій найкращий, він неперевершений!

Ведучий. Першим із гостей він розхвалює вино господаря і говорить...

Підлесник. Так, і на їжі ти знаєшся!

Ведучий. Потім, скуштувавши щось зі столу, повторює...

Підлесник. Ласий шматочок!

Ведучий. Із господарем Підлесник шепочеться, а під час розмови з іншими оглядається на нього.

Підлесник шепотить щось на вухо Ведучому, а потім підбігає до глядачів, увесь час оглядаючись на Ведучого. Він намагається запитати, що власне він неправильно робить, адже він такий гарний, добрий і ввічливий.

Він постійно чіпляється до господаря із запитаннями...

Підлесник. Тобі не холодно? Накинути на тебе щось тепле?

Ведучий. Урешті-решт, не дочекавшись відповіді або згоди господаря, сам закутує його.

Підлесник зриває із себе туніку і закутує в неї Ведучого.

Учитель. Чи не правда, цей діалог звучить досить сучасно? Можна сказати: «Стара пісня по-новому співана». Ми бачимо ті самі звички, прийоми, риси, за якими і в наш час ми легко впізнаємо нав'язливого підлесника.

Послухайте ще одну замальовку Феофраста про лихомовство.

Виходять двоє учнів і по черзі зачитують характеристику цього поняття, на думку Феофраста.

Учні (по черзі). Лихомовство — це недобррозичливе ставлення, що виявляється в мові.

Зломовною є людина...

- Якщо її запитують: «Що за людина така-то?», вона погано скаже не тільки про неї, але і про всю родину. Дитина таких батьків, за її визначенням, — негідник і веселун.
- Коли інші починають злословити про когось, вона неодмінно втручається: «Я ж, говорив, що цю людину ненавиджу більше за усіх. Адже вона якась мерзенна, а підлість її нечувана!»
- Перебуваючи в компанії, вона здатна злословити тільки про те, що хтось досягнув певного успіху. Почавши лихословити, вона не може втриматись, щоб не посварити ще й рідню людини, про яку йде мова.
- Лихослів'я — це для неї свобода слова, демократія, незалежність, тому немає на світі більшого задоволення, ніж це.

Учитель. Друзі, якщо перша характеристика викликала іноді посмішку або жалість, то ця риса характеру, на мою думку, викликає почуття жалю і ворожості. Як ви вважаєте?

Давайте згадаємо ще про одну особливість людини, її «веселий, гострий розум», що відзначав великий знавець людської душі Ф. М. Достоевський.

Послухайте уривки про характер людини з повісті Ф. М. Достоевського «Підліток», що розповідають про почуття гумору і викликають сміх.

Виходять двоє учнів і по черзі читають уривки про сміх, що помітив і майстерно описав Ф. М. Достоевський.

Учні (по черзі). Сміхом людина себе може видати, і ви раптово дізнаєтесь її таємницю.

Сміх вимагає беззлобності, а люди найчастіше сміються злобливо. Щирий і незлобивий сміх — це веселість.

А чи є в людях у наш час веселість і чи вміють вони веселитися?

Веселість — дуже хороша риса людини.

Трапляється, що важко зрозуміти, який людина має характер, а розсміється людина щиро, і весь характер її раптом виявиться як на долоні!

Отже, якщо захочете зрозуміти людину і довідатися про її душу, то зважайте не на те, як вона мовчить, говорить, плаче або хвилюють її найбагродніші ідеали, а ви подивіться на неї тоді, коли вона сміється.

Людина сміється щиро — отже, це гарна людина. Згодом, зважте на усі відтінки її сміху: наприклад, щоб сміх людини в жодному разі не здався вам дурним, незважаючи на те, що він веселий і простодушний.

Сміх — найкращий прояв душі.

3. Обговорення

Запитання

- Як розуміють сучасні вчені-психологи поняття «характер»?
- Чому люди надають таке велике значення вивченню характеру одне одного?
- Яку роль у взаєминах людини з навколишнім світом відіграють її інстинкти, емоції, почуття і думки?
- Чи здатна людина вибудувати свої контакти зі світом за допомогою якогось одного з цих компонентів?
- Що, на вашу думку, означають такі характеристики людини, як «не-емоційний», «занадто емоційний», «байдужий», «чуттєвий»?
- Які типи характерів вам відомі?
- Чи можна характер змінити?
- Яким чином?

Цікава інформація

Учитель. Учені розуміють характер як набір стійких природжених особливостей людини, що виявляються під впливом умов життя.

Знаючи заздалегідь характер тієї або іншої людини, можна дізнатися, як вона поводитиметься у певних обставинах.

Характер кожної людини є досить складним. У ньому можуть бути протилежні риси і сторони, що виявляють протиріччя.

Найпростіше побачити прояви характеру у стосунках людей. Є люди товариські або відлюдкуваті, тактовні або грубі, скромні або нахабні, вперті або схильні до непередбачуваних учинків.

Формування характеру відбувається під впливом навколишнього світу, діяльності або впливу інших людей. Значну роль у цьому відіграють виховання і самовиховання.

Природа людини виявляється в її поведінці. Учені-психологи розрізняють дії, що є усвідомленими і контролюються людським розумом. За них людина несе повну відповідальність, тому що чітко розуміє наслідки своїх учинків.

Але бувають і неусвідомлені вчинки, здійснюючи які, людина себе не контролює і не припускає настання певних результатів. Найчастіше людина діє неусвідомлено в дитинстві і потім просить вибачення у дорослих: «Я це зробив(-ла) ненавмисно».

Але дорослий за аналогічні вчинки вже не отримає прощення. Звичайно, не можна цілком позбутися від несвідомого в поведінці навіть у зрілому віці.

Людський розум ніколи не стане таким, щоб повністю контролювати всі кроки людини. Людина може перебувати під владою почуттів, емоцій і навіть інстинктів.

І все ж, вихована особистість має значно більше шансів діяти обдуманно та відповідально. Давні римляни вважали: «Найголовніша влада — це влада над самим собою».

На формування характеру учнів значно впливають школа та навчальна діяльність. У шкільні роки людина може стати старанною, працьовитою або навпаки — нехлюєм і ледарем.

4. Узагальнення

Учитель. Сьогодні на уроці ми з вами:

- ознайомилися із сучасним уявленням про таку непросту психологічну і філософську категорію, як «характер»;
- з'ясували, які бувають типи характерів;
- заглянули в історію і порівняли минулі та сучасні якісні прояви в характерах людей;

- зрозуміли, що характер людини може змінюватися протягом усього її життя і залежить це від виховання та самовиховання.

Розуміння себе й оточення

Мета: навчити підлітків визначати тип своєї поведінки, упізнавати різні типи поведінки; формувати позитивне ставлення до інших людей; визначати шляхи власного духовного зростання.

Види діяльності:

- тестування — 15 хв;
- обговорення в малих групах — 10 хв;
- пояснення вчителя — 10 хв.

ХІД ТРЕНІНГУ

1. Пояснення вчителя

Актуалізація таких питань, як:

- розуміння себе й оточуючих;
- сприйняття інших людей;
- духовне самовдосконалення.

Висновок: щоб налагодити добрі стосунки з оточуючими, необхідно зрозуміти себе, а потім обов'язково зрозуміти інших людей.

2. Тестування

3. Обговорення в малих групах

Під час обговорення слід звернути увагу підлітків на визначення сильних і слабких боків кожного з типів особистості; проаналізувати шляхи розвитку особистості; обговорити їхнє сприйняття інших людей (як розвинути позитивне ставлення).

4. Підбиття підсумків

Висновок: кожна людина унікальна й неповторна і може мати успіх в професійній діяльності.

Права моєї держави

Мета: продовжувати опановувати знання про права людини і права дитини; усвідомлювати їхню необхідність; стимулювати участь у створенні правил і законів; виховувати ввічливе ставлення одне до одного.

Матеріали: бланки для островів на 3–4 групи; фломастери; скотч.

ХІД ТРЕНІНГУ

1. Фіззарядка «Будь ласка»

Учитель робить різноманітні рухи, а учні повторюють їх тільки тоді, коли він говорить: «Будь ласка».

2. Виконання завдання

Учитель розподіляє клас на 3–4 групи і просить учнів намалювати карту острова (на заготовлених бланках або чистих аркушах формату А3), придумати острову назву і скласти маленьку розповідь про нього. Потім необхідно визначити і записати права, якими будуть наділені люди на цьому острові. (Записати 10 найважливіших прав.)

3. Відповіді на запитання

У кожній групі обирають доповідача, який представляє перед класом острів своєї групи і відповідає на запитання.

4. Обговорення прав

Наприкінці заняття обговорюються обрані права та доводиться їх необхідність. Аналогічно обговорюється поставлене вчителем обмеження — десять прав.

Запитання

- Чи було важко дотримуватися визначеної кількості?
- Якщо зменшити цю кількість, то що буде?

Педагог пропонує учням назвати п'ять найважливіших прав, потім обрати з них три. Йому необхідно підвести дітей до думки, що дуже складно визначити, наскільки одне право є важливішим за інше.

Наприклад: залишити права на життя, навчання і відпочинок.

Запитання

- Але що ж робити без права на медичне обслуговування?
- Повноцінне харчування?
- Узагалі, чи можна із цих прав обрати головні?

Коментар для вчителя

На цьому занятті важливо розподілити час так, щоб обговорити «острови» усіх груп. Чітко контролюйте час для малювання (не більш ніж 15–20 хв). Важливо, щоб учні самостійно визначили, які права їм найпотрібніші.

Залишіть вибір прав за ними, навіть якщо знехтувати визнаними правами з Конвенції.

На цьому занятті (як і на всіх інших) доречно звертати увагу не на формулювання прав, а на основне — зміст.

Не варто прагнути, щоб учні запам'ятали формулювання з Конвенції, краще використовувати спрощені визначення.

РОБОТА З УЧНЯМИ, ЯКІ СХИЛЬНІ ДО НЕАДЕКВАТНОЇ ПОВЕДІНКИ

Предметом турботи вчителя завжди були і є не тільки знання учнів, але і їхні особистісні якості: моральний вигляд, культура поведінки тощо. У зв'язку із цим найважливішою є робота педагогів із тими учнями, поведінка яких не відповідає вимогам дисципліни та нормам моралі.

Таких учнів називають «школярами, які мають відхилення в поведінці», «педагогічно занедбаними», «соціально занедбаними», «такими, яких важко виховувати», «важкими».

Дані наукових досліджень і практика свідчать про те, що вони позбавлені мотивації до навчання.

Вони заважають собі, іншим, учителеві. Як правило, саме із цього контингенту виростають правопорушники та злочинці.

Причини відхилень у поведінці учнів

Поведінку будь-якого школяра не можна розглядати поза його стосунками з оточуючими, зокрема — найближчим соціальним оточенням — мікросередовищем.

Моральна деформація особистості учня та відхилення в його поведінці є наслідком дефектів у системі його взаємозв'язків і взаємин із мікросередовищем.

Значний негативний вплив на учня мають несприятливі умови сімейного виховання, а саме — «моральна позиція» батьків.

Дитина психологічно потребує уваги та любові з боку батьків. А. С. Макаренко називав стан психіки дітей, які зростали в родині із нездоровою обстановкою, «відсутністю радості завтрашнього дня».

Тож слід детальніше розглянути слабкі місця виховного процесу.

Педагогічна позиція батьків

1. Потурати будь-якому капризу дитини.

Результат: відсутність звички до розумного самообмеження під впливом мотивів споживчого характеру досить часто штовхає дітей до скоєння злочинів.

2. Зайва суворість, надмірне використання різноманітних обмежень та заборон, покарань, що принижують гідність дитини.

Результат: формування в дітей ворожості до батьків, вихід з-під їхнього впливу та контролю, вчинки, що скоюються батькам «на зло», і, в остаточному підсумку, стійкі відхилення в поведінці.

3. Самоусування батьків від виконання своїх обов'язків як вихователів. Характерними є бездоглядність, відсутність контролю над тим, як діти використовують свій вільний час, і над характером їхніх дружніх зв'язків.

Недоліки в навчально-виховній роботі

1. Адміністрація несвоєчасно поставлена до відома про учнів, які схильні до порушень морально-правових норм; поверхнєве вивчення педагогами індивідуальних особливостей таких учнів та причин моральної деградації особистості; відсутність продуманого плану роботи щодо їхнього виправлення та перевиховання.
2. Неправильний педагогічний підхід до учнів, які схильні порушувати суспільні правила й норми: ототожнення ставлення учня, який відстає

у навчанні, з його розумовими здібностями. У процесі виховання й навчання такі діти потребують чуйності, уваги та індивідуального підходу. Значної шкоди завдають зневажливе ставлення та переконаність у розумовій неповноцінності таких учнів. Ці фактори деморалізують дітей, формують у них непевність у своїх силах, налаштовують проти вчителів та школи в цілому.

3. Думки, що таких учнів «не можна нічим зацікавити» або «їх цікавить тільки погане». Дослідження довели, що багато підлітків із відхиленнями в поведінці цікавляться музикою, технікою, спортом, позитивно ставляться до деяких речей. Для того щоб позитивні інтереси втілити у відповідні вчинки, дітям потрібні допомога та підтримка.
4. Використання в роботі з важкими учнями заходів негативного стимулювання: обговорень, розмов, засуджень і доган, різноманітних покарань. Дитина, яка багаторазово була об'єктом загального осуду, вислухуючи погрози, зникає до них і перестає їх сприймати.
5. Прояв недоброзичливого ставлення до учнів, які схильні до неадекватної поведінки, коли вчителі розпочинають із ними затяжний конфлікт. Це призводить до виникнення психологічного бар'єру між учителем і дитиною, до взаємного непорозуміння та взаємної ворожості, суперечить ідеям педагогіки. Підліток ще більшою мірою заглиблюється в себе, ще сильніше чинить опір будь-яким спробам учителів впливати на нього, відповідно його поведінка погіршується.
6. Нецікавими є уроки: відсутній диференційований підхід до слабших, середніх і сильних учнів; діти перевантажені кількістю досліджуваного матеріалу на уроках та домашніми завданнями. Це формує негативне ставлення до навчання.
7. Педагогічна безтактність, нестриманість, неповага до людської гідності учня, упереджене ставлення до деяких дітей, небажання зважати на вікові, статеві та індивідуальні особливості дитячої психіки.

Важкі учні відрізняються підвищеною емоційністю та загостреним самолюбством. Вони болісно реагують на дії вчителів, що принижують, виставляють їх у смішному вигляді, доводять їхню неспроможність або ображають їхню гідність. Ці фактори викликають у дітей протест, що іноді виявляється у вигляді грубих порушень дисципліни та порядку.

Негативний вплив стихійно-групового спілкування

Дружнє спілкування з однолітками — одна з основних психологічних потреб у підлітковому і юнацькому віці. Для важких дітей вулична компанія найчастіше виявляється місцем, де вони проводять більшу частину вільного часу.

Поза школою діти спілкуються із тим, з ким мають спільні інтереси. Вони отримують те, чого не можуть мати в родині та в школі: увагу, визнання, турботу... У неформальній групі їх ніхто не сварить, навпаки, там їх «розуміють», схвалюють та підтримують.

Психологічні особливості особистості

Згідно з поглядами відомого психолога К. К. Платонова, особистість являє собою єдність чотирьох психологічних підструктур.

1. Перша, або нижча, поєднує властивості особистості. Вони більше залежать від фізіологічних особливостей мозку та нервової системи, ніж від соціальних впливів на людину, тому цю підструктуру називають біологічно зумовленою. Властивості особистості є частиною підструктури, вони практично не піддаються «переробці».
2. Друга охоплює індивідуальні особливості окремих психологічних процесів: пам'яті, волі, емоцій, чуттів, сприйняття й мислення. Вплив біологічно зумовлених особливостей у цій підструктурі є ще досить значним. Він формується шляхом вправ.
3. Підструктура досвіду містить знання, навички, уміння та звички, набуті на підставі особистого досвіду або шляхом навчання. Соціальне тут уже значно переважає над біологічним.
4. Вища підструктура поєднує спрямованість, стосунки та моральні риси особистості. Властивості особистості, які входять до цієї підструктури, не мають безпосередніх природних задатків і відбивають індивідуально заломлену суспільну свідомість. Підструктура соціально зумовлена та формується шляхом виховання; вона містить у собі бажання, інтереси, прагнення, схильності, ідеали, світогляд і переконання.

Особливості інтелектуального й емоційно-вольового розвитку учнів, які схильні до неадекватної поведінки

Відмінність більшості важких учнів від своїх однолітків щодо особливостей інтелектуального та емоційно-вольового розвитку не має нічо-

го спільного з відсутністю в них відповідних здібностей, не пов'язана з природженою розумовою неповноцінністю. Вона зумовлена недостатнім розвитком психічних якостей, що утворюють пізнавальні здібності (увагу, абстрактне мислення, пам'ять), через те, що ці якості вчасно не тренувалися. Це розходження втілюється в невмінні логічно мислити, передбачати наслідки власних учинків, а також у низькій пізнавальній активності, відсутності інтересу до наукових і суспільно-політичних проблем, до питань історії, духовної культури. Таких дітей цікавлять лише життєві проблеми.

Дефекти волі характеризуються вибірковою дією. Для досягнення бажаної мети діти можуть виявити більшу силу волі, витримку, наполегливість і кмітливість. А от для подолання навіть незначних труднощів, пов'язаних із необхідністю та виконанням обов'язків (вивчити уроки, дотримуватися режиму, виконати обіцянку, підкоритися вимогам свідомої дисципліни) волі не вистачає.

В емоційній сфері строкатість проявів пояснюється розходженнями між темпераментами:

- холерики зазвичай запальні, імпульсивні, грубі, неадекватно реагують на зауваження та пропозиції;
- сангвініки досить часто бувають злими, жорстокими, агресивними, свідомо прагнуть заподіяти неприємності оточуючим;
- меланхоліки — уперті, вразливі, замкнуті;
- флегматики — мляві, інертні, до всього байдужі, не беруть до уваги те, що від них страждають оточуючі.

Система роботи з учнями, які схильні до неадекватної поведінки

Проблема ефективності в роботі щодо перевиховання учнів — одна з найскладніших. Важкі учні (тим більше — правопорушники) є порівняно нечисленними. Однак поява в школі навіть декількох учнів із відхиленнями від загальноприйнятих норм поведінки повинна змусити педагогічний колектив серйозно задуматися та проаналізувати недоліки в навчально-виховній роботі.

Загальноприйнятою є думка, що правопорушення — це результат неправильного виховання дітей у родині та негативного впливу вуличної компанії друзів. Але саме школа покликана не тільки навчати, але й виховувати дітей шкільного віку. Саме вона має у своєму розпорядженні

вихователів, обов'язками яких є переборення недоліків сімейного виховання, боротьба з негативними наслідками стихійно-групового спілкування.

Основні компоненти системи роботи школи з важкими учнями

1. Виявлення учнів, які схильні до порушення дисципліни, норм моралі та права, які відстають у навчанні в масштабі класу й школи.
2. Визначення причин відхилень у поведінці та моральному розвитку, а також індивідуальних психологічних особливостей особистості учнів.
3. Складання плану педагогічної корекції особистості та усунення причин її моральної деформації, відхилень у поведінці (визначення мети педагогічного впливу, його засобів, головних ланок, етапів, виконавців).
4. Зміна характеру особистих стосунків учнів з однолітками та дорослими.
5. Залучення важких учнів до різних видів позитивної діяльності та забезпечення успіху в ній.
6. Зміна умов сімейного виховання.

Програма педагогічної корекції різних типів учнів, які схильні до неадекватної поведінки

Програма корекційних заходів	Форми педагогічної діяльності	Прогнозований результат
1. Педагогічно занедбаний тип		
Установлення довірливих стосунків із дитиною, створення ситуації психологічного комфорту	<ul style="list-style-type: none"> Відвідування дитини вдома; бесіда 	Установлення довірливих стосунків із дитиною

Програма корекційних заходів	Форми педагогічної діяльності	Прогнозований результат
Формування в дитини позитивної самооцінки	<ul style="list-style-type: none"> Залучення до різноманітних видів діяльності; створення ситуації досягнення позитивних результатів діяльності; стимулювання позитивних проявів 	Сформованість у дитини позитивної самооцінки, створення та закріплення необхідного емоційно-вольового фону
Формування мотивації досягнення	<ul style="list-style-type: none"> Відбір діяльності, в якій дитина досягла б успіху в мінімальні строки; звернення до дитини по допомогу 	Установлення сфери максимально успішної діяльності
Створення умов для підвищення рівня успішності провідної діяльності	<ul style="list-style-type: none"> Установлення позитивних конкурентних стосунків; уникнення протягом певного часу негативних оцінних впливів; протягом 3–4 тижнів зменшення ступеня вимогливості; активне підкреслення будь-яких позитивних проявів 	Підвищення рівня успішності у провідній діяльності
Формування правильних навичок поведінки та спілкування	<ul style="list-style-type: none"> Бесіда; різноманітні тренінги спілкування; залучення до участі у дебатах; залучення до традиційних справ; громадські доручення 	Формування досвіду суспільної поведінки; корекція навичок поведінки та спілкування
Підвищення рівня саморегуляції (виховання навички самоаналізу)	<ul style="list-style-type: none"> Заохочення позитивних учинків; створення оптимального режиму життєдіяльності; чітке планування діяльності та аналізування її результатів 	Сформованість навичок самоаналізу
Розвиток моральних уявлень, пізнавальних інтересів	<ul style="list-style-type: none"> Бесіди; залучення до участі в предметних заходах 	Підвищення рівня пізнавального інтересу; сформованість моральних уявлень та ціннісних орієнтацій
Формування позитивної життєвої перспективи	<ul style="list-style-type: none"> Система профорієнтаційних заходів 	Сформованість позитивної життєвої перспективи

Програма корекційних заходів	Форми педагогічної діяльності	Прогнозований результат
2. Конституційний тип		
Тип акцентуації визначається шкільним психологом	<ul style="list-style-type: none"> Ретельна діагностика; дослідження процесів мислення (у випадку виявлення викривлення процесу мислення психологічна корекція є неприпустимою, тоді потрібна обов'язкова консультація психіатра); психологічна освіта учнів (індивідуальні бесіди, лекції, вивчення популярних психологічних видань); психологічне консультування учнів, учителів, батьків; психологічний тренінг, який проводиться в навчально-виховному процесі; корекція наслідків сімейного виховання (бесіда-роз'яснення) 	Корекція поведінки відносно типу акцентуації характеру
Визначення зони дезадаптації	<ul style="list-style-type: none"> Дослідження умов сімейного виховання, спостереження, бесіда; визначення рівня вимог та його адекватності можливостям; вивчення сфери спілкування з однолітками (соціометричні дослідження, бесіди, спостереження) 	Визначення афективної зони та ситуацій емоційної, психологічної нестабільності дитини
Уникання, послаблення або розв'язання конфліктної ситуації	<ul style="list-style-type: none"> Корекційні заходи щодо стосунків із батьками або однолітками (бесіда, дискусія, диспут, тренінг); бесіда з батьками (вчителями) щодо роз'яснення причин важковиховуваності; вироблення спільної програми поведінки відносно дитини (зміна форми спілкування або вимог до учня); консультація з лікарем щодо регуляції фізичного та фізіологічного стану підлітка (бесіда, спостереження, консультація) 	Найбільш ефективне розв'язання конфліктної ситуації, усунення причин важковиховуваності

Програма корекційних заходів	Форми педагогічної діяльності	Прогнозований результат
3. Важковиховуваний тип		
Корекція та усунення особистісних новоутворень, які зумовлюють соціальну дезадаптацію: феномен «смыслового бар'єру»*	<ul style="list-style-type: none"> З'ясування ситуації появи «смыслового бар'єру» (стосовно конкретної людини або вимоги) — спостереження, бесіда; усунення афективних переживань (роз'яснення, обговорювання власного досвіду та досвіду інших людей, переконання, приклад); корекція взаємин між дитиною та причиною появи названого новоутворення (бесіда, зміна форм спілкування або вимоги, розповідь-роздум, переконання на власному прикладі, стимулювання позитивних проявів) 	Поступове зниження та подальше усунення всіх особистісних новоутворень, які заважають процесу соціалізації дитини
Феномен «ефекту неадекватності»**	<ul style="list-style-type: none"> Порівняння реальних досягнень підлітка та його власної оцінки результатів діяльності (методика «Вибір завдань різного ступеня складності»); урахування зовнішніх обставин та вплив різних факторів (бесіда, дискусія, диспут, надання посильних завдань); створення ситуації успішності діяльності 	Вироблення адекватного ставлення до власних можливостей та формування критичного ставлення до себе, визнання власних помилок та бажання їх виправити
«Розгалуженість взаємин»***	<ul style="list-style-type: none"> Організація оцінних ситуацій, об'єднаних у «систему багатобічного оцінювання»; формування адекватного ставлення до себе (бесіда, роз'яснення, приклад, порівняння різних ситуацій); позитивний емоційний тон; залучення до системи позитивного оцінювання (вплив колективу однокласників та педагогічного колективу в цілому); дослідження та знаходження сфери інтересів виховання, де він здатен адекватно сприймати негативну оцінку; вироблення адекватної оцінки 	Формування адекватного ставлення до себе. Зняття конфліктності у спілкуванні з педагогами та однокласниками. Створення атмосфери доброзичливості. Зміна системи ставлення до себе та інших

- * Феномен «смислового бар'єру» — дитина нібито не розуміє або не чує, що їй говорить дорослий.
- ** Феномен «ефекту неадекватності» — стійкий негативний емоційний стан, що виникає через неуспішність діяльності та характеризується ігноруванням власне факту неуспішності або небажанням визнати себе його винуватцем.
- *** «Розгалуженість взаємин» — подолання досягається завдяки нейтралізації названого захисного механізму особистості.

План заходів школи №__ , спрямованих на дотримання законодавства щодо забезпечення та захисту прав неповнолітніх від будь-яких форм фізичного або психічного насильства

1. Сформувати і постійно поновлювати банки даних учнів, які виховуються у функціонально неспроможних сім'ях, надавати їм належну соціально-психологічну підтримку та допомогу.
ЗДВР, психолог, класні керівники
Вересень 200__ р. Постійно
2. Забезпечити раннє виявлення сімей, які опинилися у кризових умовах, своєчасну постановку їх на відповідні обліки служб та налагодити соціально-психологічний супровід процесу забезпечення прав дітей, що в них виховуються.
ЗДВР, психолог, класні керівники
Вересень 200__ р. Постійно
3. Узяти на облік усіх дітей, які проживають у сім'ях зі складними сімейними стосунками, та забезпечити умови для навчання в школі, надання медичної допомоги та психологічної підтримки на базі навчального закладу.
ЗДВР, психолог, класні керівники
Вересень 200__ р. Постійно
4. Визначити тематику та скласти графік семінарів із проблем проведення профілактичної роботи щодо скоєння насильницьких дій відносно неповнолітніх.
Психолог
IV квартал 200__ р.
5. Узяти під особливий контроль учнів, схильних до вчинення насильницьких дій, проводити з ними профілактичну роботу.
Класні керівники, психолог
Постійно

6. У разі виявлення фактів скоєння насильства або катування на території школи у триденний термін повідомляти органи внутрішніх справ.
ЗДВР, психолог
Постійно
7. Здійснювати заходи з профілактики порушень соціально-психологічної адаптації учнівської молоді до гострого і хронічного стресу, виховання взаємоповаги та навчання дітей і батьків засобів конструктивної взаємодії в сім'ї.
ЗДВР, психолог, класні керівники
Постійно
8. Активізувати роботу щодо пропаганди здорового способу життя серед учнівської молоді та їх батьків.
ЗДВР, психолог, класні керівники
Постійно
9. Використати як обов'язкову антинасильницьку тематику до планів роботи з батьками неповнолітніх; передбачити проведення акцій, спрямованих на посилення уваги до проблем захисту прав дітей із залученням громадськості.
ЗДВР, психолог, класні керівники
Постійно
10. Створити для дітей та їх батьків інформаційно-консультативні куточки з адресами, телефонами, режимом роботи установ та організацій, які надають кваліфіковану допомогу та послуги щодо захисту прав неповнолітніх (управління у справах неповнолітніх; управління у справах сім'ї, молоді та спорту; науково-методичні центри практичної психології і соціальної роботи; відділи кримінальної міліції у справах неповнолітніх; центри соціальних служб для сім'ї, молоді та дітей).
ЗДВР, психолог, класні керівники
Грудень 200__ р.

План заходів школи №__ щодо виконання програми профілактики і запобігання поширення алкоголізму, наркоманії, токсикоманії та СНІДу серед населення міста (селища)... на 20__ р.

1. Виконуючи комплексну програму профілактики і запобігання поширенню алкоголізму, наркоманії, токсикоманії та СНІДу, брати до уваги заходи районної програми.
Постійно

2. Поширювати соціальне партнерство та взаємодію школи з недержавними, громадськими організаціями, що діють у сфері профілактики та боротьби зі шкідливими звичками та асоціальними явищами, пропагують здоровий спосіб життя.

Постійно

Заступник директора з виховної роботи

3. Посилити пропускний режим щодо недопущення в школу сторонніх осіб із метою розповсюдження наркотичних та психотропних речовин.

Постійно

Директор, ЗДВР, охоронник, чергові вчителі

4. Виявляти та ставити на облік учнів, які вживають алкоголь, наркотики, токсичні засоби і є здатними до здійснення правопорушень; закріпити за ними педагогів-наставників для організації індивідуальної роботи в кожному конкретному випадку.

Постійно

Директор, ЗДВР, класні керівники, психолог

5. Обстежувати умови, в яких виховуються діти; своєчасно виявляти сім'ї, де батьки негативно впливають на дітей.

Вересень

Класні керівники

6. Поповнювати банк даних на дітей із неблагополучних сімей.

За необхідності

ЗДВР, педагог-організатор, класні керівники

7. Проводити бесіди, «круглі столи», місячники правових знань, диспути, години спілкування, конкурси плакатів, малюнків, тематичні диктанти з метою запобігання вживання алкоголю, наркотиків, попередження тютюнопаління та інших шкідливих звичок.

Постійно

Класні керівники, учителі

8. Проводити акції і декади «Антинаркотик», «Життя без тютюнопаління», «Тверезість», «АнтиСНІД», до проведення яких залучати учнів із девіантною поведінкою.

Один раз на семестр

ЗДВР, класні керівники, учителі

9. На батьківських зборах розглядати питання про алкоголізм, наркоманію, раннє виявлення вживання наркотиків, токсичних речовин,

тютюнопаління, а також вплив цих речовин на організм дитини, про засоби боротьби з цими негативними явищами на рівні сім'ї.

Постійно

Класні керівники

10. На засіданнях методичних об'єднань класних керівників розглядати питання з проблем навчання учнів здорового способу життя.

Постійно

11. Починаючи із вересня, класним керівникам проводити цикл бесід «Я обираю здоровий спосіб життя».

Постійно

Класні керівники

12. Розробити тематику бесід циклу «Я обираю здоровий спосіб життя» для початкової школи.

Січень

13. Розробити тематику бесід циклу «Я обираю здоровий спосіб життя» для середньої школи.

Січень

14. Розробити тематику бесід циклу «Я обираю здоровий спосіб життя» для старшої школи.

Січень

15. Поновлювати в класних кімнатах куточки «Я обираю здоровий спосіб життя».

Постійно

Класні керівники

16. Під час вивчення предмета ОБЖ розглядати питання профілактики СНІДу, алкоголізму, наркоманії.

Постійно

Учителі

17. Проводити лекції, бесіди за участю юристів, лікарів-спеціалістів (наркологів: 8–11 кл.; гінекологів: 6–11 кл.), психолога школи з проблем формування здорового способу життя.

Постійно

ЗДВР, класні керівники

ВЗАЄМОДІЯ ПЕДАГОГІВ І БАТЬКІВ

Виховання дитини в школі і сім'ї — це єдиний нерозривний процес. Тому надзвичайно важливо, щоб педагоги та батьки об'єднали свої можливості і тісно співпрацювали в організації спільної діяльності з виховання підростаючого покоління.

На практиці формування особистості учнів здійснюється, як правило, за системною моделлю, яка дозволяє повною мірою задіяти у процесі формування весь навчально-виховний потенціал школи завдяки органічному поєднанню предметно-тематичної, міжпредметної та виховної моделей.

У цьому розділі детально розкриваються питання організації спільної роботи школи та сім'ї з виховання дітей, методи вивчення виховного потенціалу сім'ї, а також пропонуються рекомендації щодо підвищення педагогічної культури батьків. Наведені також методичні та інформаційні матеріали для проведення занять із батьками.

Необхідно знаходити спільні методи і форми співпраці, будувати їх на підтримці, розумінні, допомозі, довірі та повазі одне до одного, щоб уникати непорозуміння, конфліктних ситуацій, різних поглядів та підходів, бачення та сприйняття навколишнього світу.

Для того щоб це співробітництво було плідним, перш за все доцільно вважати та сприймати батьків і дітей як суб'єктивних та рівноправних учасників навчально-виховного процесу.

Лише за цілеспрямованої взаємодії педагогів і батьків можна здійснити рішучий поворот до особистості школяра, створити сприятливі умови для його самовизначення, самореалізації та розвитку.

МЕТОДИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ

Правила організації взаємодії педагогів та батьків

1. Класний керівник, спілкуючись із членами кожної родини, повинен бути щирим і поважати людську гідність батьків та їхніх дітей.
2. Спілкування з батьками повинне не зашкоджувати, а відбуватись на користь дитини.
3. Вивчення родин учнів має бути тактовним і об'єктивним.
4. Вивчення родин учнів повинне припускати подальшу освіту батьків і корекційну роботу. Саме вивчення родин учнів дозволяє вчителю ближче познайомитися із самим учнем.

Під час вивчення родини учнів, класний керівник має звернути увагу на такі аспекти:

- загальні відомості про батьків або осіб, що їх замінюють;
- житлові умови родини та її матеріальна забезпеченість;
- освітній рівень родини;
- рівень педагогічної культури батьків;
- виховні можливості родини;
- авторитетність родини в очах дитини;
- ступінь значущості виховного впливу батьків на дитину;
- сімейні традиції, звичаї;
- положення дитини в родині (сприятливе, несприятливе).

Для вивчення родини класний керівник може використовувати різні методи психолого-педагогічної діагностики, що дозволять коригувати поведінку дитини, впливати на взаємини дітей і батьків.

Методи діагностики:

- спостереження;
- бесіда;
- тестування;
- анкетування;
- інтерактивні ігри.

Класний керівник повинен бути обізнаним щодо сімейної ситуації своїх вихованців. Це необхідно для того, щоб спланувати виховну роботу в класі з максимальною ефективністю.

Для вивчення ставлення батьків до власної дитини, до перспектив її навчання та виховання можна запропонувати батькам відповісти на такі запитання.

1. З яким почуттям йде до школи ваша дитина?
2. Як відчуває ваша дитина в учнівському колективі?
3. Чи знаєте ви друзів і приятелів своєї дитини в колективі? Назвіть їх.
4. Як складаються взаємини з учителями-предметниками у вашої дитини?
5. Чи створює школа, на вашу думку, умови для самореалізації в навчальній діяльності вашої дитини?
6. Якої допомоги потребує ваша дитина для підвищення результативності її навчальної діяльності?

Із метою вивчення рис характеру учнів, взаємин у родині дітей можна використовувати анкетування за такими запитаннями:

1. Які позитивні риси характеру своєї дитини ви можете назвати?
2. Які негативні риси характеру вашої дитини заважають їй комфортно почуватися в колективі?
3. Як поводить свою дитину вдома?
4. Чи ділиться ваша дитина з вами враженнями про події шкільного життя, життя класу?
5. Чи запрошує вас на класні заходи? Чи хоче бачити вас у школі?
6. Як ви вважаєте, яким буде майбутнє вашої дитини?

ПРОЕКТИВНІ МЕТОДИ ДІАГНОСТИКИ ВЗАЄМИН БАТЬКІВ І ДІТЕЙ

У діагностиці взаємин батьків і учнів можна використовувати проєктивні методи. Ефективність їх використання полягає в тому, що методи незакінчених пропозицій можна використовувати як для дітей, так і для їхніх батьків. Учні та батьки дають відповідь на однакові запитання, це дозволяє визначити причини конфліктів у взаєминах дітей і батьків.

Адже розбіжність точок зору, поглядів, переконань, думок батьків і дітей може призвести до конфліктних ситуацій та проблем у вихованні дитини.

Запитання для проєктивного дослідження думки учнів

- Школа для мене — це...
- Клас, в якому я навчаюся, — це...
- Учителі для мене — це люди, які...
- Мої однокласники — це...
- Уроки для мене — це...
- Предмети, що мені подобаються, — це...
- Предмети, що мені не подобаються, — це...

Запитання для проєктивного дослідження думки батьків

- Школа, в якій навчається моя дитина, — це...
- Клас, в якому навчається моя дитина, — це...
- Однокласники моєї дитини — це...
- Виконання домашніх завдань для моєї дитини — це...
- Навчальні предмети, що подобаються моїй дитині — це...
- Предмети, що не подобаються моїй дитині, — це...

Результати аналізу відповідей учнів та їхніх батьків можна використовувати для підготовки й проведення позакласних заходів як з батьками, так і з учнями.

Запитання проєктивної методики можна використовувати під час вивчення традицій та звичаїв, а також моральних цінностей родин учнів.

Запитання для учнів

- Я радію, коли...
- Я засмучуюся, коли...
- Я плачу, коли...
- Я злюся, коли...
- Мені подобається, коли...
- Мені не подобається, коли...
- Я вірю, коли...
- Якщо в мене гарні новини, то я...
- Якщо в мене погані новини, то я....
- Якщо в мене щось не виходить, то я...

Запитання для батьків

- Я радію, коли моя дитина...
- Я засмучуюся, коли моя дитина...
- Я плачу, коли моя дитина...
- Я злюся, коли дитина...

- Мені подобається, коли моя дитина...
- Мені не подобається, коли моя дитина...
- Я не вірю, коли моя дитина...
- Я вірю, коли говорять, що моя дитина...
- Якщо в моєї дитини гарні новини, то...
- Якщо в моєї дитини погані новини, то...
- Якщо в моєї дитини, щось не виходить, то...

На підставі цього дослідження можна проводити індивідуальні та тематичні консультації.

Значну увагу класний керівник повинен приділити вивченню ставлення родини до моральних цінностей, що є основою формування особистості дитини. Батькам та учням можна запропонувати дати визначення таким моральним цінностям, як «борг», «честь», «відповідальність», «любов», «толерантність», «терпимість», а згодом розставити їх за ступенем значущості.

Гарний результат у роботі з родиною дає така форма вивчення родинних взаємин як твір-міркування. Така діагностика можлива лише там, де класний керівник і батьки — односторонці, які об'єднані єдиною метою — зробити життя учнів і в школі, і в родині теплішими, кращими. Головне, щоб батьки і діти були щирими у своїх міркуваннях.

Теми міркування можуть бути різноманітними:

- «Бути батьком (матір'ю) дорослої дочки (сина) — це...»;
- «Мій будинок — моя фортеця!»;
- «Моя майбутня родина... Якій їй бути?»;
- «За що я люблю своїх батьків»;
- «Радості мого будинку»;
- «Люди, без яких моє життя було б неможливим»;
- «Свята і будні моєї родини»;
- «Історії і перекази мого роду»;
- «Найсумніший день у житті моєї родини»;
- «Закони життя родини» тощо.

Такі твори-міркування змушують батьків по-новому поглянути на своїх дітей, на їхнє ставлення до життя та своєї родини, дозволяють зробити припущення, з якими проблемами матимуть справу їхні діти в майбутньому.

Із діагностичною метою можна пропонувати різноманітні тести для батьків. Дуже цікавими і досить інформативними є баговаріантні тести.

Оцінку тесту ви можете зробити самостійно, тому що наочно він дуже інформативний. Результат залежить від кількості «+» або «-».

На основі цієї діагностики можна провести з батьками вечір запитань і відповідей, під час якого обговорити кожне положення тесту. Це змусить багатьох батьків інакше подивитися на результати свого виховання, побачити себе очима інших батьків, визначити позитивні та негативні риси поведінки батьків.

Під час зустрічі з батьками необхідно не тільки говорити з ними про дитину, обговорювати проблеми дітей, але й пропонувати конструктивні розв'язання проблем, що виникають.

Наприклад, для діагностики самостійності дитини можна запропонувати батькам виконати завдання: визначити за допомогою таблиці ступінь самостійності власної дитини.

Ваша дитина робить самостійно	Тільки на Вашу вимогу, за Вашої допомоги та з Вашого дозволу

Батьки самостійно розподіляють у два стовпчики запропоновані дії:

- збирається в школу;
- обирає собі одяг для школи і для свята;
- робить уроки;
- визначає, з ким дружити;
- готує їжу, якщо це необхідно;
- прибирає квартиру за власної ініціативи;
- ходить у магазин за покупками;
- допомагає поратися вдома та на дачі;
- запрошує друзів до себе додому;
- визначає час повернення додому після шкільного вечора або дискотеки;
- приймає рішення в різних ситуаціях повсякденного життя;
- розпоряджається коштами, що ви їй даєте;
- оцінює об'єктивно себе та свої вчинки;
- стримує свої негативні емоції в спілкуванні з іншими людьми;
- терпляче ставиться до молодших братів і сестер;
- допомагає виховати молодших.

Вивчення батьками питань, наведених у таблиці, і робота з нею допомагають побачити результативність своєї виховної системи. Багато хто, працюючи з таблицею, починає усвідомлювати, що в родині зростає особистість, якій не дають можливості нею бути, попереджаючи її бажання, дії та вчинки, стримуючи прояв будь-якої самостійності.

Досить часто можна почути, що батьки не хочуть відвідувати збори, не приходять на зустрічі з класним керівником. Але, мабуть, не слід цьому дивуватися. Дуже часто батьківські збори і зустрічі перетворюються на «розбір польотів», на яких принижується людська гідність батьків, виявляється хамство і брутальність педагогів.

Класному керівникові доцільно пам'ятати, що батьківські збори — це, у першу чергу, освіта батьків за допомогою теорії та практики. Практика — це діагностичні методики, що дозволяють залишитися сам на сам із серією питань, чесно зізнатися собі в тому, що виходить добре або дотепер виходило погано і вимагає негайного виправлення. Тоді у батьків виникне бажання познайомитись із теоретичними працями вчених щодо виховання дітей.

Для визначення ступеня прояву турботи батьків стосовно власної дитини можна запропонувати батькам виконати такий тест.

Необхідно проаналізувати 15 тверджень. Деякі з тверджень залишають таке враження, що вони виховання не стосуються. Однак слід висловити свою думку щодо кожного судження та оцінити за наведеною шкалою.

Шкала суджень:

- 1 — категорично не згодний;
- 2 — мені складно з цим погодитися;
- 3 — може бути, це і правильно;
- 4 — цілком правильно, я з цим згодний.

Твердження

1. Батьки повинні передбачати всі проблеми, з якими може мати справу їхня дитина, щоб допомогти їх подолати.
2. Для того, щоб бути гарною матір'ю, досить спілкування тільки з власною родиною.
3. Маленьку дитину доречно завжди тримати при собі, щоб попередити її падіння і забиті місця.
4. Якщо дитина робить те, що вона зобов'язана робити, вона знаходиться на правильному життєвому шляху.
5. Дитина не повинна займатися тими видами спорту, що можуть призвести до фізичного каліцтва.

6. Виховання дитини — праця важка і найчастіше невдячна.
7. У дитини не повинно бути таємниць від батьків.
8. Якщо мати не встигає приділяти час вихованню дітей через власну професійну діяльність, отже, батько недостатньо забезпечує родину матеріально.
9. Любов'ю батьків дитини не зіпсувати.
10. Батьки повинні охороняти дитину від негативних проявів реального життя.
11. Головне, чим повинна займатися дитина, — це навчання. Усе інше спроможні зробити батьки.
12. Мати — це головна особа в родині.
13. Родина повинна жити під девізом: «Усе краще — дітям!»
14. Захистити дитину від будь-якої інфекції можна шляхом обмеження її контактів з оточуючими.
15. Батьки повинні допомогти дитині щодо визначення кола її друзів і приятелів.

Підсумки

40 балів і вище — усі Ваші зусилля спрямовані на те, щоб інтереси Вашої дитини були надійно захищені. Однак це незабаром може викликати її протест. Вона залежить від вас, що не сприяє формуванню її інтересів, самооцінки. У неї не розвивається вміння самостійно приймати рішення і нести тягар відповідальності за свої вчинки.

25–40 балів — Ви зайняли правильну позицію щодо виховання своєї дитини. Вона отримує достатню кількість уваги та турботи старших, але при цьому має можливість виявляти свою незалежність і дорослість.

Менше ніж 25 балів — Ви приділяєте недостатньо увагу питанням виховання своєї дитини. Вас більше хвилюють Ваші проблеми на роботі і подружні взаємини.

ПРОБЛЕМА ВИХОВАННЯ — ПОКАРАННЯ ДИТИНИ

Одна з найбільших проблем у вихованні — це покарання дитини, що залишає глибокі шрами у формуванні особистості, призводить до прояву нещирості, неправди, до формування невластивого стилю поведінки.

Методи покарання дітей у дитинстві можуть стати причиною негативної їх поведінки в дорослому житті.

Необхідно проводити дослідження в дитячому колективі щодо вивчення взаємин учнів та їхніх батьків, застосовуваних покарань у родині. Однак потрібно пам'ятати, що ця тема є досить делікатною. Батьки й діти будуть щирими з класним керівником тільки в тому випадку, якщо вони йому довіряють та вірять у його моральні якості.

Запитання для учнів класу

- Які способи покарання використовують батьки у вашому вихованні?
- Які з них ви вважаєте найдієвішими?
- Які з них ви вважаєте найстрашнішими?
- Які способи покарання у своїй майбутній родині ви не будете ніколи застосовувати?

Існує безліч різних досліджень, за допомогою яких класний керівник зможе зацікавити батьків щодо виховання своїх дітей, викликати бажання спілкуватися з класним керівником, відвідувати школу.

Головне, щоб батьки засвоїли одне дуже важливе правило, що продиктоване життям: «Виховання дітей у родині — це навчання їх уміння жити без батьків».

НАПРЯМИ СПІВРОБІТНИЦТВА: КЛАСНІ КЕРІВНИКИ — БАТЬКИ

Напрями співробітництва класного керівника з батьками:

- психолого-педагогічна освіта батьків;
- залучення батьків до навчально-виховного процесу;
- участь в управлінні.

Форми роботи з родиною щодо організації психолого-педагогічної освіти батьків:

- батьківські університети;
- конференції;
- батьківські збори;
- індивідуальні і тематичні консультації;
- тренінги.

Форми діяльності щодо залучення батьків до навчально-виховного процесу:

- дні творчості дітей та їхніх батьків;
- відкриті уроки і позакласні заходи;
- допомога в організації та проведенні позакласних справ;
- батьківське суспільне патрулювання;
- шефська допомога.

Участь батьків в організації навчально-виховного процесу передбачає роботу у раді школи; батьківському комітеті і комітеті суспільного контролю; громадській раді сприяння родині та школі.

Значну увагу класний керівник повинен приділити педагогічній освіті батьків. Вдало організована та продумана педагогічна освіта батьків сприяє розвитку педагогічного мислення і виховних умінь батьків, а також зміні сприйняття власної дитини.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ БАТЬКІВСЬКИХ ЗБОРІВ ТА ІНШИХ ФОРМ ВЗАЄМОДІЇ БАТЬКІВ І ШКОЛИ

Найголовніша форма роботи з усіма батьками — це батьківські збори.

Види батьківських зборів:

- організаційні;
- поточні або тематичні;
- підсумкові;
- загальношкільні;
- класні.

Класні батьківські збори — одна з головних складових у співробітництві батьків зі школою. Вони проводяться 4–5 разів у навчальному році. На них обговорюються завдання навчально-виховного процесу в класі, планується та обговорюється побудова виховного процесу, визначаються стратегічні лінії співробітництва батьків і школи, підбиваються підсумки роботи за рік. Обговорення успішності учнів не повинно стати головним аргументом в організації і проведенні батьківських зборів.

Батьківські збори вважаються в середовищі вчителів не менш складним «жанром», ніж уроки або позакласна робота. Тут зустрічаються дві сторони, які беруть участь в освітньому процесі, — педагоги і батьки — для

того, щоб вислухати одне одного, обговорити основні проблеми третьої, найголовнішої сторони — дітей. Саме тому в розділі функціональних обов'язків класних керівників проведенню батьківських зборів відведено перший рядок. Ця обставина накладає велику відповідальність на класного керівника на всіх етапах підготовки, проведення та осмислення підсумків батьківських зборів.

Для шкільних психологів батьківські збори також є одним з найважливіших засобів супроводу дітей. Усі співробітники шкільного психологічного центру — психологи, соціальні педагоги та ін. — постійно беруть участь у зборах, готують окремі збори та обговорюють їх сценарії, пропонують актуальні теми і, нарешті, аналізують підсумки.

ЕТАПИ БАТЬКІВСЬКИХ ЗБОРІВ

I. Організація батьківських зборів

Цей етап починається з визначення порядку денного зборів і запрошення на них усіх учасників. Доведено, що доречно перед зборами провести співбесіди класного керівника з учителями-предметниками.

Мета цієї зустрічі: персональне обговорення навчальних досягнень та особливостей поведінки учнів на уроках. Отриману інформацію можна використовувати для аналізу та узагальнення основних тенденцій участі школярів в освітньому процесі, а якщо ні, то будь-які міркування класного керівника на цю тему будуть мати характер приватних зауважень. Батьків цікавлять, перш за все, конкретні результати навчальної роботи їхньої дитини. Тому доречним буде підготувати зведені листки успішності кожної дитини окремо. У тих випадках, коли навчальна ситуація викликає занепокоєння педагогів, класному керівникові варто підкреслити той або інший ряд оцінок (маркером, наприклад). Ця процедура себе виправдовує, тому що відомо, що щоденник не дає такої повної картини розвитку учня в навчальному процесі.

Під час підготовки зборів доречно продумати й організацію явки батьків. Практика свідчить, що ця частина роботи є набагато важливішою, ніж контроль записів у щоденнику учнів. Дуже важливо створити атмосферу очікування батьківських зборів: завчасно запросити батьків, розіслати іменні запрошення, підготувати альбоми та відеоматеріали, що висвітлюють позакласне життя дітей, заздалегідь оформити листи подяки тим батькам, чії діти брали участь у конкурсах та олімпіадах.

Оформлення класного приміщення для проведення батьківських зборів завершує організаційну частину етапу підготовки. Нерідко доводиться спостерігати, як змінився на краще настрій батьків, коли їх зустрічав елегантний привітний педагог у святковому, чисто прибраному класі.

ПІДГОТОВКА СЦЕНАРІЮ І ПРОВЕДЕННЯ ЗБОРІВ

Сценарій і проведення зборів — предмет творчості педагога. Учитель краще знає батьків класу, розуміє їхній настрій.

Розглянемо загальні складові компоненти будь-яких батьківських зборів.

1. Аналіз навчальних досягнень учнів класу.

У цій частині батьківських зборів класний керівник знайомить батьків із загальними результатами навчальної діяльності класу. Від самого початку доречно попередити батьків, що відповіді на приватні питання вони отримають тільки під час персональної зустрічі. Знайомлячи учасників батьківських зборів з думкою педагогів-предметників, слід пам'ятати про підвищену тривожність батьків і, передаючи ті або інші судження, розумно відмовитися від суб'єктивних інтерпретацій.

2. Ознайомлення батьків зі станом соціально-емоційного клімату в класі.

Класний керівник ділиться спостереженнями за поведінкою дітей у значущих для них ситуаціях (на уроках, на перервах, в їдальні, на екскурсіях тощо). Темою розмови можуть бути і взаємини, і мовлення, і зовнішній вигляд учнів, а також інші питання. Вочевидь, що батьки повинні розуміти місію школи як інституту соціалізації, в якому дитина здобуває досвід взаємодії з іншими людьми, що є не менш важливим, ніж сума знань. Необхідно бути делікатним, уникати негативних оцінок на адресу конкретного учня, а тим більше — батьків. Не потрібно перетворювати цю частину зборів на перерахування «гріхів школярів».

3. Психолого-педагогічна освіта.

Важливо пам'ятати, що завдання підвищення рівня психолого-педагогічної компетентності батьків — одне з найважливіших завдань класного керівника. Доречно запропонувати батькам інформацію про новинки педагогічної літератури, про цікаві виставки, фільми тощо.

4. Обговорення організаційних питань (екскурсії, класні вечори, придбання навчальних посібників та ін.) складається з двох складових:

- звіт про проведену роботу;
- інформація про майбутні справи.

5. Особисті бесіди з батьками.

На цьому етапі об'єктом уваги повинні стати батьки дітей, які мають проблеми в навчанні і розвитку. Складність полягає в тому, що дуже часто ці батьки, побоюючись критики, уникають батьківських зборів, тому класний керівник повинен забезпечити їм почуття безпеки, дати зрозуміти, що їх тут не осуджують, а намагаються допомогти.

Дуже ефективною є тактика приєднання: «Я вас розумію!»; «Я з вами згодний!»

Осмислення підсумків батьківських зборів

Підбиття підсумків зборів починаються на самих зборах. Необхідно зробити висновки, сформулювати необхідні рішення, дати інформацію про наступні збори. Важливо з'ясувати ставлення батьків до проведених зборів, розумним буде заздалегідь підготувати необхідні опитувальні листки для оцінок та побажань батьків. Усе це згодом стане предметом міркувань. Предметом аналізу повинні стати: персональний склад батьків, які залишилися на особисту бесіду; запитання батьків під час зборів; присутність батьків та їх участь в обговоренні; причини відсутності тощо.

Інформація про підсумки батьківських зборів повинна бути доведена до адміністрації школи і колег-педагогів.

Поради психологів

- Перед початком зборів обличчя поганий настрій.
- Відведіть для проведення зборів не більше ніж 1,5 години.
- Покладіть перед собою список з іменами і по батькові батьків, звертайтеся до них саме так.
- Перед початком батьківських зборів оголосіть питання, які плануєте обговорити.
- Не забудьте «золоте правило» педагогічного аналізу: починати з позитивного, потім говорити про негативне, завершувати розмову пропозиціями на майбутнє.

- Попередити батьків про те, що не всю інформацію потрібно доводити до дітей.
- Подякуйте всім, хто знайшов час прийти (особливо — татам).
- Дайте зрозуміти батькам, що усвідомлюєте, як складно дитині навчатися.
- В особистій бесіді оцінюйте успіхи дітей щодо їхніх потенційних можливостей.
- Доведіть до батьків думку, що «поганий учень» не означає — «погана людина».
- Батьки повинні піти зі зборів із відчуттям, що вони можуть допомогти своїй дитині.

Не припустимо!

- Засуджувати присутніх батьків за невідвідування зборів минулого разу.
- Порівнювати успіхи окремих учнів, різних класів.
- Давати негативну оцінку всьому класові.
- Переоцінювати значення окремих предметів.
- Обирати для спілкування повчальний тон.
- Бути некоректним і нетактовним.

Правила підготовки класних батьківських зборів:

- 1) тема батьківських зборів має бути актуальною для батьків;
- 2) батьківські збори повинні проводитися в зручний для батьків час;
- 3) план проведення батьківських зборів повинен бути їм відомий;
- 4) спілкування класного керівника і батьків повинне бути тактовним і витриманим;
- 5) батьківські збори не повинні навішувати ярликів;
- 6) батьківські збори повинні бути педагогічно корисними і добре підготовленими.

Тематика батьківських зборів визначається класним керівником на основі вивчення мети і завдань роботи школи з батьками, зважаючи на питання батьків класу.

Орієнтовна тематика батьківських зборів

9-й клас

1. Як підготувати себе і дитину до майбутніх іспитів.
2. Емоції та почуття під час розмови з підлітком.

3. Як навчити дочку або сина говорити «ні».
4. Вибір подальшого шляху: «за» і «проти».
5. Профілактика підліткової наркоманії.
6. Роль батьків у боротьбі зі шкідливими звичками.

10-й клас

1. Професійна спрямованість і професійні інтереси.
2. Компанія в житті старшокласника.
3. Як навчитися довіряти своїй дитині і користуватися її довірою?
4. Навчальні підсумки 10 класу — сходінка в майбутнє.
5. Гармонія і дисгармонія стосунків батьків і дітей.
6. Як допомогти дітям добре вчитися.

11-й клас

1. Роль традицій родини і думки батьків у виборі майбутньої професії.
2. Як уникнути конфлікту в спілкуванні з дорослими сином або донькою?
3. Гарні батьки. Які вони?
4. Правила поведінки батьків одинадятикласників.
5. Дороги, що ми обираємо.
6. Про покарання і заохочення дітей у сім'ї.

Загальношкільні батьківські збори проводяться двічі на рік.

Їхньою основна метою є знайомство з планом і завданнями роботи школи, плануванням виховного процесу (дні відкритих дверей, дні самоврядування і творчості), підсумками роботи за визначений проміжок часу, проблемами та перспективами розвитку шкільного навчання в умовах реформування школи.

Однак, загальношкільні батьківські збори можуть мати й урочистий характер. Традиційними можуть стати збори, що присвячені ювілею школи, ушановуванню батьків, які виховали прекрасних дітей, ушановуванню учнів — переможців олімпіад і конкурсів тощо.

Загальношкільні батьківські збори можуть бути присвячені педагогові, який навчає не одне покоління. Такі батьківські збори мають глибокий загальнолюдський моральний характер, позитивно впливають на батьків, стимулюють їх до зміни своєї педагогічної позиції в родині.

Цікавою і продуктивною формою роботи з батьками є батьківські університети. Призначення їх у школі — психолого-педагогічна освіта бать-

ків, що спрямована на озброєння їх основами педагогічної і психологічної культури, знайомство з актуальними питаннями виховання і проблемами педагогічної науки, встановлення контактів батьків із громадськістю та педагогами не тільки школи, але і вищих навчальних закладів, а також на взаємодію педагогів, батьків та громадських організацій у виховній роботі.

Найбільш ефективними є батьківські університети, заняття в яких проводяться в паралелі класів. Це дає можливість запросити на заняття університету найбільш зацікавлену аудиторію, яка об'єднана загальною проблемою та однаковими віковими особливостями. Фахівці, які проводять зустріч, легше орієнтуються в запитаннях батьків, заздалегідь можуть до них підготуватися.

Форми занять у батьківському університеті можуть бути найрізноманітнішими: конференції, година запитань і відповідей з актуальної теми, лекції, практикуми, батьківські ринги.

Конференція — це форма освіти батьків, що розширює, поглиблює і зміцнює знання батьків про виховання дітей з якоїсь вузької тематики. Найбільш ефективними та змістовними є конференції з обміну досвідом у вихованні дітей, теоретичні конференції, під час яких одна проблема розглядається під різним кутом зору.

Конференції батьків проводяться, як правило, один раз на рік, тому що вимагають серйозної і ретельної підготовки. У них беруть участь усі класи: готуються фотовиставки, книжковий кіоск за темою конференції, виставки робіт учнів, музичні програми, екскурсії школою тощо.

Тема конференції повинна мати конкретний і практичний характер. Шкільні служби розробляють і роздають батькам рекомендації за темою конференції, які батьки зможуть використовувати під час виховання своїх дітей.

Тематичні та індивідуальні консультації проводяться на замовлення батьків, якщо у них виникла проблема у вихованні дитини, яку вони самостійно розв'язати неспроможні. Тематичні та індивідуальні консультації можуть проводитися для батьків за рекомендацією класного керівника, якщо він бачить, що батьки не в змозі самостійно розібратися з проблемою, або вона доведена до конфліктної ситуації, або батьки намагаються уникнути розв'язання важкої ситуації.

Тематичні та індивідуальні консультації повинні ретельно готуватися. Під час підготовки до консультації необхідно поговорити з дитиною, її найближчим оточенням, педагогами, причому зробити це необхідно тактовно та вміло. Кожна консультація припускає не тільки обговорення проблеми, але

і практичні рекомендації щодо її розв'язання. Не кожний класний керівник спроможний провести таку консультацію, тому завжди доречно залучити компетентних людей та фахівців до пошуку розв'язання важкої ситуації.

Орієнтовна тематика батьківських конференцій

1. Фізичне здоров'я дитини — запорука успішності навчальної діяльності.
2. Моральні уроки родини — моральні закони життя.
3. Від чого залежить внутрішня і зовнішня культура дитини?
4. Права та обов'язки дитини в родині, у школі, у соціумі.
5. Культура спілкування з комп'ютером.
6. Книга та її роль у житті родини.
7. Шкідливі звички та як з ними боротися.
8. Уже не діти, ще й не дорослі.
9. Статеві розходження і проблеми статі.
10. Причини дитячих суїцидів.
11. Коли батьки розлучені.
12. Як уникнути конфліктів у родині?
13. Труднощі шкільного учнівства.
14. Як навчити дитину любити і бути улюбленою?
15. Гарні батьки. Хто вони?
16. Система виховної роботи в школі очима батьків.
17. Вільний час і розваги учнів.
18. Обдарована дитина в родині.

Вимоги до проведення консультації

1. Консультація проводиться за запитами батьків, дітей і класного керівника.
2. Проблема, що буде обговорюватися, класному керівникові добре відома і розглядалася ним з позицій дитини, батьків та педагогів.
3. Під час консультації необхідно дати можливість зацікавленим сторонам висловити свою думку і своє ставлення до проблеми.
4. Учасники консультації, які намагаються допомогти батькам, повинні бути компетентними щодо розв'язання проблеми.
5. Консультація повинна відбуватися в доброзичливій атмосфері, без повчання і погроз.
6. Під час проведення консультації необхідно звернути увагу на все те позитивне, що є в дитині, і тільки потім говорити про проблеми.

7. Під час консультації недоречно порівнювати дітей одне з одним, можна лише говорити про колишні якості, успіхи і недоліки порівняно із сьогоденням.
8. Консультація фахівців, педагогів та класного керівника повинна дати батькам реальні рекомендації щодо розв'язання проблеми.
9. Консультація повинна бути перспективною і сприяти реальним змінам у родині на краще.
10. Результати консультації не повинні стати темою для обговорення сторонніх людей.

Тренінги — одна із форм співробітництва з батьками, це можливість батьків і дітей мати декілька годин спільного спілкування.

Ця корекційна форма взаємин дітей і батьків завжди знаходиться у полі зору шкільного психолога. Класний керівник, розмовляючи з учнями та їхніми батьками, пропонує взяти участь у тренінгу. Участь обох сторін у спільному тренінгу має бути добровільною.

Тренінгові заняття для дітей та їхніх батьків дозволяють по-новому будувати взаємини, змінюють «Я-позицію» дітей і дорослих; сприяють розумінню інтересів та потреб дітей і вимог батьків, змінюють значущість авторитету обох батьків і кожного з них окремо.

Тренінги має право організовувати і проводити тільки фахівець, який має спеціальний дозвіл.

Як залучити батьків до навчально-виховного процесу

Оскільки батьки є соціальними замовниками школи, то вони повинні брати активну участь у навчально-виховному процесі. Досить часто батьки не хочуть нічого робити в класі, у кращому випадку пропонуючи матеріальну допомогу. Однак вони повинні і можуть активно брати участь у управлінні шкільним життям.

Однією з форм участі батьків є діяльність шкільного та класного батьківського комітетів. Його складають найактивніші та найініціативніші батьки, які цікавляться шкільним життям своєї дитини. Він здійснює свою діяльність на підставі

Положення про батьківський комітет школи та Статуту навчального закладу.

Вибори батьківського комітету здійснюються загальним голосуванням батьків класу. Комітет розглядає питання організації батьківських зборів, заходів навчального та позакласного плану, установлення контактів із батьками або особами, які їх замінюють.

Батьки-професіонали можуть організувати в класі роботу різних гуртків, спортивних секцій, клубів, театральних і музичних студій.

Батьків можна залучати до проведення разових позакласних заходів, що пов'язані з професіями батьків, світом їхніх інтересів і захоплень, підприємствами, на яких вони працюють.

Цікавими можуть бути інформаційні заходи, що за бажанням можуть проводити батьки — професійні журналісти, представники інших професій.

Батьки успішно можуть брати участь у роботі журі позакласних заходів у класі, бути учасниками спортивних заходів, музичних конкурсів і днів творчості. Усе залежить від того, наскільки класний керівник зумів залучити батьків до співробітництва в класі.

Значну допомогу може надати колектив батьків щодо організації батьківського патрулювання під час проведення в школі дискотек та святкових вечорів. Учасники батьківського патруля спостерігають під час чергування за поведінкою учнів класу і обмінюються враженнями на батьківських зборах та зборах учнів класу. Іноді думка, висловлена батьками класу, є більш дієвою, ніж думка класного керівника.

За рекомендацією батьківського комітету школи деякі батьки можуть брати участь у шефській роботі над неблагополучними родинами та підлітками. Таку роботу батьки здійснюють тільки за бажанням, тому що вона вимагає значних моральних зусиль і нервового напруження. Але, як правило, якщо батьки ведуть шефську діяльність сумлінно і з душею, вона приносить позитивні результати.

Підлітки і через багато років згадують батьків своїх однокласників, які змінили їхнє життя, наповнили їхнє існування новим змістом.

Класний керівник, залучаючи батьків до участі у виховній роботі в класі, повинен звернути увагу на заохочення найактивніших батьків. Ця традиція повинна зберігатися протягом усього часу навчання учнів класу.

Форми заохочення батьків можуть бути найрізноманітнішими — грамоти, листи подяки, медалі і жартівливі ордени, що виготовлені самими учнями.

Матеріали до батьківських зборів

Сімейний конфлікт і дитина

Учитель. Навряд чи можна знайти таку родину, де відсутні конфлікти. Деякі родини бувають дуже конфліктними, а деякі — спокійними, але це не означає, що конфліктів у такій родині не буває.

Конфлікти бувають більшими й меншими, якщо брати до уваги причину їх виникнення.

Наприклад, ваша дитина розбила чашку й отримує за це покарання — це конфлікт маленький. У дорослих бувають конфлікти на роботі, а дехто навіть буває змушений змінити місце роботи — це великий конфлікт.

Різновиди конфліктів:

- між батьками (батько — мати);
- між батьками й дітьми;
- між дітьми.

Зупинимось детально на кожному із цих конфліктів.

1. Конфлікт між батьками

Такі конфлікти найчастіше трапляються з тих причин, що батьки з'ясовують свої стосунки, починаються взаємні докори, прискіпування, небажання зрозуміти одне одного, знайти вихід із проблемної ситуації.

Наприклад, типова ситуація: чоловік приходить додому напідпитку, він не встигає переступити поріг будинку, як чує докори та сердитий голос дружини. В одних родинах це може дійти до бійки, в інших, де головною особою є мати, — батько може мовчки вислухати її дорікання. Страшно не те, яким чином батьки з'ясовують стосунки, страшно те, що найчастіше діти є мимовільними свідками таких сцен, а часом — і учасниками.

Деякі батьки під час конфлікту намагаються перетягнути дітей на свій бік. Вони часом не уявляють, яких зусиль коштує дитині зробити такий вибір, вона розривається на частини — і батька вона любить, і матері їй шкода. Коли дитина стає на бік матері — це викликає обурення з боку батька.

Помічено, що в родинах, де мати посідає провідне місце, діти більше тягнуться до батька, навіть якщо в нього є деякі недоліки. А в родинах, де головує батько, потяг відбувається до матері. Така схильність до одного

з батьків спостерігається у більш старшому віці, коли дитина починає усвідомлено оцінювати їхні взаємини.

Коли дитина бачить, що між батьками немає порозуміння й поваги, то в неї складаються хибні погляди на стосунки між людьми, які дитина несе в колектив.

Ось приклад типового випадку внутрішньосімейних стосунків, описаний у листі однієї жінки.

Учитель читає.

«У нас у родині між мною та чоловіком тривають часті суперечки через доньку. Учаться вона досить погано, їй потрібна, звичайно, наша допомога, і тоді вона може стати не такою вже й поганою ученицею. Але допомога наша часом виявляється у дуже грубій формі, як не боляче це визнавати. Мій чоловік буває грубим та несправедливим, в сім'ї часті бійки, скандали. Це значно впливає на дівчинку. Вона росте грубою, відлюдкуватою, замало спілкується з однокласниками. Звісно, я не виправдовую себе. Часом і я погано ставлюся до неї. Якщо я знаходжу час на заняття з донькою, чоловік гнівається, кричить, грубить мені — усе це відбувається на очах у доньки».

У такій ситуації дівчинка бачить, що між батьками немає взаєморозуміння, довіри одне до одного, у неї складаються хибні погляди на взаємини людей, і з цим вона приходить до класу. Таким чином, зло, що живе у вузькому сімейному колі, стає суспільним злом.

Найбільшу небезпеку сімейні конфлікти становлять для чутливих, здатних до глибокої прихильності дітей. Вони можуть відчувати тяжкі страждання аж до глибокої пригніченості, депресії, небажання жити.

Сімейні скандали, бійки залишають важкий відбиток у свідомості дитини, глибоко ранять її душу. Діти стають нервовими, заляканими, забитими, погано вчаться, кидають школу. Такі діти часто хворіють, у них підвищений тиск, хворе серце, підвищений внутрішньочерепний тиск, хвороби шлунка. Це ще й при тому, що вони нерідко просто не поважають своїх батьків і грублять їм.

Проілюструємо це на прикладі.

Наводить приклад.

Батько однієї дівчини прийшов за порадою до психолога: «Дочка розмовляє зі мною в абсолютно неприпустимому тоні. Як можна на неї вплинути?»

Психолог ставить йому запитання: «Як до цього ставиться ваша дружина?»

Відповідь: «Із дружиною ми взагалі не розмовляємо».

У цій ситуації батько запитує, як вплинути на доньку. Він шукає причину її злості в ній самій, не підозрюючи про те, що ця причина, коріння цього зла й брутальності приховуються у батьках. Дівчинка бачить погані стосунки своїх батьків, переживає. Ці переживання й відбиваються на її поведінці.

Отже, якщо батькам замислитися про причини, про приводи небажаної поведінки дітей, то ці причини, у першу чергу, потрібно шукати в собі, у власних стосунках.

2. Конфлікт між батьками й дітьми

Учитель. Отже, як побудувати правильні стосунки з дитиною? Чи можна виправити наших дітей? Що для цього потрібно — тільки відповідні вміння чи ще якісь спеціальні знання? Часто батьки ставлять ці запитання.

Виявилося, що більшість тих батьків, які звертаються по допомогу до психолога із приводу «складних дітей», самі в дитинстві потерпали від конфліктів із власними батьками або від обстановки в родині. Ретельно вивчивши ці факти, психологи дійшли висновку, що вони не випадкові. Стиль батьківського виховання «записується» у психіці дитини — це відбувається дуже рано, уже в дошкільному віці, та, як правило, несвідомо. Батьки починають виховувати своїх дітей так само, як виховували їх у дитинстві.

«Зі мною ніхто не панькався, і нічого, виріс», — каже тато й не помічає, що виріс він саме людиною, яка не вважає за потрібне і не вміє займатися сином.

Батьки, звертаючись до психологів, отримують теоретичний матеріал у формі консультації, але вчені дійшли висновку, що батьків варто не тільки інформувати, але і тренувати у способах правильного поводження з дітьми.

Часто конфлікти між батьками й дітьми виникають із вини дорослих, батьків, які, не розібравшись у ситуації, відразу ж зриваються, починають сварити дитину, кричати на неї й часом не замислюються над сказаним. Гніваючись, вони кажуть, що дитина їм не потрібна, що від неї одні нещастья, що без неї було б краще.

У педагогічній пресі було опубліковано листа однієї матері: вона мимоволі завдала душевної рани своїй дитині. Хлопчик пішов із дому, написавши в записці, щоб його не шукали: «Ти сама сказала, що без мене тобі краще».

Ось як буквально розуміють нас діти. І це тому, що вони щирі у своїх почуттях і надають абсолютної щирості будь-якій фразі дорослих.

Чим частіше батьки гніваються на дитину, прискіпуються, критикують її, тим швидше вона доходить думки, що її не люблять. Вона почувається поганою, нещасною. Давайте послушаємо старших дітей. От уривок із листа чотирнадцятилітньої дівчинки (читає): «Я не вірю, що з матір'ю можуть бути дружні стосунки. Я ненавиджу суботу й неділю. Мене в ці дні сварять. Якби мама замість того, щоб кричати і сварити мене, поговорила по-людськи, я б її краще зрозуміла. Її теж зрозуміти можна, вона хоче з мене зробити гарну людину, а отримує нещасну. Мені набридло так жити, прошу у вас допомоги».

Таких листів дуже багато, діти просто розповідають про те, що батьки з ними «не дружать», ніколи не говорять «по-людськи», «кричать», «репетують», «грімають», використовують тільки наказові дієслова: зроби, забери, принеси, помий. Багато дітей уже не сподіваються на поліпшення обстановки вдома й шукають допомоги на стороні.

У всіх цих листах — образа, самотність, а часом і розпач. Ось іще один приклад. «Як мені бути? — запитує мама, — мій син закінчив перший семестр задовільно, а його товариш — відмінник. Я ображена».

У цих нехитрих словах ключ до розуміння того, у чому корінь зла. Деякі батьки у гонитві за гарними оцінками змушують дітей витрачати непомірно багато часу на домашні завдання та позбавляють їх розваг чи прогулянок на свіжому повітрі.

Хворобливе самолюбство, гнів на дитину, яка не виправдала надії, марнославство — от що керує цими батьками в боротьбі за оцінки.

Нерідко можна почути від батьків таке звертання до сина або дочки: «Якщо ти будеш гарним хлопчиком (дівчинкою), то я буду тебе любити» або: «Не чекай від мене гарного, поки не припиниш... (лінуватися, битися тощо)». Якщо замислитися, то у цих фразах дитині напряду повідомляють, що її сприймають умовно.

Причина такого ставлення до дітей криється у твердому переконанні, що нагороди й покарання — безвідмовно сильний виховний засіб.

Є такий принцип — безумовне прийняття дитини. Що він означає?

Безумовно приймати дитину — означає любити її не за те, що вона гарна, розумна, здібна, відміно вчиться, допомагає, а просто так, просто за те, що вона у вас така, яка є.

Прийняти дитину — означає виявляти до неї терпимість і одночасно прагнути зрозуміти її та допомогти.

Батьки повинні бути мудrimi. Перш ніж звинувачувати дитину, доцільно розібратися у всьому і спокійно поговорити.

Давайте з вами розберемо ситуацію.

Ви заходите до кімнати своєї доньки. Там страшний безлад, а дочка чимось зайнята. Ви просите її прибрати в кімнаті, а вона каже, що робить, продовжуючи робити свою справу. Ви просите вдруге, дівчина знову обіцяє. Але не припиняє щось робити. Як ви поведетеся в цьому випадку?

Батьки розбирають ситуацію й пропонують свої варіанти її розв'язання.

3. Конфлікти між старшими й молодшими дітьми

Учитель. Одна мати пише про свого молодшого сина таке (читає): «Якщо він дізнається про погану оцінку в старшого, то повідомляє батькові або мені. І якщо вони між собою посваряться, менший все розповість про старшого, де й що той казав, що робив на вулиці. Як бути з ябедою? Дітей ми не караємо, але старший син став якимось байдужим і відлюдкуватим».

Тут мати правильно відчула, що ябедництво молодшого сина призводить до того, що старший син замикається у собі, але не змогла з'ясувати, чому малюк перетворився на ябеду, адже ябедництво призводить до постійних сварок між братами. Щоб припинити це, батькам потрібно впливати на психіку дитини, на її почуття до брата чи сестри якомога раніше, ніж ябедництво тільки починає виявлятися.

Учитель зачитує.

Ось ще приклад. Завзято вередує здоровий чотирирічний хлопчик. Між мамою й бабусею виникають розбіжності. Бабуся — більш «правильний» вихователь — суворо вимовляє хлопчикові: «Петрику, чому ти знову це зробив? Ти поганий хлопчик. Якщо ти ще раз намочиш штанці, доведеться тебе побити. І не смій кривдити Ганнусю, вона маленька».

Мама поводить інакше. «Якщо я його обійму й скажу: «Петрику, ти вже великий...», він зробить хитру мордочку, поцілує й скаже: «Петрик не великий, Петя маленький, як Ганнуса».

Хлопчик пошепки повідомляє причину свого вчинку: він дуже ревнує маму та інших родичів до сестрички.

Як і багато старших дітей, він важко пережив появу в родині свого «суперника», адже тепер він більше не володіє мамою цілком, йому доводиться ділити її із сестричкою, а із цим він не може змиритися. Неусвідомлену надію Петрика можна висловити так: «Якщо я буду мочити штанці (як Ганнуся), то мама буде зі мною ласкава й уважна (як до Ганнусі)». Мама інтуїтивно відчуває, у чому справа, і абсолютно правильно поводить себе із хлопчиком. Вона розуміє його: за неслухняністю приховано реальну й серйозну психологічну проблему. Потрібно намагатися не відсторонюватися від старшої дитини, не відвертатися від неї, а намагатися і їй приділити увагу.

А на завершення розмови — перше завдання.

Давайте переконаємося, наскільки вам вдається розуміти вашу дитину. Для цього протягом дня, а краще протягом 2–3 днів, намагайтеся порахувати, скільки разів ви звернулися до неї з емоційно-позитивними висловлюваннями (похвала, схвалення, підтримка), скільки — з негативними (докори, зауваження, критика). Якщо кількість негативних звертань зрівняється або переважить позитивні, то зі спілкуванням у вас не все благополучно.

Я хочу ознайомити вас із деякими правилами.

Правила

1. Можна висловлювати своє невдоволення окремими діями дитини, але не дитиною «як такою».
2. Невдоволення діями дитини не має бути систематичним, інакше воно переросте на неприйняття.

Чому діти брешуть?

Серед моральних основ, властивих усім народам із давніх часів, не можна не відзначити скромність. Не слід вважати себе вищим за іншу людину, підноситися, хвалитися.

З якого ж віку ці правила можуть бути введені в поле зору дитини?

Із перших років життя. Усвідомлюються вони поступово не у вигляді абстрактних понять, а на живих враженнях із навколишнього життя. Тут недостатньо ознайомити дітей із нормами моралі, важливо будувати відповідно до них повсякденне життя дитини. Діти повинні зрозуміти, що

будь-яке їхнє слово й дія не байдужі для людей, а так чи інакше стосуються оточуючих, що кожен їхній крок, вчинок — це випробування:

- Із чим я?
- Із добром чи злом?
- Як поведися: добро зробити чи зло?

Дорослішаючи, діти помічатимуть усередині себе боротьбу добра зі злом, у них почне «говорити совість». Вона, як суворий і непідкупний суддя, оцінює всі вчинки й переживання людини. Якщо вона повелася добре, то відчуває мир та спокій у душі. І, навпаки, після негарного вчинку людина відчуває докори сумління. Совість і є основою загальнолюдської моралі, з якої випливають усі правила поведінки. Тому одне з головних покликань людини — виконувати свої людські обов'язки перед своєю совістю, працювати над собою.

Понад дві тисячі років існують викладені в Біблії духовні закони, які розкривають, як людина повинна жити на світі, що вона повинна робити й чого уникати.

У наш складний час, коли суспільство відчуває нагальну потребу в таких гуманних цінностях, як доброта, повага до людини, терпимість, доброзичливість, варто повернутися до цих правил, які становлять моральне надбання людської душі.

Кожна моральна заповідь може стати предметом окремої бесіди. Так, наприклад, можна порекомендувати батькам поговорити про заповіді «Полюби ближнього твого», можна поміркувати з дітьми про те, хто ж цей ближній, якого потрібно любити. Сусід? Однокласник? Людина, з якою ти пов'язаний родинними узами? Так, але не тільки. Ближній — це людина, яка перебуває в біді, якій потрібна допомога. Людина живе не для одної себе й не для своєї тільки користі, а насамперед для користі тих, хто біля неї, для блага ближнього. Ця істина повинна розумітися з дитинства.

Про дбайливе ставлення до людини й до всього живого говорить заповідь «Не вбий». Йдеться не тільки про фізичне вбивство, але й про злість, гнів, ненависть.

Не торкати нічого чужого, не ховати, не заздрити тому, що є в іншого, морально вдосконалюватися, намагатися зробити себе краще, чистіше, шляхетніше — от чого вимагають заповіді «Не укради», «Не бажай нічого чужого».

Ця ж бесіда присвячена одному з найважливіших моральних правил: «Не давай неправдивих свідчень», тобто не брешти, не пліткуй, не кажи зло ані про друга, ані про недруга.

Брехня є найзлішим пороком у людині. Заповідь про дбайливе ставлення до слова має бути з дитинства вкорінена у свідомість дитини.

Всім відомо, що не завжди діти кажуть правду. Погодьтеся, що існує безліч різних випадків, коли ви викривали обман своєї дитини.

Отже, чому ж діти брешуть? Чому одні брешуть менше, інші — більше? Як поводитися батькам, якщо їхні діти брешуть? Це дуже важливі питання, що вимагають знання психології дітей, мотивів їхньої поведінки. Розібратися в цій проблемі нам допоможе книга американського психолога Пола Екмана, що так і називається: «Чому діти брешуть?»

Для початку розглянемо види й мотиви неправди. Зрозуміло, що не всі діти брешуть з однієї причини. Існує дуже багато мотивів дитячої неправди. Ось лише деякі з них, найпоширеніші: уникання покарання, захист друзів від неприємностей, самозахист або захист іншої людини, прагнення викликати інтерес із боку оточуючих, бажання не створювати неприємну ситуацію, уникнення сорому.

Звичайно ж, ці мотиви не є винятково дитячими, вони зустрічаються й у дорослих, але на сьогодні ми будемо розглядати їх як дитячі. Вважається, що найчастіше діти брешуть тому, що хочуть уникнути покарання. Тому ми зупинимося на цьому мотиві неправди.

Якщо дитина бреше, побоюючись покарання, то брехня ґрунтується на її колишніх спогадах про батьківську реакцію на яку-небудь провину. Це свідчить про те, що дитина боїться своїх батьків, боїться того, як вони поведуться.

Тому дитина, не бажаючи повторень минулих батьківських покарань, змушена збрехати. Вона вважає, що тільки обман її може врятувати. Батьки ж, щоб дитина не відчувала страху перед ними, не повинні потрапляти під вплив своїх перших вибухів гніву, які виникають під час виявлення тієї або іншої провини своєї дитини. Тоді вона буде більш щирою і не боїтиметься відкрити батькам свою провину. Але якщо все-таки дитина бреше, то батьки повинні брати до уваги те, що саме вона зробила, що вона намагається приховати, і, безумовно, вік дитини.

Потрібно замислитися над такими питаннями:

- Чи відповідальна дитина за те, що вона зробила?
- Чи був учинок зумовлений усвідомленим рішенням зробити щось, що не схвалюють батьки?
- Якої шкоди завдано?
- Чи постраждав хтось чи чиєсь майно?
- Чи порушений якийсь моральний принцип?

- Чи ускладнила неправда ситуацію?
  - Була б шкода меншою, якби дитина не збрехала?
- Розглянемо два приклади.

1. Хлопчик ненавмисно упустив батьківський приймач і, щоб уникнути покарання, приховав це.
2. Хлопчик за відсутності батьків запросив своїх друзів до себе додому, має намір приховати це від батьків.

Два різних учинки — один зроблений ненавмисно, другий — свідомо. Більшість, напевно, оцінять провину другого як більш серйозну, тому що вона була зроблена навмисно. Кликати гостей його ніхто не змушував, це не сталася саме по собі, він самостійно вирішив так учинити. Таким чином, перший хлопчик не мав наміру коїти те, що він зробив, другий — мав.

З іншого боку, учинок першого завдав шкоди, учинок же другого — ні. І все-таки «гостинний господар» вчинив гірше, тому що намір вартий більше за завдану шкоду як у цьому випадку, так і в більшості схожих. Дитина збрехала не заради того, щоб приховати випадкову помилку. Неправда із самого початку була частиною її плану.

В обох хлопчиків могли бути й інші мотиви приховання правди, крім як уникнути покарання. Можна припустити, що батько першого хлопчика міг би й не карати його, але напевно б розгнівався. Таким чином, мотивом тут був страх не тільки покарання й не стільки покарання, скільки батьківського гніву.

Можна навести безліч прикладів дитячої неправди з різною мотивацією. Усі вони різні за своєю складністю. І це тільки доведе, що батькам насамперед варто з'ясовувати мотиви, через які діти брешуть. Тоді буде легше приймати рішення, як слід поводитися, щоб виключити приводи, що спричиняють брехню дітей. Але з'ясування мотивів — це ще не розв'язання всіх проблем, пов'язаних із неправдою. Не менш важливим є й розуміння того, чому одні діти брешуть частіше, інші — рідше. Це залежить від багатьох факторів, які відіграють значну роль у житті дітей: їхнього інтелектуального розвитку, соціальної пристосованості, сімейного виховання.

Ученими проводився експеримент, і виявилось, що чим вище коефіцієнт інтелекту, тим нижчим є відсоток брехні. Інакше кажучи: здібні й розвинені діти брешуть менше. Відразу ж виникає запитання — чому? Припустимо, що їм це просто не потрібно. Вони знають, що мають достатні здібності, щоб не вдаватися до крутіства.

Але інший експеримент засвідчив, що ці ж обдаровані діти стали б брехати не менше, ніж їхні менш здібні однолітки, у таких ситуаціях, коли вони не могли розраховувати на свої здібності, коли вони в них сумнівалися. Існує й ще одне припущення: обдаровані діти більшою мірою здатні передбачати неприємності, пов'язані з викриттям обману. Третє припущення — обдаровані діти розумніше брешуть. Їх складніше викрити. Таким чином, дотримуючись цієї логіки, можна припустити, що обдаровані діти брешуть навіть більше. Загальний зв'язок інтелекту й неправди: не слід уважати високий інтелект гарантією чесності. Якщо здібності вашої дитини є вищими за середні, то це ще не означає, що вона не стане брехати й шахраювати.

Водночас, говорячи про те, що менш здібна дитина може взагалі не брехати, варто визнати — і це доведено вченими-психологами — що в таких дітей передумов для неправди більше.

Але рівень інтелектуального розвитку не є показником у тому випадку, якщо дитина у своїй родині є свідком батьківської брехні.

У батьків, які часто брешуть, та ще й у присутності дітей, в більшості випадків діти теж стають брехунами. Поганий приклад, який батьки подають своїм дітям, не вичерпується неправдою. Вона може бути такою непомітною, що батьки навіть не надають їй значення, часто випадки неправди є настільки повсякденними, що це стає нормою.

Мотиви неправди батьків ті ж, що були перераховані раніше, але ж діти брешуть із тих же причин і здебільшого вчать цього вдома. Крім звичайних прикладів неправди, що спостерігаються дітьми в родині, встановлено й те, що діти-брехуни зазвичай відчувають брак батьківської уваги.

Не викликає сумніву той факт, що батьки мають величезний вплив на свою дитину в плані формування її переконань, настанов і таких рис, як брехливість і схильність порушувати встановлені правила.

Звичайно, вплив батьків на дитину є дуже значний. Тому батьки повинні подбати про те, чи не подають вони поганий приклад дитині своєю нещирістю.

Якщо ви хочете, щоб дитина не брехала, то вам самим насамперед доведеться навчитися щоразу утримуватися від того маленького кроку, з якого починається більша неправда, тобто потрібно вчити дітей і вчитися самим не просто не брехати в більших масштабах, коли це може призвести до небажаних наслідків, але й навіть не дозволяти собі незначної нещирості з оточуючими, коли здається, що це зовсім нічого не означає.

А щоб діти вчилися на прикладі своїх чесних батьків, слід насамперед якнайбільше часу проводити з дітьми, спілкуватися з ними. Таким чином, немає конкретної відповіді на питання про те, чому одні діти брешуть більше, ніж інші. Що відіграє більшу роль: інтелект, особистість, непристосованість до життя, батьківське виховання, друзі, особливості ситуації? Відносна роль перелічених факторів залежить від віку й індивідуальних особливостей кожної дитини. Безсумнівно, що всі ці фактори посідають важливе місце у формуванні в дитини негативного ставлення до неправди.

Майже все, що стосується дитячої неправди, зазнає вікових змін, за винятком, мабуть, частоти неправди. Усвідомлення дітьми поняття неправди, їхнє ставлення до неправди як до зла, уміння безкарно збрехати — все це змінюється в міру дорослішання дітей. Особливе значення мають два вікових етапи. У віці 3—4 років дитина пізнає здатність піти на обман. Саме тоді батькам варто застосувати деякі виховні заходи проти неправди.

Другий критичний етап — підлітковий вік. Нещирість і схильність до впливу друзів досягають своєї вершини. Багато що залежить від того, наскільки батьки підлітка зважають на його прагнення до особистої незалежності й здатні дозволити йому розширити сферу своєї відповідальності за нових умов життя.

Таким чином, існують вікові особливості дитячої неправди. Усі брешуть по-різному, залежно від віку. І тому, проводячи роботу з дітьми, потрібно обов'язково враховувати їхні вікові особливості.

Отже, як слід поводитись батькам, коли їхні діти брешуть?

Перше, про що потрібно задуматися, — наскільки чесні вони самі. Неправда, спричинена незначними побутовими обставинами, для самих дорослих є непомітною, але діти схильні розцінювати її як справжню.

Батьки є зразком для наслідування, часом перевершуючи в цій ролі навіть авторитетного вчителя. Щирість дітей здебільшого визначається ставленням їхніх батьків до неправди. Батьки повинні усвідомлювати, як часто і в який спосіб вони обманюють своїх дітей.

І взагалі, батьки повинні якомога рідше бути нещирими зі своїми дітьми. Крім того, вони не повинні змушувати своїх дітей говорити неправду. Наприклад, якщо дитина не хоче щось розповісти, а батьки тиснуть на неї, підштовхуючи сказати те, чого не було насправді. І щоб не виникало таких ситуацій, коли батьки хочуть, щоб дитина ділилася з ними всім, що

з нею відбувається, а дитина намагається щось приховати, потрібно в родині налагоджувати стосунки, що засновані на довірі одне до одного.

Створити такі взаємини — це головне, що можуть зробити батьки, які бажають бачити своїх дітей чесними. Але такі стосунки не виникають у результаті моралі, а зароджуються від самого початку спілкування батьків і дітей.

Дитина виросте чесною, якщо ми постійно демонструватимемо їй повну довіру. Як же батькам досягти взаємної довіри?

Насамперед, її потрібно заслужити. Батьки, що самі часто обманюють дитину, не виконують своїх обіцянок, навряд чи можуть сподіватися, що дитина стане поводитися інакше. Крім того, вже в молодшому віці дитина відчуває гордість і впевненість у собі, коли батьки дають зрозуміти, що довіряють їй.

Батьківська ж підозрілість не сприяє щирості дітей. Навіть якщо дитина сказала неправду, це не має стати кінцем довіри. Батьки мусять сказати, що хоча обман і вплине на довірливість їхніх стосунків, але одиничну неправду все-таки можна пробачити. Якщо неправда набуде хронічного характеру, то дитина сама постраждає від наслідків втрати довіри.

Це може стати серйозним приводом для того, щоб дитина задумалася, чи варто брехати.

Діти, що ростуть в атмосфері недовіри, можуть не сприймати втрату довіри як серйозний наслідок неправди. Особливо якщо вони виховуються під страхом покарання, вони залишаються на нижчому рівні морального розвитку, розцінюючи неправду як засіб уникнення «виховного заходу». Вони навряд чи досягнуть високих ступенів морального розвитку, які дозволяють оцінювати свою поведінку з позиції загальнолюдської моралі.

СЦЕНАРІЙ ВИПУСКНИХ СВЯТ

СВЯТО ВИПУСКНИКІВ

ДІЙОВІ ОСОБИ

Ведучий

Ведуча

Хлопці-читці

Дівчата-читці

ХІД ЗАХОДУ

Зала святково прикрашена повітряними кульками та кольоровими стрічками, із кольорових стрічок за фоні сцени написані слова: «Давайте простимся світло...»

Ведуча. Добрий вечір, друзі!

Ведучий. Добрый вечер всем, кто собрался в этом зале!

Ведуча. Вітаємо шановних учителів (називає ім'я та по батькові)

Ведучий. Безумно волнующихся мам, пап, бабушек и дедушек!

Ведуча. Ось і настав цей день — день прощання зі школою.

Ведучий

Опять июнь на белом свете.

На школьной радостной планете.

Природа снова оживает,

Звенит, цветет, благоухает.

И это чудо в нашем зале,

Каких людей мы здесь собрали!

Здесь море умный, чистых глаз,
Здесь молодость чарует нас,
Здесь души полны ожиданьем,
Любви нечаянным признаньем.
Царит торжественно волненье,
Для всех, кто миг этот долго ждал,
Да грянет бал, прощальный бал!

Ведуча. Розпочинаємо свято випускників школи... випуску... року.

Ведучий. Под ваши нескончаемые аплодисменты мы приглашаем выпускников. Итак, встречайте...

Під звуки вальсу через сцену заходять парами випускники, усіх називають на ім'я.
Випускники спускаються до зали і сідають.

Ведуча. Дорогі випускники! Заключним акордом шкільної симфонії відлунала підсумкова Державна атестація. Ви дописали до кінця складне речення свого дитинства — часу щасливих винаходів, веселих турбот, часу, з яким пов'язані перші друзі, перше кохання, перше розчарування. Сьогодні ви прощаєтесь зі школою!

Заступник директора. Розширене спільне засідання педагогічної ради та ради школи оголошую відкритим! Прошу усіх встати!

Звучить Державний Гімн України.

Оголошую порядок денний засідання. Перше — вручення атестатів про середню освіту учням 11-х класів. Друге — нагородження учнів 11-х класів Почесними грамотами за значні досягнення в опануванні певних наук.

Ведуча. Сьогодні гостями нашого свята є (називає).

Ведуча. Слово для привітання надається директоріві школи.

Виступ директора.

Ведуча. У 200... році нашу школу закінчило... учнів, це... класи.

Право видати атестати про повну середню освіту надається директоріві школи.

Вручення медалей, атестатів, почесних грамот. Виступ гостей.

Заступник директора. Порядок денний вичерпано. Першу частину педагогічної ради вважаємо закритою. Прошу усіх встати!

Звучить Державний Гімн України.

Заступник директора. Прошу всіх сідати!
Ведучий

Раскроются настезь широкие двери,
И ты переступишь порог.
Ты юн и взволнован,
Ты даже не веришь,
Что это — начало дорог.

Девушка. Что происходит на свете?

Юноша. А просто июнь.

Девушка. Просто июнь, вы считаете?

Юноша. Да, я считаю.

Вот и настала пора для прощального бала.

И нам с тобой кружиться и петь до утра.

Девушка. Но что же за всем этим будет?

Юноша. Будет июль.

Девушка. Будет июль. Вы уверены?

Юноша. Да, я уверен.

Знаешь, я слышал, и слух этот мною проверен:

Випускникам каждый вуз распахнул свои двери...

Девушка. Это значит, что сегодня вечер добрых слов и пожеланий!
Вот поэтому я и предлагаю начать праздничную церемонию.

Випускница. Дорогие друзья, мы рады приветствовать вас на церемонии «Учитель XXI века», на которой будут проведены награждения более чем в пятнадцати номинациях.

Во время награждения учитель встает,
к нему подходят выпускники и вручают цветы и дипломы.

Випускник

Директор у нас строгий,
Но в округе таких людей
Отыщете немного.
Мы Вас любим за строгость,
За Вашу доброту,
За знания, терпение,
Душевность, простоту.
Желаем Вам здоровья
И долгих-долгих лет.

Випускница

Чтоб жили Вы счастливо,
Не зная горя, бед.

Наших чувств неистраченных чашу,
И живое дыхание лета,
И любовь, и признательность нашу
Адресуем директору мы.
Наши заботы, тревоги, печали
Вы непременно всегда замечали.
Сколько мы видели Вас на работе —
Вечно Вы в поисках, вечно в заботе.
Мы Вам желаем такою остаться,
И ни за что никогда не меняться.

В ы п у с к н и к. В номинации «Директор школы» за умение держать всю школу в ежовых рукавицах награждается директор школы *(называет)*.

Випускники поют на мелодию песни «Погода в доме».

В с е

Какой урок у нас сегодня?
Вновь расписания не помню я.
Узнать его один есть способ верный:
Спасет меня администрация.

Припев:

Главней всего —
Директор в школе
И завучи с ним тоже во главе.
Помочь нам всем лишь только может
Любимая администрация.

Випускница

Сквозь житейские бури и трудности роста
Завучам вести нас — ой, как не просто!

В ы п у с к н и к. В номинации «Завуч школы» за умение вовремя снять напряжение как на уроках, так и во всей школьной жизни награждается завуч *(называет)*.

Випускница

Вы нас узнали? Посмотрите...
Стоят здесь ваши первоклассники.

Носили ранцы мы большие,
Линейки, ручки, ластики.
Мы Вас с любовью вспоминам —
Такую родную, такую знакомую,
Как мама Вы к нам относились,
И с Вами были мы как дома.
Мы будем помнить Вас такой,
И память нам не изменить.
Випускники сейчас пред Вами
Хотят колени преклонить.

Випускник

Нам обрести себя помог
Наш первоклассный педагог.
Читать, писать нас научил,
Дорогу к знаниям открыл.

Випускница

Она взяла нас в свои руки;
За парту в классе посадила,
Открыла мир для нас науки,
В учеников нас превратила.
Три года нас всему учила,
О трудностях одна лишь знала.
А главное, всех нас любила
И лучше всех нас понимала.

В и п у с к н и ц а. В номинации «Первоклассная учительница» за умение научить детей постигать премудрости наук за три года первое место заняли наши первые учительницы *(называет)*.

Випускница

Снова на уроке в картах вся доска,
Только не упал бы глобус со стола,
Учат тут ребята страны и моря,
Есть такой предмет у нас — география.

Випускники поют на мотив песни «Маленькая страна».

В с е

Есть за горами, за лесами таинственный кабинет,
Там среди карт и минералов мы провели шесть лет,

Там колдует, глобус свой крутя,
Вас очарует и заставит все выучить шутя.

Припев:

Ах, география! Ах, география!
Все нам расскажет, все нам покажет!
Ах, география! Ах, география!
Мы так учились, так старались
Порадовать тебя!

Випускник

С Вами вместе мы узнали
Много стран и городов,
С караванами блуждали,
Пили воду ледников.
Но всегда Вы были нашим
Другом, мудрым и надежным,
И сегодня просто скажем:
Позабить Вас мы не сможем.

Випускник. В номинации «Учитель географии» за умение организовать путешествие, не выходя из класса, победили учителя географии (*называет*).

Випускница

Всеобщую историю мы с Вами изучили,
Обширные познания о мире получили.
Активными и смелыми Вы нас учили быть,
Верую и правдою Отечеству служить.

Випускники поют на мотив песни «Погода в доме».

Какой прогноз у нас сегодня в мире?
Кто президентом стал в этом году?
И почему вся Азия с Европой
У США идут на поводу?
Ну что еще замыслило там НАТО?
Не ждет ли нас нечаянно беда?
Скажите все, а если поздновато,
Не упрекнем мы этим никогда.
Какой прогноз? Война или реформы
Нас ожидают в будущем году?
И хоть сейчас заканчиваю школу,
Но за прогнозом в декабре приду.

Випускница. В номинации «Отечество славлю...» за умение не затеряться в исторических событиях победили учителя истории (*называет*).

Випускник

Вы нас вели дорогой трудной
Меж аксиом и теорем.
Порой казалась тема нудной,
А жизнь была полна проблем.
Но красоту науки точной
Вы нам сумели показать.
За наш фундамент прочный
Хотим «спасибо» Вам сказать!

Випускница

Ромбов и квадратов всех не перечесать,
Метод интегралов, точно знаем, есть.
Знаем, есть трехчлены, функции, нули.
Ваши уравнения нас с ума свели!

Випускники поют на мотив песни А. Пугачевой «Позови меня с собой».

Все

Чтоб от Вас чуть-чуть отдохнуть и вздохнуть,
Хоть ненадолго,
Мы с урока хотим сачкануть, сачкануть,
Лучше на остров Бонмо.
В грезах забудем на миг
Решенье задачек нудных.
Но, очнувшись, увидим Вас
У доски с логарифмом трудным.

Припев:

Вы приснитесь нам во сне,
Словно икс среди интегралов.
Где б мы ни были — везде
Слышим, что решаем мало!
И от этого в мозгах все сплошные завихренья,
Пляшут формулы в стихах,
В нотных строках видим только уравнения.

Випускник. В номинации «За принципиальность и требовательность» за твердое убеждение, что дважды два четыре, победили учителя математики (*называет*).

Випускница

Вы любите нас радовать стихами,
Поэтами мы стали вместе с Вами.
Нам лавры Шевченка покоя не дают.
В литературный двинем институт!

Випускник. В номинации «За поэтичность» победила учительница украинской литературы (*называет*).

Випускник

Мы Вам трепали нервы много лет.
Учениками трудными мы были.
Чтоб грамотными сделать нас,
Вы в это сердце все свое вложили.
Вы нас учили говорить,
Читать, писать, мечтать, любить.
Нам не забыть уроков Ваших,
Андрея, Пьера и Наташи.

Випускник

Великий и могучий, как ты труден!
В твоих премудростях несложно утонуть.
Но Вы, как штурман, нам в текучке буден
Средь аффиксов прокладывали путь.
Мы знаем правила, усвоили склоненья,
Прочли и классиков, советам Вашим вняв,
Но иногда все ж мучают сомненья:
Тот бал Наташи — сон был или явь?

Випускник. В номинации «За сердечность» за умение раскрыть и показать красоту и богатство русского языка первое место заняли учителя русского языка и литературы (*называет*).

Випускница

Законы физики известны всем давно,
Вращенье тел не вызывает удивления.
Но мучил нас один вопрос:
Как прекратить это движение?

Випускник

Теперь мы с электричеством на «ты»,
Динамик соберем без всяких схем.
Кто метит в гении, как Жолио Кюри,
На физику сходи, и нет проблем.

Випускница

Закон Ньютона мы учили,
Но поздно поняли, увы:
Есть в школе сила притяженья,
И в центре притяженья — Вы.

Випускники исполняют песню на мотив песни А. Пугачевой «То ли еще будет».

Все

Завтра физика у нас,
Ночью пишем шпоры,
Зная, что затем мы в класс —
Строго под надзором.
Отберут все — вот облом!
Нам не доверяют,
Без шпаргалок нас потом
Спросят, что мы знаем.

Припев:

То ли еще будет! (3 раза)
Ой! Ой! Ой!
А работа на дому,
Вот труднее нету,
Вы скажите же,
За что нам такие беды?
Сто задачек зададут:
«Детишки, решайте!»
Так года наши пройдут
В этих стрессах — знайте!

Випускник. В номинации «Через тернии к звездам» за умение во всем найти изюминку победил учитель физики (*называет*).

Випускница

«Химия — наук наука», —
Вы любили повторять.
Но какая ж это мука —
Уравнение составлять!
Соли, щелочи, кислоты,
Основанья и вода...
Менделеева таблицу
Не забудем никогда!

Випускница. В номинации «За оптимизм и жизнелюбие» за умением подтверждать полученные знания опытным путем победили учителя химии (*называет*).

Випускница

Вы — добрая душа!
Птицы, рыбы, звери — стали нам друзья.
Дорогих животных в обиду не дадим,
Фауну и флору потомкам сохраним.

Випускник

Вместе с Вами мы выросли,
Как деревья, подросли.
Каждый год нам птицы пели,
И цветы вокруг цвели.
Каждый пестик и тычинку
Вы учили узнавать.
И не зря — наш труд на дачах
Это ясно дал понять.

Випускники поют на мотив песни «Зайка моя».

Все

Зайчик ты наш, мы — зайчата.
Котик ты наш, мы — котята.
Пестик ты наш, мы — тычинки.
Микробчик ты наш, мы — соринки.
Ты — фотосинтез, мы — растенья.
Ты наш кустарник, мы — коренья.
Ты наша клетка, мы — ядро.
Ты наша швабра, мы — ведро.
Зайка моя!

Випускница

Как хрупка природа — забывать нельзя.
Рыбы, птицы, звери стали нам друзья.
Плакаты и макеты сняты по ночам,
Думаем, как лучше нам ответить Вам.

Випускник. В номинации «Учитель биологии» за верность братьям нашим меньшим победила учитель биологии (*называет*).

Випускница. В номинации «За доброту и чуткость» победил учитель экономики (*называет*).

Випускница

Борьбе за выживание
Учили Вы всех нас.
О дикой конкуренции
Вещали без прикрас.

Випускник

Она так предана предмету своему,
Что о компьютерах все знает.
А в Интернете — просто ас!
Ее информативность восхищает!

Випускник. В номинации «За информативность» первое место заняла учитель информатики (*называет*).

Випускник

Можем на немецком кое-как понять,
На английском можем песни распевать.
Жизнь сама предложит, что нам доучить.
Вы за все позвольте Вас благодарить.

Випускница

Вы с нами бились неустанно,
Своим упорством покорили.
И хоть английский нам давался трудно,
Но изучать его желание в нас Вы разбудили.

Випускница. В номинации «Зарубежный гость» за умение прививать любовь к иностранному языку, как к родному, первое место заняли учителя (*называет*).

Випускник

Она умеет шить, вязать,
На кухне — просто бог,
Все ей под стать, горит в руках—
Врасплох нельзя застать!

Випускница

Своими очумелыми руками
Мы к делу приобщились вместе с Вами
И твердо знаем, что терпение и труд
Нас от невзгод и трудностей спасут.

Випускник. В номинации «Очумелые ручки» за умение крепко держаться за руль современной жизни победила учитель труда (*называет*).

Випускница

Окрепли мы и телом и душой
Под чутким руководством Вашим.
Со спортом будем мы дружить всю жизнь
И приобщать к нему детишек наших.

Випускник

Олимпийские надежды
Вы из нас растить стремились.
Посмотрите на мальчишек, да, не зря Вы потрудились.
А девчонки, посмотрите, как стройны и грациозны —
Аэробикой и бегом занимаются серьезно!

Випускница. В номинации «В здоровом теле — здоровый дух» за умение научить преодолевать любое препятствие на жизненном пути победила учителя физкультуры *(называет)*.

Випускник. В номинации «Вечно поющая» за твердость духа победила учительница музыки *(называет)*.

Випускница

Семь лет разучивали с нами гаммы
И к пению любовь к нам прививали.

Випускник

От уроков ОБЖ
Чувство несравненное,
Обожаемый предмет
Сверх обыкновения.

Випускница. В номинации «Учитель ОБЖ» за умение научить детей находить выход в сложных ситуациях без летальных исходов награждается учитель *(называет)*.

Випускник

Сегодня в зале есть учителя,
Которым не пришлось нас выпускать,
Но верим, что они, вот так же, как сегодня,
Своих питомцев будут провожать.

Випускница

Под крышу школьную я больше не вернусь,
Не вернусь мимолетного отдыха ради;
Свет лампы настольной опять озарит
Не мои, не мои, а чужие тетради.

Чужих учеников не перестану ревновать
К своей учительнице... словно к маме.
Ты главное смогла мне дать,
И помню я тепло в лучистом взгляде.

Випускники поют песню на мотив песни «Улыбка» В. Шаинского.

Все

От улыбки краше наша жизнь,
Пусть на нервах Ваша школьная работа...
Если вдруг нечаянно беда —
Улыбайтесь, если плакать вам охота.

Припев:

И тогда, наверняка, Вы в глазах ученика
Восхищение прочтете без ошибки.
С голубого ручейка начинается река,
Воспитанье начинается с улыбки.
Просим Вас нигде не забывать,
Что улыбка укрепляет наше детство.
Вам почаще нужно применять
Это важное техническое средство.

Припев.

Випускница

Как в каждом государстве есть правитель,
Как в каждой сказке есть царевна,
У нас есть классный наш руководитель.
На нашем школьном жизненном пути
Она была нам классной мамой,
Любимой самой, доброй самой.
Она, бывало, раскричится,
Но разве можно рассердиться
На наш веселый, дружный класс?
А если спросите Вы нас,
Ответим Вам наперебой,
Что мы за классную — горой!
Спасибо за любовь и ласку,
Заботу, нежность и тепло.
Когда Вы рядом — жизнь, как сказка,
И в самый хмурый день светло!

Випускник

Так верьте в счастье, в свои силы,
В свою счастливую звезду
И знайте — Вы неотразимы!
Всегда! Не только раз в году!

Вы стали нам второю мамой,
И с Вами вместе много лет
Дорогой знаний мы упрямо
Шагали, ведь ученье — свет.
Всегда и все о нас Вы знали,
Делили радость и беду.
Проблемы наши, трудности, печали
Несли мы вам порою, как в бреду.
Мы знаем, Вы — наш друг надежный,
Что не обманет, не предаст,
Но успокоит и утешит,
И дельный нам совет подаст.
За Вашу дружбу, за заботу,
За Вашу преданность друзьям,
За вечную души работу —
За все, за все спасибо Вам!

Випускник. В номинации «Самая, самая, самая классная» победила (называет).

Ответное слово классных руководителей. В заключение классные руководители поют песню «Прощание с учениками» на мотив песни «Лиза» (муз. А. Губина).

ПРОЩАНИЕ С УЧЕНИКАМИ

В классе еще вчера учились вы моем!
Еще вчера не думали о том,
Как трудно будет нам расстаться с вами, дети,
И новой встречи ждать день за днем!
Скажите, когда теперь увидимся вновь?
Ведь связывает нас всех любовь!
Нам надо на прощание сказать о главном
Друг другу еще несколько слов! О, дети!

Привет:

Рома, не улетай! Аня, не исчезай!
Побудьте вы со мной еще немного, дети!

Таких, как вы, детей уж больше нет на свете!
Таня, где же ответ?
Скоро наступит рассвет!
Последние минуты навсегда уходят.
Часы остановить хотелось бы сегодня.
Завтра уйдете вы из школы навсегда,
И потекут рекою года,
Но все останетесь в моем вы сердце, дети.
Я не забуду вас никогда!
В жизни желаю я вам счастья и добра
И чтоб любовь большая к вам пришла.
И хочется надеяться мне тоже, дети,
Что есть в вас и частица моя! О, дети!

Привет:

Миша, не улетай! Надя, не исчезай!
Побудьте вы со мной еще немного, дети!
Таких, как вы, детей уж больше нет на свете!
Дима, где же ответ?
Скоро наступит рассвет!
Последние минуты навсегда уходят.
Часы остановить хотелось бы сегодня.

Випускница

Спасибо ей за ласку, за тепло,
Которым:1 она нас окружала,
И нам свое здоровье и покой,
Как детям собственным, дарила.

Випускник

Все эти годы рядом с нами
Была она, и нет ее родней!
И хоть проститься мы должны
Сегодня с классной мамой,
Но возвращаться
Непременно будем к ней.

Випускница. В номинации «Жизнь» за то, что жизнь нам подарили, награждаются наши любимые мамы.

Випускник

Вы простите нас, милые, родные,
У нас ведь, кроме вас, дороже нет людей!

Как говорится, дети — радость в жизни,

А вы для нас — опора в ней.

Всю любовь не выразить словами,

Пожеланий всех не перечесать,

Я хочу сказать любимой маме:

Хорошо, что ты на свете есть!

Ведущий. Слово — родителям, которые шли со своими детьми рука об руку на протяжении всего учебного десятилетия!

Ведущая. В нашей школе родители участвуют не только в учебном процессе, но и в праздниках, концертах, торжествах!

Выступают родители: приветствие, номера художественной самодеятельности.

Ведущий. Наш вечер продолжается.

Ведущая. Мы хотим проверить на деле, так ли досконально знают учителя своих учеников. И первое задание — это необычный аукцион. До третьего удара молоточка вам необходимо дать правильное толкование школяризов.

Ведущий. Давайте попробуем истолковать школяризм «Много шума из ничего», пожалуйста — ваши варианты.

Учасники отвечают.

Правильный ответ: «Классный час».

Варианты школяризов

- «Русская рулетка» (билеты на экзамене).
- «Истребители» (ученики в буфете).
- «Побег с каторги» (уход с урока).
- «Прощай, свободная стихия» (конец каникул).
- «Репортаж с петлей на шее» (ответ у доски).
- «Золотая симфония» (звонок с урока).
- «На графских развалинах» (уборка в классе).
- «Али-баба и сорок разбойников» (учитель и класс).
- «Тучи над городом стали» (учитель смотрит в журнал).
- «Затишье перед бурей» (перед вызовом к доске).

Ведущий. Внимание! Сейчас на сцену приглашаются классные руководители.

Ведущая. Сегодня у нас будет проходить капитал-шоу «Поле чудес». Но игра будет без традиционного барабана, потому что отгадывать слова по буквам вам не придется, а нужно будет угадывать все слова целиком.

Задания

1. Назовите фамилию ученика из... букв, который никогда не досиживал до конца всех уроков.
2. Отличительная черта этой ученицы — очень тихий голос на уроках и очень громкий — на переменах. Фамилия состоит из... букв.
3. Несмотря на неуспеваемость, он очень вежлив, здоровается со всеми учителями, в отличие от других юношей. Фамилия состоит из... букв.
4. Кто никогда не расстаётся с книгой? Фамилия состоит из... букв.
5. У кого глаза с вопросом, вечно ходит со сбитым носом? Фамилия состоит из... букв.
6. Кто занимает первые места на олимпиадах по...? Фамилия состоит из... букв.
7. Чудо природы. Учился исключительно плохо, сдал все экзамены хорошо. Возможно, готовил всем сюрприз. Фамилия состоит из... букв.
8. Стройная, очаровательная, да еще и медалистка! Фамилия состоит из... букв.
9. Молчалив, но если скажет, то скажет. Фамилия состоит из... букв.

Ведущий. Наш праздник продолжает «Блеф-клуб». Есть у нас такие, которые розыгрышей не понимают и все воспринимают всерьез?

Ведущая. Учителя? Неужели? А впрочем, давайте их еще раз проверим. Я буду называть учреждения задавать вопросы. А вы, уважаемые учителя, должны дать ответ: да или нет.

1. Я утверждаю, что... давала списывать домашние работы и даже контрольные.
2. Я утверждаю, что... получал даже «12» баллов.
3. Я утверждаю, что... однажды в классе разбила окно.
4. Как вы считаете, умеет ли... плавать на спине?
5. Могут ли..., заблудившись в лесу, найти дорогу по звездам?
6. Как вы считаете, способна ли... ударить соседа книжкой по голове так, что у него искры из глаз посыплются?
7. Способен ли... выругаться по-английски?

Ведущий. А теперь в нашем «Блеф-клубе» — задание для выпускников. Вызываем по одному от каждого класса. Вам необходимо нам рассказать о самом запомнившемся проступке, который вы совершили в школе, а учителя об этом не догадывались. А классные руководители должны будут сказать, было это или нет.

Выступление выпускников.

Ведущая. Теперь мы хотим проверить, насколько хорошо вы знаете своих классных мам.

Ведущий. Внимание, вопросы!

- Верите ли вы, что... в детстве любила шалить?
- Верите ли вы, что... просыпала занятия в школе?
- Верите ли вы, что... ни разу не разбила окон?
- Верите ли вы, что... любит передачу «Пока все дома»?
- Верите ли вы, что... в детстве мечтала стать космонавтом?
- Верите ли вы, что... пишет стихи?
- Верите ли вы, что... видела живого волка?
- Верите ли вы, что... пишет стихи?
- Верите ли вы, что... готовит обеды дома сама?

Ведущая. Как всегда, в «Блеф-клубе» нет победителей и побежденных.

Звучит вальс. На сцену выходит девочка с воздушными шариками в руке и танцует.

Выпускник. Кто ты?

Девочка. Я — ваше детство. Хочу проститься с вами, мне пора уходить.

Выпускница. Не уходи, побудь еще немного с нами.

Девочка. Я не могу остаться, меня ждут другие дети. Прощайте! Вспоминайте меня, а я к вам буду приходить во снах, потом вернусь к вашим детям. Пусть вам всегда улыбается удача.

Девочка раздает шарики и уходит.

Выпускник

Настало время нам проститься с вами,
И, школу обойдя в последний раз,
Сказать ей напоследок: «До свидания!»
Храни нас Бог, как вы хранили нас!»

Выпускница

А сердце стучит, как же это не просто
Покинуть крыльцо нашей школы родной.
Теперь нам самим через тернии к звездам
Идти и трудиться, забыв про покой.

Выпускник. Прощай, наша школа! Прощай, наше детство! К тебе не вернемся уже никогда, Лишь светлой тоскою останутся в сердце беспечные школьные наши года.

Звучит финальная песня «Желтый чемоданчик».

Да, да, ты прав, мой милый,
Уже пора прощаться.

Здесь птицей пролетела
Пора учебных лет.

Контрольные, диктанты,
Экзамены и тесты,
И каждый школьный день
Мы не забудем, нет.

Рассвет наступит скоро,
И мы уйдем из школы.
На свете не бывает вечных школяров.
Но мы еще вернемся,
Вернемся непременно,
И в этом вам, друзья,
Поклясться я готов.

ДО СВИДАНЬЯ, НАШ ДЕВЯТЫЙ!

ДІЙОВІ ОСОБИ

Ведучий

Ведуча

Читці-випускники

ХІД ЗАХОДУ

Зала святково прикрашена кульками та кольоровими стрічками.

Гості сідають на свої місця. У центрі, починаючи з 4-го ряду,
займають місця вчителі.

Ряди від 1-го до 3-го відведено для випускників.

Ведучий. Добрий вечір, шановні випускники, учителі, батьки, гості! Здається, що тільки вчора пролунав наш перший дзвоник, а вже позаду напружена пора іспитів, і ось — свято, до якого вісім років, як по східцях, довелось підніматися нашим випускникам.

Ведуча. Ось і настав цей день — день, коли ви отримаєте свідоцтва про базову освіту.

Ведучий

Школа — пролетела, словно час.

Школа — это жизни первый класс.

Школа — арифметика судьбы.

Школа — эти годы не забудь.

Ведуча. Сьогодні у нас свято вручення свідоцтв про базову освіту випускникам 9-х класів школи №... випуску 200... року!

Ведучий. Свято вручення свідоцтв оголошую відкритим!

Звучить Державний Гімн України. Усі стоять.

Ведуча. Прошу всіх сідати!

Ведучий. Сьогодні гостями нашого свята є *(називає)*.

Ведуча. Слово для привітання надається директорові школи.

Виступ директора школи.

Ведучий. У 200... році 9 класи нашої школи закінчили.. учнів.

Ведуча. Право зачитати рішення Педагогічної ради школи №... від ... надається заступникові директора з навчально-виховної роботи.

Вручення свідоцтв учням 9 класів.

Ведучий. Урочисту частину свята закінчено! Прошу всіх встати!

Ведуча. Все присутствующие очень взволнованны и немного устали. Самое время объявить рекламную паузу!

Номер художественной самодеятельности.

Випускник

Здесь наша пристань,

Здесь наш общий дом.

Здесь мы растем, не по годам взрослея.

Бывает трудно, но зато потом

Идти по жизни будем мы смелее.

Випускница

Нас эти стены верно берегут;

Здесь нам легко и в горестях, и в бедах.

И здесь нас ждут, как мамы дома ждут,

Большим и малым радуясь победам.

Випускник

Спасибо тем, кто учит жизни нас,

Кто в наших душах доброту рождает,

Кто малышами нас приводит в класс,

Совсем большими в люди выпускает.

Номер художественной самодеятельности.

Ведущая

Сегодня нам чуть-чуть тревожно,

Сегодня радостно чуть-чуть.

И вас понять, конечно, можно —

Ведь перед нами новый путь!

Ведущий

Он ждет, зовет, страшит немножко,

Манят великие дела.

Но пусть запомнится дорожка,

Что в школу каждый день вела.

Номер художественной самодеятельности.

Випускник

Дорогая наша школа,

Мы тебя благодарим,

За любовь и за заботу

Всем «спасибо» говорим.

Випускница

Дорогим учителям,
Ныне кланяемся вам,
Терпеливым, мудрым, милым,
Добрым, ласковым друзьям.

Випускник

Знайте, мы не подведем,
Поумнеем, подрастем
И вернемся к вам опять,
Просим нас не забывать!

Випускница

Дорогие наши классные мамы!
Светлана Павловна!
Наталия Станиславовна!
Простите нас, что не всегда
Мы были аккуратны,
Усидчивы, покорны и опрятны,
Что не всегда запоминали,
Что нам толково объясняли.

Номер художественной самодеятельности.

Випускник. Первая учительница! Она навсегда останется в памяти каждого выпускника! Это человек, который открывает дверь в волшебный, захватывающий мир знаний.

Випускница

Я помню, как шумно
Врывались мы в класс
С раскрытыми жадно глазами.
Мой первый Учитель,
Приветствую Вас!
Еще — преклоняюсь пред Вами.

Ведущая. Все эти годы нам помогали постигать школьные науки наши родители.

Випускник

Дорогие наши родители,
Мы хотим вам «спасибо» сказать
За заботу, за то, что вы с нами
Все готовы экзамены сдать.

Випускница

Вам мы все обязаны поддержкой,
Взрослой жизни постигая суть.
Оправдаем все ваши надежды,
Среди сотен свой отыщем путь!

Ведущий. Каждый раз, приходя в школу, вы находите в расписании урок, который вам нужен. В нашей школе всегда хорошая погода, да и учителя — просто классные!

Ведущий

Дорогие учителя!
За то, что к знаниям вели,
На трудности не обратив вниманья,
Лишь благодарности одни
Вам выражаем на прощанье.

Ведущая

Мы пожелаем вам добра
И синевы над головами,
Побольше радости, тепла,
Побед и меньше расставаний.

Ведущий

И даже если вдруг всплакнуть
Вы захотите на прощанье,
То знайте, что девятый класс
Вам говорит лишь: «До свиданья!»

Ученик звонит в звонок.

Випускник

Ох, и тяжек сей денек!
Что? Опять? Еще урок?

Випускница

Не тревожься ты, постой.
То наш вечер выпускной!

Випускник

Выпускной? Да неужели
Затворятся эти двери?

Випускница

Затворятся или нет,
А за восемь школьных лет

Випускник

Мы должны вознаградить
Всех, кто честь имел учить
Випускной девятый класс —
То есть каждого из нас!

Випускница

Можно мне начать ответ?
В эти восемь долгих лет
Очень много изменилось —
И бассейн уж появился.
И на самбо мы ходили —
Физкультуру все любили...
Все спортсмены — лучший класс!
Будет школа помнить нас.

Випускник (директору)

Как же трудно Вам подчас
Школой всей руководить,
Все понять и всех простить.
Знайте, не забудет Вас
Наш девятый класс!

Випускница

Завучам от нас поклон.
Кто ж из нас в вас не влюблен!
Вы душевны и стройны,
Но при этом так умны!

Випускник (учителю русского языка)

Мы Вам скажем не в укор:
Другом добрым с давних пор
«Неспрягаемый» наш класс
Про себя считает Вас!

Випускница (учителю математики)

Математик строгий наш,
Вас мы часто утомляли,
Бестолковыми бывали,
Но науку уважали...

Випускник (учителю химии и биологии)

Вам благодарны беспримерно!
Слов от удивленья нет:
Как Вы знаете предмет!

Випускница (учителю информатики)

Наш компьютерный магистр!
«Двадцать бит, один регистр» —
Ваш таинственный предмет —
На любой вопрос ответ?!

Все

Всех, кто рядом с нами был,
Нас учил, растил, любил,
Наставлял на ум подчас, —
Наш девятый класс
От души благодарит,
Всем спасибо говорит!

Випускник

Все задачи не простые,
Все задачи бытовые...
Кто быстрее даст ответ:
Сколько вы за девять лет
Бела мела исписали?

Випускница. Сосчитали!

Появляется табличка с надписью:
«Израсходовано мела: 3200 кусочков, или 56 кг».

Будет наш ответ таков:
Мы три тысячи кусков
Мела в школе исписали.
А еще мы подсчитали:
Все сложить так будет здесь
Килограммов...56!

На сцену поднимаются выпускники.

Все

Учитель наш, земной поклон тебе
За все, чему нас научил.
За честный труд, что подвигу сродни,
За жизнь твою, которой чужд покой,
За ученичества счастливейшие дни,
Учитель наш, прими поклон земной!

Выпускник

Школьной премудрости кончился урок
Новые истины время составит,
Жизнь преподаст за уроком урок,
Но расписание на них не составит.

Выпускница

Чтобы судьбу, как задачу, решить,
Мало постигнуть азы мироздания.
Есть еще образование души —
Самое высшее образование!

Выпускник

Как елочный праздник кончаются сказки,
Как лента в кино обрываются сны.
Уже не надеясь на чьи-то подсказки,
Мы сами решать все задачи должны.

Выпускница

Не каждая тропка окажется гладкой,
Не все испытания будут легки,
И жизнь перед нами лежит, как тетрадка,
В которой пока еще нет ни строки.

Ведущая

Будет трудно — крепись!
Будет больно — не плачь!
Будет ветер — не гнись!
Глаз в ладони не прячь!

Ведущий

Если грозы — смотри!
Если слезы — утри!
Если страшно — держись!
Помни: жизнь — это жизнь!

Звучит песня «Маленькая страна».

Есть в каждом городе, поселке
Маленькая страна,
Там все мальчишки и девчонки
В школу спешат с утра.
Там очень хочется учиться
Десять прекрасных лет.
В школьном дворце живет жар-птица,
Там зла и горя нет.

Припев:

Маленькая страна,
Маленькая страна.
Каждый расскажет и покажет —
Вот она, вот она!
Маленькая страна,
Маленькая страна,
Там, где душе светло и ясно,
Там, где всегда весна.

Эта страна нам часто снится,
Но миг уйти придет.
Еще два года проучиться,
Ну, а потом — в полет.
Здесь мы росли в тепле и ласке,
Здесь стали мы взрослей.
Как обойтись нам без подсказки
Милых учителей?

Припев.

ЧЕРВНЕВИЙ ВЕЧІР

ДІЙОВІ ОСОБИ

Ведучий

Ведуча

Читці-випускники

ХІД ЗАХОДУ

Звучить музика.

Ведучий. Добрий вечір, друзі! Сьогодні в нашій школі найбільше свято. Свято, на яке ми так довго чекали. Сьогодні ми вітаємо юнаків та дівчат, які закінчили нашу школу цього року. Давайте усі разом запросимо винуватців нашого свята до зали.

Під музику до зали через сцену заходять парами випускники. Кожну пару оголошують, вони кланяються, спускаються до зали і сідають на свої місця.

Заступник директора. Ось і настав цей день — день прощання зі школою! Роки навчання в ній поволі і безповоротно відходять у минуле. І що більшою буде відстань, то чарівнішими і милішими серцю здаватимуться її обриси. І перша літера, що схожа на магічний символ, і перша цифра, що пробуджена у нескінченному ряді математичних знаків, і перше кохання, і перша невдача — все це творило із вас найдовершенішу особистість, ім'я їй — Людина.

Попереду незвідана далечінь. Позаду — батьківський поріг, квітуха калина, знайома стежка до шкільного порогу, незрадлива мамина усмішка, сльоза у неї на щоці...

Ви маєте знайти своє місце в житті, реалізувати себе, бути завжди людиною — а це непросте, але найважливіше ваше завдання. Де б не були ви, куди б не покликала вас доля, завжди пам'ятайте рідний дім, край, школу.

Ведучий. Сьогодні гостями нашого свята є (називає).

Ведуча. Слово для привітання надається директоріві школи.

Виступ директора.

Ведучий. Сьогоднішній день — найпам'ятніший і трошки сумний. Сумний, тому що випускники прощаються зі школою, учителями, своїми

однокласниками. Але сьогоднішній день — веселий, тому що наші дорослі діти отримують основний документ — атестат про повну середню освіту.

Ведуча. У цьому році нашу школу закінчило... учнів, це... класи.

Право вручити атестати про повну середню освіту надається директоріві школи!

Вручення атестатів. Виступи гостей.

Ведучий. Важко сказати, у кого сьогодні більше свято — в учнів чи вчителів. Що важче — навчатися чи навчати? Мабуть, і те й інше вимагає значних душевних сил і потягу до знань. Але професія вчителя вимагає ще одного виняткового вміння — впустити кожного учня до свого серця, віддати йому часточку своєї душі. Кожен учитель дорогий своїм учням по-своєму.

Випускниця

Як любимо ми Вас,

Наша вчителько перша,

Що вела нас із собою

В світлий сонячний клас.

І голівки свої на долоньки сперши,

Ми дивились на Вас,

Прислухались до Вас.

Ведуча. Слово для привітання надається першій вчительці (називає).

Виступ першої вчительки.

Ведучий. А потім лагідні руки учительки-неньки передали вас класним керівникам.

Випускник

Які терплячі, все-таки,

Ті класні керівники.

Вони нас то в кіно водили,

То на екскурсії возили.

То світ нам відкривали,

Ходити в школу заставляли,

А ще до пізньої пори

Робили з нами вечори.

І непомітно вчили нас

Добра, порядку кожен раз,

І скільки вистачало сили,
Людей порядних з нас ліпили.

Випускниця

І до дверей нас провели,
Щоб ми в життя іти могли —
Дорослі, добрі, повні сили;
Щоб вже самі добро творили.
Та ми в житті вас не забудемо
І пам'ятати завжди будемо
І слово, й усмішку ласкаву,
То хитрувату, то лукаву
І ту любов, що віддавали, —
Серця дитячі зігрівали.
За все ми вдячні вам без ліку —
Спасибі ніжне і велике!

Ведучий. Слово для привітання надається класним керівникам.

Виступи класних керівників.

Ведуча. Шкільні роки... Скільки лабораторних, контрольних робіт ви виконали, скільки зошитів списали! Але, мабуть, наші випускники не зовсім уважними були на уроках, тому в них залишилось кілька запитань.

Випускник. Кому з випускників ви б довірили школу і чому?

Випускниця. А я хочу поставити тестове запитання заступникові директора з навчально-виховної роботи.

В якому році будуть приймати дітей із трирічного віку до школи:

- а) 2045;
- б) 2049;
- в) 2100?

Випускник. Запитання до вчителів математики: ми хочемо перевірити, скільки буде 2×2 . Відповідь:

Варіанти відповідей:

- а) 2;
- б) 3;
- в) 5.

Оберіть правильну.

Випускниця. І знову тест — для вчителів історії. Які написи залишаються на історичних класних столах? Це:

- а) «Тут був Вася»;

б) «Коля + Оля = любов»;

в) «Маруся, я тебе кохаю».

Випускник. Шановні вчителі! На всі запитання ви дали правильні відповіді. І ми знаємо, що завжди в житті ми можемо розраховувати на вашу допомогу.

Ведучий

Весняний бал! Пора цвітіння!

А ви, як лебеді, на нім.

Це зрілість ваша, це — змужніння,

Це вам вирішувать самим.

Були ви в школі всі малята,

Та пролетів незримо час.

Ви ж лебеді, не лебедята, —

Земля і небо — все для вас.

Ведуча. Шановні випускники! Прийміть побажання від своїх учителів.

Під музичний супровід всі вчителі по черзі вітають випускників і висловлюють свої побажання. Вручення квітів учителям.

Випускник. Шановні вчителі літератури!

Нам світ прекрасного відкрили,

І ми сказати маєм зараз,

Що дуже, дуже любим вас!

Випускниця. Шановні вчителі математики!

Ви нас навчили рішення приймати.

Ми завжди будемо вас пам'ятати.

Випускник. Шановні вчителі іноземної мови!

У вивченні англійської були ми всі старанні,

Тому тепер не маємо проблем у спілкуванні.

Випускниця. Шановний учителю фізики!

Фізики закони допоможуть нам

Керувати всім своїм життям.

Випускник. Шановна вчителько української мови та літератури!

Спасибі, що рідної навчили Ви мови,

Тепер до життя ми вже будем готові.

Випускниця. Шановний учителю історії!

Хай думки Ваші квітнуть барвінково,

Хай творчості не змовкнуть ручаї.

Випускник. Шановні вчителі біології, хімії, географії!

Ми з Вами стали ближче до природи,

Навчилися долати всі незгоди.

Випускниця. Шановний учителю фізкультури!

Завдяки урокам фізкультури

Маємо міцну мускулатуру.

Випускник. Шановні заступники директора!

Турботою ви огорнули нас,

«Спасибі» каже кожний клас!

Випускниця. Шановний директоре!

За ширу радість пізнання,

За мудрість, за міцні знання,

За те, що ставились, як мати,

Слова подяки маємо сказати!

Звучить пісня.

Випускник

Батьки! До вас — поваги слово.

Вітаємо вас від душі!

Даруємо ми пісню всім чудову,

Найкращі прочитаємо вірші.

Бо без батьків чого ми в світі варті —

Без маминої ласки і тепла,

Без батьківської строгості і жарту,

Без нашого родинного тепла?

Вони ж нас, наче пташеня в гнізді ростили,

Давали дітям раду, як могли,

І в наших душах сонце засвітили,

І крила для польоту нам дали.

Випускниця

Це слово — втіха єдина,

Мов сонця ясний промінець,

Його промовляє дитина

І в дальнім поході боєць,

Із ним веселіше нам жити,

І добре нам жити і знати,

І вірити, друзі, весь час,

Що кращого слова, як «мати»

Немає у світі для нас.

Ведучий. Слово для привітання надається батькам.

Слова привітання батьків закінчуються віршем.

Батько випускника

Попереду — в ціле життя переліт:

Будуть незгоди і спрага в дорозі...

Як стомишся, й очі шипатиме піт,

Як ти засумуєш, затужиш в дорозі,

Згадай те гніздо, де ти ріс, де мужнів,

Згадай наші верби, і луки, і трави.

І вічну тривогу своїх матерів,

І школу, і друзів своїх нелукавих...

Хай буде щаслива дорога твоя

У раннім і пізнім світанку.

Тебе зберігає тривога моя —

Від першого подиху і до останку.

Ведуча

Червневий вечір, синь безкрая.

Цей день вам довго не забудь.

Сьогодні, друзі, проводжаєм

Ми вас в далеку добру путь.

Випускник. Шановні педагоги! Ви дали нам путівку в доросле життя. Ми вдячні вам за це і хочемо нагородити вас за тривалу сумлінну і благородну працю задля нашої просвіти. Для урочистого нагородження на сцену запрошуються випускники.

Випускниця. Дорогі педагоги! Сьогодні у вас велике свято. Стільки років ми були разом. Саме завдяки вашому професіоналізму, а також терпінню, любові, доброті ми здобули освіту та отримали ці атестати. За роки навчання ми добре вивчили вас. Усі ви — чудові люди, проте у кожного з вас є особливі риси характеру, які нам дуже подобались. Ми навіть намагалися наслідувати їх, адже випускники — це не тільки сума знань, а ще й особистість, яка сформувалася під впливом і за допомогою вчителя.

Випускниця. Сьогодні ми вирішили нагородити вас дипломами за виняткові якості в різних номінаціях. Ми довго вирішували, кому присудити те або інше місце, і врешті-решт визначили переможців.

Випускник. Отже, перше місце в номінації «Великому кораблю — велике плавання» присуджується директоріві школи.

Щоб наша шхуна океани знань здолала,
Директор наш стояти має у штурвала.

Аплодисменти.

Випускниця. Перше місце в номінації «Навчання — це світло» посіла найвідповідальніша людина в школі — заступник директора з навчальної та виховної роботи *(називає)*.

Ви день у день зусилля докладаєте —
Успішність у навчанні піднімаєте.
Вам довелось багато працювати,
Щоб атестати ми змогли в руках тримати.

Випускник. У номінації «За організованість» перемогу здобуває заступник директора школи з навчальної та виховної роботи *(називає)*.

Дискотеки, вечори, екскурсії, походи —
Ви усюди разом зі шкільним народом.
Ваших справ не перерахувати,
І зі все «спасибі» маємо сказати.

Випускниця. У номінації «Першокласна вчителька» перше місце розділили наші перші вчителі *(називає)*.

Ви — наша перша допомога,
Ви — першокласний педагог!
Читати і писати нас навчили,
Дорогу нам до знань відкрили.

Випускник. У номінації «Дослідники Землі» перемогу здобули учителі географії *(називає)*.

Ми з вами в горах мандрували
І до морського дна пірнали,
Дізнались про країни і народи,
Про Землю та її природу.

Випускниця. У номінації «Літописці» перемогу вибороли учителі історії *(називає)*.

Ви нам повідали чимало,
Як людство здавна існувало,
Які здобутки варто цінувати,
А ще навчили власну думку мати.

ОСТАННІЙ ШКІЛЬНИЙ ДЗВОНИК

ДІЙОВІ ОСОБИ

Ведучий

Ведуча

Королева наук — учениця 11-го класу

Нова королева наук — учениця 10-го класу

Учений секретар

Читці — учні 11-го класу

Читці — учні 1-го класу

Читець — учень 2-го класу

Читці — учні 3-го класу

Читець — учень 4-го класу

Читець — учень 6-го класу

Читець — учень 7 класу

Читець — учень 8-го класу

Читець — учень 9-го класу

Читець — учень 10-го класу

ХІД ЗАХОДУ

Звучить урочиста музика. Сигнал фанфар.

Пісня «Последний звонок».

Ведуча

День сьогодні такий незвичайний,
Сонце встало, умите в росі,
Скликав в школу нас дзвоник останній,
І зібрались на свято усі.
Школярі — галасливі пташата,
На святковій лінійці стоять.
Будем нині ми юність крилату
В самотійне життя проводжать.

Заступник директора. Шановні батьки, учителі, гості, дорогі учні! Сьогодні для багатьох випускників по всій країні пролунає останній шкільний дзвоник. Сьогодні вони — в центрі нашої уваги, нашої любові, як наша надія, наша гордість і сподівання. Це для них, це на їхню честь ми зібрались сьогодні на свято, на останню шкільну лінійку в їхньому житті.

Ведучий. Дорогі випускники! Відчуйте ще раз свій зв'язок із нашою шкільною родиною, послухайте востаннє дзвоник і збережіть у своїй пам'яті ці неповторні хвилини прощання зі школою.

Ось зайдуть на лінійку востаннє
Наші діти — найстарший клас...
Хай здійсняться всі ваші бажання.
Ми ласкаво запрошуємо вас.

Ведуча

Злинь же музика в небо гучніше!
В добру пору лунай, в добрий час!
Вище голови! Йдіть веселіше!
Ми усі вже чекаємо вас!

Звучить музика.

Ведучий. На святкову лінійку крокують одинадцятикласники на чолі із класним керівником.

Ведуча

Як же час минає швидко,
Наші діти так скоро ростуть.
Хай же буде небо високим,
Ясне сонце і світлий путь,
Щастя, радість і світ широкий.
Як же роки ці швидко ідуть.

Президент школи. Школа! Рівняйся! Струнко! Шановний директоре, школа вишикувалась для проведення урочистого свята, присвяченого останньому дзвоникі. Дозвольте розпочати свято!

Директор. Свято останнього дзвоника 200... — 200... навчального року розпочати дозволяю.

Звучить Гімн України.

Ведуча. Гостями нашого свята є (називає). А також на святі присутні наші вчителі, батьки та колишні учні нашої школи.

Вручення квітів гостям.

Ведучий. Слово для привітання надається директорі школи.

Виступ директора.

Ведуча. Кожного року випускники залишають школу, але їхні добрі справи, хороші традиції — залишаються, їх продовжують наступні покоління. Дозвольте запросити на свято шкільну Королеву наук з її численним почтом — відмінниками навчання.

Звучить музика, виходить Королева наук, за нею — вчений секретар, відмінники навчання, переможці олімпіад, конкурсів.

Учений секретар (розгортає папірус). Увага! Увага! Слухайте Указ її Королівської величності! Цього дня, числа 30 травня 200... року, в день великого шкільного свята Останнього дзвоника, наказую оголосити імена учнів, які старанно опанували премудрості шкільні, вміють читати і писати, рахувати від одиниці до нескінченності, вміють множити, засвоїли комп'ютерну грамоту, вивчили всі науки шкільні.

Нагородження переможців олімпіад, конкурсів. Нагороджені відходять до свого класу, залишаються по двоє учнів від паралелі.

Наказую дозволити випускникам школи переступити через поріг дорослості і розпочати самостійне життя!

Нагородження випускників грамотами, почесними медалями.

Королева наук. Вельмишановна громадо! Шановні випускники!

Сьогодні я складаю свої повноваження. Скінчився час мого правління. Я ніколи не забуду цікавої подорожі до Країни знань, майстерності наших наставників, шкільних вечорів, родинного тепла шкільних кімнат.

Тому заповідаю вам із гордістю носити високе звання учня школи №... , любити і поважати вчителів своїх, прославляти знаннями та працею свою рідну неньку Україну.

Нехай кожна сторінка великої біографії буде наповнена творчим пошуком, індивідуальністю, відданістю своїй школі, своєму народові. Сьогодні я передаю королівську корону учениці 10-... класу. Сподіваюсь, що час твого правління не мине марно. Значних досягнень у навчанні, здоров'я, наснаги бажаю я всім! Нехай щастить! (Передає атрибути свого правління.)

Нова Королева наук. Дякую Вам, Ваше Величносте і обіцяю бути гідною звання шкільної Королеви наук і плідно працювати разом зі своїми розумниками та розумницями.

А зараз послухайте мій перший королівський указ. Усім! Усім! Усім!

Пункт 1. Наполегливо готуватись до іспитів і успішно скласти їх.

Пункт 2. Гарно відпочити під час літніх канікул, читаючи книги і займаючись спортом.

Виступ випускників.

1-й випускник. Ось і промайнув ще один навчальний рік. Для когось він був найпершим, найнезабутнішим; для когось — черговим і звичним. А для нас, випускників, цей рік — останній...

2-й випускник

В котре сонце весняночубе

Над землею моєю сходить...

Я сьогодні виходжу в люди,

Як до школи щодня виходив.

3-й випускник

Час на чверті краївся звично,—

Скибка з перцем була й з маслом...

І належали ми генетично

До розряду шкільних однокласних.

4-й випускник

В ті далекі до випускницькі,

Першокласні й подальші ери

Формувались думки і звички,

Ідеали, тіла й манери.

5-й випускник

Уроки, свята, істини і бали...

В нас класні друзі й класні вчителі.

Ми з вами ніби в «класики» зіграли,

А чверть життя на світі прожили...

Ведуча. А чи не спробувати нам і сьогодні, тут, зіграти у цю вічну школярську гру — «класики», перегорнути сторінки нашого учнівського буття?

Ведучий. Зазирнемо на перші сторінки шкільного життя, потім переглянемо середні і зупинимось на останніх.

Першокласники тримають дзвоник, після своїх виступів передають його наступному класу.

1-й першокласник

За все уперше треба братись...

Нелегко в першій класі жити:

І в перше можна закохатись,

І двійку першу заробить...

2-й першокласник

І на «відмінно» звітуватись

Перед батьками кожен мить.

А так ще хочеться погратись.

Чи хоч «домашніх» не робить...

Другокласник

А в нас вже досвіду доволі:

Батькам надвечір залюбки

Про все, що трапилося в школі,

Ми вправно кажемо казки.

1-й третьокласник

А ми також випускники —

Нічим не гірш від вас —

І з третього ми, бач які,

Вступаєм в п'ятий клас.

2-й третьокласник

Нас називаєте «дітьми».

А спробуйте хоч раз ви

Вступити до інституту так, як ми,—

На другий курс одразу!

П'ятикласник

Хай краще спробують, як ми,

Перестрибнувши вік свій,

В душі лишатися дітьми

І в «старшій» школі вчитись!

Шестикласник

Нові учителі, предмети...

А ще комп'ютер, телесвіт,

Касети, комікси, газети...

На чому ж зупинитись слід?

Семикласник

А я уже не переймаюсь,

Як охопити все і враз,—

Для академіків писались,

Мабуть, шкільні програми в нас.

Восьмикласник

Щораз нові книжки, поради,

Учнівські зшитки тут і там...

Ну не пишійть вже, Бога ради,

Нових додатків до програм!

Дев'ятикласник

А ми вже рвемося в нові світи

І знаємо, дехто із нас

Продовжить навчання в нових «світил»,

Покинувши рідний клас.

Десятикласник

За літо найстаршими в школі ми станем.

І час уже шлях свій життєвий шукать.

І заклики всюди звучать полум'яні,

А хочеться жити, зростати, кохати!

Хочеться радості і значущості

Від невідомої неминучості.

Випускник

Сміливо крок зробить вперед —

З майбутнім стать на «ти».

Вам — перейти в наступний клас,

Нам — в світ широкий йти.

Випускниця

Скінчилась гра. Наповнюється змістом

Наш день. І що то буде з ним?

Хтось стане згодом класним програмістом,

А хтось, можливо, класиком живим...

Звучить музика.

1-й першокласник

Ви йдете уже зі школи —

Нам доводиться зітхати...

Вас за двійку більш ніколи

Вже не будуть лупцювати.

2-й першокласник

Хай вас промені голублять

І тепло вам віддають.

Хай усі вас дуже люблять,

Всім щасливо, в добру путь.

Виступи гостей.

Ведучий. Шановні одинадятикласники! Десять років тому на порозі школи вас зустріли і сміливо повели в Країну знань ваші перші вчителі. Минають роки, зростають діти, але в кожному з випускників залишається часточка душі вчителя. Слово надається першій вчительці.

Виступ першої вчительки.

Ведуча

Вони вели їх, малюків, за руки

Стежиною, що йшла від букваря,

Щоб негасимо сяєвом науки

В життя їх завжди кликала зоря.

Ведучий. Протягом останніх шкільних років поряд із вами були наставники, ваші справжні друзі — класні керівники.

Ведуча. До класних керівників звертаємося знову! Скажіть мудре напутнє слово нашим випускникам.

Виступ класного керівника.

Випускниця

Ми не часто приносимо квіти,

А сьогодні прийміть і повірте,

То не квіти, то наші серця,

Бо знаменна хвилина оця.

Дарують квіти всім учителям.

Звучить музика. Ведучий говорить під час вручення квітів.

Ведучий

Шануймо вчителя за те,

Що вчить він нас любити,

Що його слово тепле й просте,

Нас кличе з книжкою дружити.

Ведуча. Здавна так уже повелося в народі, що ту стежину, або дорогу, на яку вперше ступає дитина, освячують хлібом і сіллю на вишитому рушнику. Слово надається батькам.

Виступ батьків із вітанням хлібом-сіллю.

Звучить пісня «Мы желаем счастья вам».

Заступник директора

Ми вас в цю мить благословляєм хлібом,
Щоб не цурались рідної землі,
Ділили із людьми і радощі, й печалі, і тривоги,
Не спотикались і не відступали,
Щоб і шкільного, і батьківського порога
Ніколи у житті не забували.

1-й випускник

Закінчилось дитинство останнім дзвінком
У ранковій росі променистій.
От ми всі стоїмо на лінійці гуртом,
На останній лінійці врочистій.

2-й випускник

А попереду — іспити — наші жнива.
Перед нами — стежки і дороги.
Буде кругом, мабуть, іти голова
І терзатимуть думи-тривоги.

3-й випускник

Тож дай нам Боже в мирі всім прожити,
Щоб наші руки знали ремесло,
Життя любить, і людей любити,
Щоб легко і щасливо нам було.

4-й випускник

От і все! Лінійка урочиста
Скінчиться зараз. І в останній раз
Дзвінкова пісня, радісна і чиста,
До глибини душі стривожить нас.

Ведучий. Право дати останній дзвоник надається (називає).

Ведуча

Дзвени над минулим і над прийдешнім,
Поклич ти в останнє нас на урок,
Дзвени над дитинством, з яким ми прощаємось,
Величний й печальний останній дзвінок.

Лунає дзвоник.

Директор. Свято останнього дзвоника оголошую закритим.

Звучить Гімн України.

ОСТАННІЙ ДЗВОНИК

ДІЙОВІ ОСОБИ

Ведучий

Ведуча

Читці — учні 1-го класу

Читці — випускники

Звучить урочиста музика. Сигнал фанфар.

Ведучий. Шановні батьки, учителі, гості, дорогі учні! Ось і завершився ще один навчальний рік — рік напруженої праці. Сьогодні по всій країні пролунає останній дзвоник. Це — свято прощання зі школою наших випускників, учнів 11-х класів.

Ведуча. Дорогі одинадятикласники! Послухайте востаннє звучання дзвінка і збережіть у своїй пам'яті ці неповторні хвилини прощання зі школою.

Ведучий

Ну, от і все. Останній день і мить.
Остання зустріч, погляди зріднілі.
Душа болить, сльоза в очах тремтить —
Учнівські роки в вирій відлетіли.

Ведуча

Намагаємось згорнути у клубок
Щасливі зими, осені і весни.
А в підсумок: останній ваш урок,
Що ластівки із вирію принесли.

Ведучий

Ну, от і все. Це та остання мить,
Яку ніхто у гості не чекає.
До нас вона розлукою спішить
І нас усіх сьогодні розлучає.

Звучить урочиста музика.

Ведучий. На святкову лінійку крокують одинадятикласники на чолі із класним керівником.

Президент учнівського самоврядування. Школа! Струнко! Шановний директоре! Школа на свято, присвячене останньому дзвоніку, вишикувалась! Дозвольте свято розпочати?

Директор. Свято останнього дзвоника розпочати дозволяю!

Президент учнівського самоврядування. Право внести державний прапор України надається найкращим учням школи.

На державний прапор України — рівняйся! Струнко! Прапор внести!

Прапор вносять під маршову музику.

Звучить Гімн України.

Президент учнівського самоврядування. Вільно!

Ведучий. Сьогодні на нашому святі присутні гості *(називає)*.

Вручення квітів гостям.

Ведуча. Слово для привітання надається директоріві школи.

Виступ директора.

Ведучий

Ты, наверное, помнишь, мой друг, как когда-то
Мы вступили на школьный порог?
Как учитель сказал: «С добрым утром, ребята!»
Улыбнулся и начал свой первый урок!

Ведуча

Ты, наверное, помнишь багряную осень,
И в картинках цветных незабвенный букварь,
И за окнами класса прозрачную просинь,
И за ней журавлей, уплывающих вдаль?

Ведучий

Сколько зим, сколько лет с той поры отшумело,
Но ты снова в школьном знакомом саду.
Тополиный листок опускается наземь несмело...
И мне кажется, будто я в сказку иду.

Ведуча. Випускники, із напутніми словами до вас звертаються наші гості.

Виступи гостей.

Ведучий. Одинадцять років — це багато чи мало? Мабуть, і те й інше. Мало порівняно із тим, що буде попереду. Багато — тому, що ми багато чого тут навчилися. Як швидко лине час!

Ведуча. Нібито тільки вчора ми з величезними букетами йшли в перший клас... Ми сідаємо за парти, вдивляємося в літери на класній дошці і вперше з цих літер складаємо найголовніші слова «мама», «мир», «Батьківщина».

Ведучий. Вас, шановні випускники, прийшли привітати учні перших класів!

Виступ першокласників.

1-й першокласник

Заняття школьные готовы мы
С последним завершить звонком,
Но он всегда звенит по-новому
Для тех, кто стал выпускником.

2-й першокласник

Чтоб память о весеннем празднике
Смогли надолго вы сберечь,
Вам произносят первоклассники
Свою напутственную речь.

3-й першокласник

Для вас сегодня — день особенный.
Хотим мы честно вам сказать:
С вас будем брать пример в учебе мы.
Что с вас, кроме примера, взять?

4-й первоклассник

Но мы приложим все старания
И можем вам пообещать,
Что будем мы стремиться к знаниям
И школу нашу прославлять.

5-й першокласник

Продолжим ваше дело славное,
Докажем мы своим трудом,
Что наша школа — это главное,
А вся любовь уже потом!

6-й першокласник

Непросто будет, знаем сами мы,
Учебу вашу завершить —
Но вам на выпускном экзамене
Мы все подскажем от души!

7-й першокласник

Добавить к сказанному нечего —

Лишь пожелаем вам всерьез:

Все, что мечталось, что намечено,

Чтоб обязательно сбылось!

8-й першокласник

Проблемы сложные решайте вы

И знайте — все вас помнят тут.

А вашей славы продолжатели

В обиду школу не дадут!

9-й першокласник

Заканчивая наше выступление,

Желаем мы вам горы перейти,

Взмыть в облака, проплыть все океаны.

До новых встреч! Счастливого пути!

Ведучий. За традицією, першокласники для вас, дорогі випускники, підготували подарунки на згадку про школу.

Вручення подарунків випускникам.

Випускниця. Ми, випускники 200... року, звертаємося до вас, дорогі наші молодші друзі. Вам далі потрібно продовжувати славні шкільні традиції, навчатись і зростати. Бажаємо вам сонячних канікул, а потім цікавого шкільного життя.

1-й випускник

Ось час проб'є і школу ми покинемо

Уже назавжди, тут не буде нас.

Розійдемося, у світ ясний полинемо.

І засумує школа, рідний клас.

2-й випускник

Ми вам, молодшим, школу залишаємо.

Шануйте старших, в дружбі всі живіть.

Ви кращі будете за нас, ми знаємо,

Та про любов на партах не пишіть.

3-й випускник

Учіться добре, і живіть чудово,

Та не гуляйте у вечірній час,

Не бийте вікон, навіть — випадково,

І час від часу згадуйте про нас.

4-й випускник

Пишіть диктанти і книжки читайте,

Щоб ліні дух нарешті з школи шез,

Ну а з уроків, друзі, не тікайте,

Навчальний не порушуйте процес.

5-й випускник

Садіть дерева, сійте гарні квіти,

Щоб школа стала, як вінок, для вас.

Живіть щасливо в рідній школі, діти,

А ми сюди прийдемо ще не раз.

Ведучий. На знак подяки і згадку про випускників 200... року ми передаємо до музею школи експонати нашого випуску.

Передають експонати.

Ведуча. Шановні одинадцятикласники! Десять років тому вас взяли за руки ваші перші вчителі і сміливо повели в Країну знань.

Випускниця

Перша вчителька! Добра, терпляча.

Наче мама була нам усім!

І любов її щира, гаряча

Зігрівала сердечко усім.

Випускник

Ми малі на лінійці стояли,

А в очах і цікавість, і страх.

У руках ми букети тримали,

І тремтіла тривога в серцях.

Ведуча. Слово надається першій учительці (називає).

Виступ першої вчительки.

Ведучий. Останні шкільні роки, може, найбільш важкі. Але поряд з вами були наставники, ваші справжні друзі — класні керівники.

1-й випускник

Сказати хочу слово щире —

Нагоди більше не знайду.

Щоб побажати щастя, миру

Класному керівнику.

2-й випускник

Якусь ідею подавали,
Ходити в школу заставляли,
А ще до пізньої пори
Робили з нами вечори.

3-й випускник

І непомітно вчили нас
Добра, порядку кожен раз
І, скільки вистачало сили,
Людей порядних з нас ліпили.

4-й випускник

І до дверей нас провели,
Щоб ми в життя іти могли,
Дорослі, добрі, повні сили,
Щоб вже добро самі творили.

5-й випускник

І поміж іншими людьми
Хороші, чесні стали ми.
Несли нам серце на долоні,
Ну, а в самих сивіли скроні.

Ведуча. До класних керівників звертаємося знову. Скажіть напутнє слово випускникам. Як завжди, мудре слово говорить класний керівник (називає).

Виступ класного керівника.

Випускниця

Ми не часто приносимо квіти,
А сьогодні прийміть і повірте —
То не квіти, то наші серця,
Бо знаменна хвилина оця.
Дарують квіти всім вчителям.

Звучить музика.

Ведучий говорить під час вручення квітів.

Ведучий

Чому ж, учителю, ти посмутнів,
Ховаєш сльози, щоб ніхто не бачив?

Ти ж нас терпляче у цей день привів,
Шляхи в майбутнє зорями позначив.
Така вже доля, вчителю, твоя —
Зустрітись, аби згодом попрощатись.
Із серця в серце перелить добро,
Й учителем навіки залишатись.

1-й випускник

К вам, папы, мамы, обращаюсь,
Хотим «спасибо» вам сказать.
Вас столько раз мы огорчали,
Но вы всегда прощали нас.
За седину, за все простите,
Мы крепко-крепко любим вас!

2-й випускник

Матусю рідненька, ластівко мила!
Спасибі за те, що ти нас зростила!
В тривогах, турботах ночей не доспала,
Життя і здоров'я всім нам дарувала.

Ведуча. Слово мають батьки. Від імені батьків вітає випускників мама випускника (називає).

Ведуча

От і все! Лінійка урочиста
Скінчиться зараз. І в останній раз
Дзвінкова пісня, радісна і чиста,
До глибини душі стривожить нас.

Ведучий. Право дати останній дзвоник надається учневі одинадцятого класу, претенденту на нагородження золотою медаллю, та учениці першого класу.

Ведуча

Кто о надеждах былых сокрушает,
Истин простых не сумеет понять.
Время приходит — и все завершается,
Чтобы однажды вернуться опять.

Ведучий

Чтобы приблизить мечты воплощенье,
Россыпи звезд, бесконечность дорог,
Прошрое с будущим свяжет мгновение,
Это мгновенье — последний звонок.

Лунає останній дзвоник.

Директор. Свято останнього дзвоника оголошую закритим.

Звучить Гімн України.

Президент учнівського самоврядування. На державний прапор України — рівняйся! Струнко! Прапор винести! Вільно!

Ведуча. Дорогі друзі! Давайте оплесками проведемо наших випускників на їхній останній урок.

Ведучий

Простели, мамо, рушник,

Той, що вишивала,

Щоб рівним полотном

Дітям доля слалась.

Ведуча

Дай, матусю, оберіг

Дітям на дорогу,

Щоб ніхто з них не забув

Отчого порогу.

Батьки тримають рушники, під якими проходять випускники.

Звучить «Пісня про рушник».

УПЛЫВАЕТ НАШЕ ДЕТСТВО

ДЕЙСТВУЮЩИЕ ЛИЦА

1-й ведущий

2-й ведущий

Ведущая

Синяя птица

Читцы-выпускники

ХОД МЕРОПРИЯТИЯ

Ведущие и организаторы праздника — на сцене. Випускники вместе с родителями сидят в зале. В президиуме — директор школы, секретарь педсовета, классный руководитель выпускников, учителя школы.

1-й ведущий

Наша школа — это храм науки,

Дом учебы, светлый огонек,

Добрые учительские руки,

Первый и последний наш звонок!

Ведущая

Вам вспомнится не раз та добрая планета,

Где с лучиками глаз встречаются рассветы,

Где солнечные сны, где звездные тропинки,

Где в песенках слышны смешинки и грустинки.

2-й ведущий

Между взрослостью и детством

Нет мостов и сказок нет.

Остается нам в наследство

Только память этих лет.

Випускник

Эх, опять бы окунуться

В беззаботность детских лет

И рукою дотянуться

Нам до сказочных планет!

Випускница

Уплывает наше детство,

Как эскадры бригадин,

Оставляя нам в наследство

Память солнечных картин.

1-й ведущий. Кажется, совсем недавно вернулись вы после летних каникул — отдохнувшие, загорелые, полные сил — в нашу родную школу. Все было по-прежнему.

2-й ведущий. Только вы считались самыми взрослыми, большими, умными. Как обычно пересдавали, переписывали, решали, отвечали, прогуливали. И, казалось, что так будет всегда.

Ведущая. Но год пролетел быстро, и наступила пора сдавать экзамены. Тогда вам пришлось собрать все силы, все годами накопленные знания, умения и выдержку.

1-й ведущий. В голове жутким калейдоскопом в каком-то невероятном вихре проносились все литературные герои, все физические и химические формулы.

Ведущая. Все смешалось в бедной голове выпускника. Последний раз надо проверить шпаргалки: «Есенин» — в левой руке, «Достоевский» — в правом кармане, «Гоголь» — за пазухой. А в голове — одна мысль, беспощадная и невыносимо назойливая: «Господи, я же ничего не помню!»

На сцену выходит Синяя птица.

Синяя птица

Вам необходимо только вспомнить,
Что для вас важнее всего на свете,
Я могу желание исполнить,
Я все время занимаюсь этим.
Знаю я, что вам необходимо,
Мне не надо долго вспоминать.
Всем желаю быть любимыми,
Близких на земле не забывать.
Чтоб на нашей горестной планете
Только звезды падали с небес,
Были все доверчивы, как дети,
И любили дождь, цветы и лес.
Чтобы дружба не была обузой,
Чтобы верность в тягость не была,
Чтобы старость не тяжелым грузом —
Мудростью бы на сердце легла.
Помните, что трудные задачи
Жизнь преподнесет еще не раз.
Пусть же радость, счастье и удача
Стороною не обходят вас!

2-й ведущий

Школьный вечер у нас,
Самый памятный вечер.
Приглашаем на бал,
На последнюю встречу.

Ведущая

Пролетают года, будто вешние воды.
Здравствуй, новая жизнь —
Жизнь полей и заводов.
Наступил этот день —
День последний, прощальный.
Самый памятный он
И немного печальный.

1-й ведущий. Уважаемые коллеги, родители, гости! И в учительской, и в родительской жизни наступил еще один волнующий момент: сегодня наши ребята получают путевку в самостоятельную жизнь. Поприветствуем же наших именинников.

В зал под музыку П. Мориа «Жизнь идет» входят выпускники, занимают свои места.

Ведущая. Вот и остановились ваши школьные часы. Не прозвенит звонок, не позовет в класс, не соберет всех вместе. Что выберет каждый из вас? Куда поведет вас жизнь, на каких дорогах отыщется ваша судьба?

И как всегда на пороге чего-то нового, неизведанного хочется оглянуться назад, еще раз мысленно пробежаться по заветным уголкам школьной жизни.

1-й выпускник

День начинался, как сон на голубой веранде,
Как детская мечта, где учатся летать,
Как солнце сквозь листву, как нежное дыханье,
Как песенка без слов, пропетая с листа.

2-й выпускник

День был, как новый дом, в цвет голубой окрашен,
В предчувствии чудес кружилась голова...
Давай же все дела и все заботы наши
Оставим дням другим — не стоит рисковать.

3-й выпускник

Но день. Вот этот день. Ах! Как же он прекрасен!
Пока еще ты сон — блаженствуй и блажи...
Опять звенит звонок. Мы снова в первом классе,
И впереди урок с короткой темой «Жизнь».

Ведущий. И первым, кто встретил нас на пороге школы, была она, первая ваша учительница.

Выступает первая учительница.

Ведущая. Мама... Это ее нежные руки качали тебя в колыбели, ее радостный и счастливый взгляд следил за твоими первыми шагами. Это она всегда готова прийти к тебе на помощь, поддержать, ободрить. Это она прошла с тобой нелегкой, порой тернистой, школьной дорогой.

Слово предоставляется маме выпускника (*называет*).

Завуч. Дорогие родители! Сегодня вы собрались на последнее родительское собрание, посвященное выпуску ваших детей из школы. Как свидетельствует статистика, ваша активность падала по мере того, как росли ваши дети. Чем старше они становились, тем реже вы посещали школу. Это большой пробел в вашем родительском поведении.

Ведущий. Дорогие учителя, вы немало выстрадали, пока доучили своих детей до 11 класса. Вы терпеливо учили их разуму, они перед вами в неоплатном долгу. Желаем вам счастья и здоровья. Шли школьные годы, вы взрослели, переходили из класса в класс. И уже не одна учительница, а многие учителя окружали вас. Но особую любовь, поддержку, даже опеку вы видели со стороны своих вторых мам — школьных, ваших классных руководителей. Слово — им.

Выходят трое классных руководителей. У одной в руках — пустышка, у другой — пряник, у третьей — розги.

1-й классный руководитель

Пряник, розги, да пустышечки —
Это все дары волшебные.
Те вещицы службу верную
Сослужили в воспитании.

2-й классный руководитель

Были мы для вас и мамками,
Когда надо, так и мамками.

Ой, не плачь ты, мое дитятко,
На-ка лучше вот пустышечку.

3-й классный руководитель

Когда вы были малы, детки,
Мы за вами следом с пряничком,
Мол, откушай это, детушка,
Все само и образуется.

1-й классный руководитель

Исчезали тут же слезоньки,
И светился взгляд улыбкою.
Было нам легким-легко тогда
Успокоить, образумить вас.

2-й классный руководитель

Только шло-бежало времечко,
И не помогал уж пряничек.
Стали выше мамок-няnek вы
На одну иль две головочки.

3-й классный руководитель

Не утрешь уж больше носиков,
Без нужды печатный пряничек,
В самый раз тут хворостиночку
Применить по назначению.

1-й классный руководитель

Но коли не нужен пряничек,
Без нужды и хворостиночка —
Вы пока приберегите их
Для своих родимых деточек.

2-й классный руководитель

Путь-дорогу выбрать верную
Мамки-няньки пожелают вам.
Каждый будет пусть царевичем
Иль Еленой Прекрасною.

1- ведущий

Когда-то первоклассника-мальчишку,
Пришедшего из школы в первый раз,
Родители спросили:
— Как делишки?
Понравился тебе твой первый класс?

Съязвил сынок родителям в ответ:
 — Понравился? Но это все детали:
 Так что же вы мне раньше не сказали,
 Зачем вы от меня всю жизнь скрывали,
 Что в школу ходят целых одиннадцать лет?!

Ведущая

А одиннадцать лет прошли быстрее сказки.
 Мальчишка оглянуться не успел —
 И нет в руках учительской указки,
 И нет в ушах приятельской подсказки,
 Истерся до последней крошки мел.
 Сданы учителям земные горы,
 Туманности небесных Андромед,
 Духовный облик Дядьки Черномора,
 Штаны из теоремы Пифагора
 И вытеснивший воду Архимед.

2-й ведущий. Вот и подошел тот волнующий момент, ради которого вы собрались здесь 11 лет назад. Вам вручают аттестаты об окончании школы.

Директор. Для выноса аттестатов о среднем образовании прошу всех встать. Аттестаты внести!

Под музыку девочка и мальчик вносят на рушнике аттестаты.

Приказ о выпуске зачитывает завуч школы.

Вручаются аттестаты. Выступление директора школы.

1-й выпускник. Вот мы и получили аттестаты — аттестаты зрелости, и сразу стали чуточку старше. Возможно, мы сейчас еще не до конца понимаем, как много сделали для нас учителя. Они столько лет с завидным мужеством и стойкостью не отклонялись от положенного курса, вели нас в пункт последней прописки: экзамен на зрелость.

2-й выпускник. За эти годы учителя хорошо изучили нас: наши сильные и слабые стороны. Но и мы не лыком шиты — тоже их очень хорошо узнали. Мы всегда будем помнить первых своих учителей.

3-й выпускник

Большое вам спасибо за все!
 Всю жизнь мы будем вспоминать,
 Как, не тая улыбки,
 Вы возвращали нам тетрадь,

Где не было ошибки.
 Как вы были огорчены, когда,
 Хотя и редко,
 Поставить вы должны плохую нам отметку.
 Детьми мы были и, подчас шая, не замечали
 Во взгляде ваших добрых глаз заботы и печали.

4-й выпускник. Мы благодарны нашим вторым мамам — нашим классным руководителям. Мы их помним и любим.

Исполнение музыкальных попури.

1-й выпускник (директору)

Пока-пока-покапывает
 Крыша каждый год.
 Закону если верить,
 То в мире все течет.

2-й выпускник (учителю химии)

Мы уравнение реакций научились искать,
 Соли, кислоты и щелочи распознавать.
 Атомы, ядра, молекулы — нет им числа.
 Химия, честно сказать, нас сводила с ума.
 Химия моя, ты — наука века,
 Обеспечила нитратами человека.
 Овощи ли ем, фруктами питаюсь —
 Всегда с химией встречаюсь.

3-й выпускник (учителю географии)

Это Вы нас так учили:
 Вот Австралия, там — Чили,
 Здесь без шума и от скуки
 Аборигены съели Кука.
 Скучен мир без путешествий,
 Приключений, происшествий.
 И турист идет не даром
 В Альпы и Килиманджаро.
 Знаем точно, что походы —
 Это Ваше хобби,
 И Миклуха, Вы, Маклай,
 Вы и Тур наш Хейердал.

4-й випускник (учителю фізики)

Фізика для нас,
 Как день рожденья.
 С радостью идем мы на урок.
 Плитки, утюги, электролампы —
 Фізика повсюду и везде.
 Слава Ньютону, Амперу, Ому,
 Ватт — хороший человек.
 Спасибо, что сдружили с ними нас навек.

5-й випускник (учителю русского языка и литературы)

Великий могучий,
 Правдивый, свободный,
 Русский язык так прекрасен всегда.
 Нас с Дубровским и Машей,
 С Муму и Грушницким
 Невидимой нитью он связал навсегда.

Ведущая. Проведем последний экзамен — КВН!

Члены жюри — учителя.
 2 команды по 8 человек.

I. Разминка

Вопросы

1. Кто был вашим соседом по парте в первом классе?
2. Во что была одета первая учительница?
3. Сколько букв в алфавите?
4. Какую первую букву учили в первом классе?

II. Конкурс

Задания (Ответы начинаются и заканчиваются буквой А.)

1. Центральное место цирка. (Арена)
2. Старинный музыкальный инструмент. (Арфа)
3. Большая река Сибири. (Ангара)
4. Самая большая часть света. (Америка)
5. Центральная кровеносная артерия. (Аорта)

Задания (Ответы начинаются и заканчиваются буквой К.)

1. Цветок. (Колокольчик)
2. Незаменимый человек на корабле. (Кок)

3. Помещение на корабле. (Кубрик)
4. Детская сказка. («Колобок»)
5. Танец. («Краковяк»)
6. Холодное оружие. (Клинок, кортик)
7. Гора Кавказа. (Казбек)

III. Литературный турнир

Ведущая раздает участникам конверты с портретами писателей.

Задание

Вспомнить и прочесть стихотворения.

IV. Географический турнир

Найти и исправить географические ошибки в тексте.

КВН заканчивается песней в исполнении выпускников.

1-й ведущий

Как повзрослели бывшие ребята,
 Экзаменов смилив девятый вал.
 Их зрелость подтверждают аттестаты
 И завтрашние утренние вахты,
 И право на последний школьный бал.

Ведущая

А школьный вальс ведет свое круженье.
 Крутись, земля! Вселенная, крутись!
 На бал пришли мы на корабль «Ученье»,
 А с бала — на корабль с названием «Жизнь».

2-й ведущий. Торжественная часть вечера окончена, но наш вечер продолжается.

Сегодняшний вечер — особенный в вашей жизни. Улыбайтесь друг другу, говорите хорошие слова, даже загадывайте желания. Они обязательно исполнятся.

В добрый путь, дорогие ребята!

ПРОЩАВАЙ, МОЯ ШКОЛО!

ДІЙОВІ ОСОБИ

Ведучий

Ведуча

Читці-випускники

ХІД ЗАХОДУ

Звучить музика. У залі зібралися гості, вчителі, батьки та випускники.

Ведучий. Добрий вечір!

Ведуча. Добрий вечір всім, хто зібрався в цій прекрасній залі.

Ведучий. Вітаємо найкращих учителів!

Ведуча. Збентежених мам, татусів, бабусь та дідусів!

Ведучий

Пусть говорят, что время лечит,

Что дней не разомкнется круг,

Однако наступает вечер —

И все меняется вокруг.

Ведуча

Свеча истлевший воск уронит

Со странной тишиной в ладу,

И вдруг захочется в ладони

Поймать неуловимую звезду.

Ведучий

И между будущим и прошлым

Мечтой и детством за спиной,

Как мостик хрупкий переброшен —

Сегодня вечер выпускной.

Ведуча. То ж настав час запросити до зали найчарівніших юнаків та дівчат — випускників школи.

Ведучий

Идут, идут горді випускники,

Дорога їм встеляється квітками.

Сьогодні ці дівчата й юнаки

Підуть в життя незнаними стежками.

Ведуча. Швидкоплинні гомінки шкільні роки.

Ведучий. Можливо — найщасливіші у вашому житті.

Звучить вальс.

Ведучий. Увага! Урочиста церемонія вручення атестатів випускникам 200... року оголошується відкритою.

Звучить Гімн України.

Ведуча

Сьогодні свято, незабутнє свято —

Спомин про шкільний веселий час...

І, як завжди, гостей у нас багато.

Ми дуже раді всіх вітати вас!

Представлення гостей.

Ведучий

Школа наша завжди зігріває теплом,

Бо любові й добра тут навчають,

Тут дитинство пройшло, проминули роки,

І ніколи в житті її не зрадим.

Ведуча

А директора ми поважаємо всі

За турботу про нас і за ласку.

Розуміє вона і дітей, і батьків,

І радіє за них в мить прекрасну.

Ведучий. Тож надається перше слово директорів школи.

Виступ директора.

Ведуча

Сьогодні всі вітають вас

І щирі шлють привіти.

Прийміть вітання і від...

Привітання гостей.

Ведучий

Щаслива ця хвилина, як ведеться —

В життя доросле вам найперший старт!

Нехай все в кожного складеться

З досягнень, з успіхів, з хороших дат.

Ведуча

У вашому житті вагома дата нині,

І це сьогодні вже незаперечний факт!

Сьогодні, в вечір цей чарівний,
Одержите на зрілість перший атестат!

Ведучий. Настала урочиста, довгоочікувана і водночас сумна хвилина.

Ведуча. Сьогодні ви станете свідками величної події, цієї чарівної ночі на небосхилі спалахне безліч яскравих зірок. Сьогодні ми випускаємо у життя нове покоління молоді.

Ведучий. Сьогодні відбувається останнє в цьому навчальному році засідання Педагогічної ради, присвячене випуску учнів школи.

Ведуча. Для оголошення наказу на сцену запрошується заступник директора з навчально-виховної роботи *(називає)*.

Заступник директора з навчально-виховної роботи оголошує наказ.

Ведучий. Для проведення церемонії вручення атестатів запрошується директор школи.

Першими запрошуються медалісти. Вручення атестатів, медалей.

Ведуча

Прощай, моя школо!
Прощай, Альма-матер науки!
Шляхи перед вами — найкращий із них вибирай!
Напутнє слово учителя, строгість і ласка,
Бажання сягнути в науці найглибших глибин.
А в серці лишається і мамина пісня, і казка,
І злеті найвищі до геніїв мислі вершин.

Викликається група учнів.

Ведучий

Це свято ви на все життя
Запам'ятати повинні
Хай доля буде до пуття,
І небо синім-синім!

Викликається група учнів.

Ведуча

Нехай здоров'я із залишком буде,
Нехай вам удача дарує тепло,
Хай поруч справжні, вірні друзі
Радіють з вами, і буде добро!

Викликається група учнів.

Ведучий

Нехай вас сонце промінням зігріє,
Нехай любов з вами буде завжди,
Нехай душа від натхнення радіє,
Щоб не було вам сумно у житті.

Викликається група учнів.

Ведуча

Живіть, радійте і міркуйте
Про майбуття, про вашу путь.
Батькам досягнення даруйте,
Щасливим щоб назавжди бути.

Викликається група учнів.

Ведучий

Шкільні роки — роки дитинства,
Не повернеш назад часи,
І відгукнеться урочисте дійство
Дзвінком дитячих голосів.

Викликається група учнів.

Ведуча

Нічого в світі вічного немає,
Усе колись з'являється, зникає,
Це значить все, і це не зміниться ніколи,
Лише одне і вічне — шлях до школи.

Викликається група учнів.

Ведучий

А життя — це дороги тернисті не раз,
А життя — це не сміх і не жарт...
Та не бійтесь нічого, у добрий вам час!
Світ чарівний, і жити в нім варто!

Викликається група учнів.

Ведуча

Ми у дорогу всіх вас проводжаємо,
Удачі, щастя, перемог бажаємо.
Нехай же радість з вами поруч
Іде праворуч і ліворуч.

Викликається група учнів.

Ведучий

Нехай завжди здійснюються всі мрії,
Здорові будьте, мужні і щасливі,
Вершин блискучих досягайте,
І школи рідної не забувайте.

Ведуча. Церемонія вручення атестатів випускникам 200... року ого-
лошується закритою.

Звучить Гімн України.

Ведучий

Країна дитинства — країна казкова.
І часто дорослих вона вабить знову,
І часто дорослі літають у мріях —
Вернутись в дитинство у наших надіях.
Давайте ж на хвилинку заглянемо в казку.
Чарівна Казко, з'явся, будь ласка!

Ведуча. Наші випускники сьогодні бажають сказати «До побачення!»
милим, суворим, справедливим чарівникам.

Випускник. Час спливає так стрімко, і нам його не зупинити.
У цьому ще раз переконуємося, стоячи на пероні вокзалу «Шкільні роки»,
в очікуванні потягу «Доросле життя».

Випускниця. А колись все було вперше: перший вересневий дзвінок,
схвильований вчитель, перший урок, перший клас, перша парта біля вік-
на і перша оцінка в щоденнику, перші труднощі, перша відповідь біля
дошки, перші переживання перед першим іспитом...

Випускник. А тепер для школи у нас все востаннє: остання фото-
графія в шкільному альбомі, останній дзвінок, останній шкільний вечір,
останній шкільний виступ...

Випускниця. І від цього чомусь стає дуже сумно.

Випускник. Ми написали свій останній шкільний твір.

Випускниця. А попереду головний твір — доросле життя, помилки
в якому не закреслити. Але ми сподіваємося, що написати його грамотно
нам допоможуть знання, що ми здобули в стінах школи. І допомогли нам
у цьому наші вчителі та класні мами.

Випускниця. Дорогий наш учителю хімії! Ви завжди для нас про-
водили досліди, а сьогодні ми хочемо провести досвід для вас. Підніміться,
будь ласка, на сцену. Ви завжди були для нас індикатором настрою, сьогод-
ні ми хочемо це довести всім. Виберіть колбу.

Учитель вибирає колбу, на ній напис: «Щастя».

Випускник. Тепер усі знають, що Ви приносите щастя. Хай і Ваше
життя буде щасливим! Хай на Вашому обличчі завжди світиться по-
смішка.

Випускниця. Дорога наша вчителько зарубіжної літератури! Ваша
черга піднятися на сцену.

Випускник (стає на коліно перед учителем)

Я Вас люблю. Чего же боле,
Что можно тут еще сказать.
Теперь судьбе угодно поневоле
Разлукой нас навеки наказать.
Мы были верными друзьями
И доверялись настроенью,
С ошибками диктант писали
И разбирали предложенья.
Пусть в жизни запятые будут
Лишь обрашенья выделять.
Ученики пусть не забудут,
Как смысл в контексте отыскать.
А мы поставим многоточие
И этим знаком объясним
Вживую, телефоном, почтой...
Свою мы связь не прекратим.

Випускниця

Дорогі наші класні мами!
Спасибі вам за ласку, за ширину,
Що назавжди лишиться з нами.
Ну а вам — щастя, радості, миру.
Миру — нашій шкільній оселі.

Не біда, що прощаємось з вами.

Добрі, мудрі, красиві, веселі —

Ви завжди — наші друзі мами.

Ведуча. Слово надається класним керівникам.

Виступи класних керівників.

Ведучий. На сцену запрошуються вчителі української мови і літератури.

Ведучий

А як нас навчали у школі чудово

Усі вчителі наші рідної мови.

Розповідали про нашу країну,

Вчили любити свою Батьківщину.

Твори всі Шевченка дуже добре вчили,

Леся Українка сниться уночі...

І за ту науку дуже вдячні вам,

Щирим українцям — нашим вчителям!

Ведучий. Ми запрошуємо вчителя англійської мови піднятися на цю сцену.

Ведуча. How are you? And what is your name? So — so or it's O' key!

Ведучий

Цю прекрасну мову

Ми раді чути знову.

Отже, прийдемо не раз

Поспілкуватися до Вас.

Ведуча. На сцену запрошуються вчителі історії.

Ведучий. Ми завжди дивувалися вашою незвичайною красою, ерудицією, розумом і пам'яттю, в якій зберігаються всі дати важливі від часів неандертальців і до нинішнього року.

Але ми сподіваємося, що серед воєн, революцій і реформ у вашій пам'яті залишаться прості, вдячні учні нашого випуску.

Вручення квітів, виступи вчителів.

Ведучий. На сцену запрошуються вчителі математики.

Ведуча

Ви нас навчили рахувати:

Ділити, множити, складати.

Важливої науки нас навчали,

Щоб ми в житті усі задачі розв'язали.

Ведучий. Запрошуємо на сцену вчителя фізики!

Ведуча

Ми памятаємо уроки Ваші,

Без фізики не зваримо каші.

Закони фізики — усюди —

Це мають знати люди.

Вручення квітів, виступи вчителів.

Ведучий. Запрошуємо піднятися на сцену вчителів хімії і біології!

Ведуча

Світ хімії Ви нам відкрили.

Наука ця дала нам крила,

А дослідів магічна сила

Чарівниками нас зробила.

Ведучий

Біологія — царина Ваша —

Захопила душі наші.

Скільки ми цікавого пізнали.

Ці знання від Вас дістали.

Ведуча. На сцену запрошується вчитель географії.

Ведучий

На Канарах і Гаваях,

В тундрі, у Сахарі, Гімалаях

Ми бували і не раз.

Ви туди водили нас.

Вчили господарювати,

Також бізнес-план складати.

Дякувати маємо невинно

За цікаві і корисні вміння.

Вручення квітів, виступи вчителів.

Ведуча. На сцену запрошуються вчителі фізкультури!

Ведучий

Ви нас зробили спритними,

Здоровими і сильними,

Загартували наше тіло,

До спорту залучили.

Ведуча. Учителю музики, підніміться, будь ласка, на сцену!

Звуки чарівні

Музична царівна

Нам награвала,

Співати навчала.

До, ре, мі, фа, соль, ля, сі —

Ми знаємо ноти усі.

Ведучий. На сцену запрошується вчитель ОБЖ!

Ведуча

На правилах дорожніх знаємось

І дуже впевнено тримаємось.

Шкідливі звички — не для нас,

І ці знання — від Вас.

Ведучий. На сцену запрошується вчитель ДПЮ!

Влучний постріл,

Вміння маскуватись...

Потрудились вдосталь Ви,

Щоби знання і вміння передати.

Вручення квітів, виступ учителів.

Ведуча

А тепер з великою повагою

Ми звертаємо увагу

На особу, що сумлінно,

З розумінням і терпінням

Руку на кермі тримає,

Мудрі рішення приймає.

Він проблеми всі розв'яже

Покарає і розваже.

Ведуча. Шановний директоре, підніміться, будь ласка, на сцену!

Ведучий

Хоч часто нас директором лякали

І обіцяли викликати в кабінет.

Ми, без сумнівів, дуже твердо знали

Що Вас добріше в цілому світі немає.

Хай щастя світло не покидає

Ні на секунду Ваших очей.

Ведучий. Ми запрошуємо на сцену заступників директора!

Ведуча

Турбот у нас чимало.

Все знати, все зробити слід,

Навчання щоб цікавим стало,

Знання — міцними на багато літ.

Вручення квітів.

Ведучий. Сьогодні найурочистіший, найрадісніший день не тільки для наших випускників, але й для їхніх батьків, адже це вони пройшли з нами крок за кроком 17 років життя. Це до них прихиляють голови у хвилини відчаю і невдач, на них чекає щастя бути невіддільними від життєвих успіхів своїх дітей. Дорогі випускники, вас вітають батьки.

Виступ батьків. Звучить музика. Випускники виходять на сцену.

Ведучий. У кожній казці є щасливе закінчення. Завершується і ваша казка, що має назву «Дитинство». Останнє фото дитинства. Приготувались...

Усі. Запам'ятайте нас такими!

Фінальна пісня.

Випускники залишають залу разом зі своїми класними керівниками.

Ведуча

Останній рік, останній день і мить остання...

Ви починаєте лиш самотійно жити.

В дорогу цю візьміть свої знання —

Вони для вас найкращі надбання.

Ведучий

Візьміть з собою усмішку, бажання,

Візьміть на згадку мамине прощання.

І ким би не були, то знайте лиш єдине,

Що ви є на Землі — Людина.

Ведуча

То ж бажаємо вам далі йти сміливо!

Ведучий

Бажаємо ми щастя кожному знайти!

Ведуча

Нехай здійсняться ваші мрії!

Ведучий

Бажаємо вам, друзі, всім добра в житті!

ПРОЩАЛЬНИЙ ВЕЧІР

ДІЙОВІ ОСОБИ

Ведучий

1-а ведуча

2-а ведуча

Першокласник

Читці-випускники

ХІД ЗАХОДУ

1-а ведуча. Добрий вечір, шановні гості, батьки, учителі. Сьогодні у нас надзвичайне свято, особливе і неповторне. Його головними учасниками є випускники. Тож давайте запросимо їх до зали і зустрінемо оплесками.

Звучить музика, під яку заходять випускники.

Ведучий. На нашому святі присутні гості *(називає)*.

Ведуча. Дозвольте розпочати Прощальний вечір.

Звучить Гімн України.

Ведучий. Час змінює обличчя землі, торкається крилом і людини. Довгий життєвий шлях людини. Є на ньому зльоти і падіння. Та звідусіль людині неодмінно світитиме далеким вогником, оповитим щедрим і невгамонним спогадом — Дитинство.

Повернемося на кілька років назад.

Чути плач дитини.

1-а ведуча

Тихо... Тихіше! Народилась дитина,

Гарненька така на вид.

Серед білих пелюшок мирно

В ліжечку спить.

Хай ніяка біда не тривожить

Душу дитячу твою.

Ти не побачиш ні горя, ні муки

І долю не стрінеш лиху.

Під музику «Топ-топ» з'являються діти.

Першокласник

Ох! Скінчилося дитинство.

Перше вересня!

Таке велике свято —

Радіють мами, бабусі і тата.

Усмішки всюди і гарні квіти —

Сьогодні в школу!

Виконується пісня «То ли еще будет».

Ведучий

І час летить,

Хвилини тануть.

Роки проминають,

І непомітно з малюків

Дорослі діти виростають.

Старшокласники виконують ритмічний танок.

2-а ведуча

Попереду невідома далина,

Позаду — батьківський поріг.

Розквітла калина, протоптана

Стежка в шкільному дворі,

Незрадлива мамина усмішка

Зі слезою на щоці.

Ведучий. Так, вирости діти. Вирости непомітно. 11 років — багато чи мало? Ви багато чого дізнались, багато чого навчились. Здали успішно випускні экзамени. І ось настав він — час підбиття підсумків, а підсумком є атестат зрілості.

Атестат зрілості — це документ про середню освіту. Настала для вас урочиста хвилина отримання цього важливого документа.

1-а ведуча. Слово надається директорові школи.

Виступ директора. Вручення атестатів.

2-а ведуча

О прекрасна, неповторна мить!

Ви, діти, до своїх батьків підійдіть.

Поцілуйте їх, обніміть, привітайте.

А батьки, дітям успіхів, долі і щастя побажайте.

Ви, діти, до пояса рідним вклоніться —
Так завжди робити годиться.

Випускники вітають батьків і вручають їм свої атестати.

1-а ведуча

Як же час минає швидко.
Наші діти так швидко ростуть.
Перший бал...
Застарілі і ніжні,
Мов лебідоньки білосніжні,
Ви збираєтесь відлетать.

Випускники танцюють «Вальс прощання».

Виступ гостей.

2-а ведуча. До мікрофона запрошуються діти, які прийшли в цьому році до першого класу. Вони прийшли привітати вас.

Привітання молодших школярів.

1-а ведуча

Першої вчительки слово,
Де б не стелилась вам путь,
Так, як і матері мову,
Вам у житті не забудь.

Виступи перших вчителів.

Ведучий. Друзі! Сьогодні ви вступаєте в нове життя. Але скільки б вам не було років, де б ви не жили, у вас завжди сильніше битиметься серце, коли ви згадуватимете свою рідну школу.

Виступ учнів 11 класу — звертання до всіх працівників школи.

Ведуча. Так вже повелося у нас на Україні, що завжди перед усіма важливими подіями людину благословляли на щастя, на долю і дарували напам'ять найдорожче, найсвятіше. А що може бути ціннішим у нас на Україні, ніж хліб та рушник?

Ведучий. Шановні випускники! Прийміть же материнське благословення і цей святый хліб.

Тихо звучить музика.
Мати тримає в руках коровай.

Виступи батьків.

Випускник. Мамо! Рідна моя! Дякую тобі за те, що дала мені жити, що завжди любила мене, вірила в мої сили. Твоє добре серце завжди допомагатиме мені, а промінь сімейного вогника світитиме в далекій, незвіданій дорозі.

Випускниця. Рідні наші! Дякуємо вам за те, що ростили нас, відаючи свою молодість і життя, раділи та сумували разом із нами. Вибачте нас за всі прикрощі і повірте, що ми будемо гідними називатись вашими дітьми.

Пісня-подарунок батькам «Мамине серце» у виконанні випускників.

Ведуча. Дорогі випускники! Тепер у ваших руках виблискують путівки у доросле життя. Сьогодні з вами прощається школа, але не прощаємось з вами ми. І хоч завтра ви розлетитесь по світу, але школу свою не забувайте довіку.

Звучить фінальна пісня.

Ведуча. Урочистий вечір, присвячений врученню випускникам атестатів про середню освіту, оголошується закритим.

Звучить Гімн України.

Ведуча. А тепер за доброю традицією наші випускники пройдуть через вистелену рушниками стежку, щоб усі їх запам'ятали такими вродливими, чарівними, щоб їх юність була світлою і радісною, а дорога в життя довгою та без перепон.

Звучить пісня «Калина за вікном».

ПРОЩАЛЬНИЙ ВАЛЬС

ДІЙОВІ ОСОБИ

Ведучий

Ведуча

Читці-випускники

Хлопчик

Дівчинка

ХІД ЗАХОДУ

Ведучий. Сьогодні наша школа у сяйві квітів, святкового вбрання, ширих посмішок. Ми зібралися усією родиною на наше традиційне свято «Прощання зі школою». Прощальний вальс... Скільки в ньому спогадів, мрій, сподівань, радості і смутку, світлої печалі... Ніжні почуття охоплюють душу. Серце переповнює любов до життя, до рідних людей! Сьогодні пролунає прощальний вальс для наших випускників. Світанкова зоря покличе їх у незвідані далі, різнобарв'я життя, для праці і радості. До школи придуть нові діти. І вона, як турботлива мати, буде виховувати їх, навчати і випускати в життя, як робимо ми це сьогодні.

Звучить пісня.

Ведуча

Ось зайдуть на лінійку востаннє

Наші учні — найстарший клас.

Хай здійсняться всі ваші бажання.

Ми ласкаво запрошуем вас!

Злинь же, музико, в небо гучніше,

В добру пору лунай, в добрий час.

Вище голови! Йдіть веселіше!

Ми усі вже чекаєм на вас.

Ведучий. Давайте запросимо наших випускників до цієї святкової зали. Зустрічаймо їх добрим словом, музикою та оплесками.

Входять випускники. Хлопчик у шкільній формі виводить дівчину, а юнака веде дівчина у платтячку й фартушку.

Випускник

Одинадцять зоряних літ проминуло,
Незабутніх, ясних шкільних літ.

І сьогодні, мов пташка з гніздечка,
Ти летиш у незвіданий світ.
Ми сиділи разом, поруч
І писали за рядком рядок,
Поки дзвоник у ранкову пору
Не звістив: скінчився наш урок.
Однокласники, однокласниці!
Не забудемо друзів ніколи,
На вітрах життя не згаситься
Вогник рідної школи.

Випускниця

Злились печаль і радість в одне ціле,
Вертає пам'ять знов до першого дзвінка.
До того дня, коли малих, несмілих
Привітно стріла нас всіх школа гомінка.
І кожен, як умів, вбирав в себе знання.
За пройдені уроки цілий світ відкрили,
Повільно, потроху, по крапельці щодня...
Скільки років ми зі школою дружили.

Ведучий. Вечір, присвячений випуску одинадятикласників, дозволяє вважати відкритим.

Звучить Гімн України.

Ведуча. Дорогі випускники! Зараз настає ота хвилина, яку можна сприймати як межу між дитинством і дорослим життям. Ви підете в це життя шляхами своєї долі. За добрим слов'янським звичаєм, всім, хто вирушає в дорогу, стелять на вдачу рушник, щоб шлях був чистим, гарним і квітучим, як оті рушники. А розстелять ці рушники перед своїми дітьми материнські руки, найтепліші, найдобріші, найрідніші.

Мама стелять рушники.

Тихо лунає мелодія «Рідна мати моя...».

Випускник

Два крила в рушничка,
Мов два птаха,
Понесуть у далекі світи.
Мамо й тату, любов ваша ніжна
Завжди буде зі мною іти.

Подаруйте рушник на дорогу,
Щоби, як там не склалось життя,
Серцем би повертав до порогу,
Із якого піду в майбуття.

В е д у ч и й. Для оголошення наказу по школі про випуск учнів 11 класу слово надається заступникові директора (називає).

Оголошується наказ.

В е д у ч а. А зараз надаємо слово директорові школи. Він вручить нашим випускникам атестати зрілості.

Слово директора, вручення атестатів, грамот.
На сцені з'являються маленька дівчинка і хлопчик.

Д і в ч и н к а. Здрастуй, Людино! Ви здивовані? Не звикли до такого гордого, красивого імені? Але ж ви, і ви, і ви — Люди! А у кожної людини, як стверджує романтична легенда, є два береги: від одного з них людина відпливає, а до іншого — неодмінно має пристати. На цій дорозі завжди трапляється багато труднощів, перешкод, є зупинки надії, юності, любові. І, де б ви не зупинялися, які б перешкоди не ставали на вашому шляху, вам далеким теплим вогником завжди світитиме берег маленької дивної країни — Дитинства. Я — з цієї, для вас уже казкової і далекої, країни. А ви стоїте на порозі такого складного і непростого дорослого життя.

Х л о п ч и к. І все ж я радію за вас і співчуваю вам. Одержавши атестата, ви стали такими дорослими, самостійними. Ви раптом отримали стільки прав і свобод, що можна просто розгубитися у цьому вирі нового. Наприклад, ви можете зовсім не дивитися у бік рідної школи.

Д і в ч и н к а. І навіть не вітатися з учителями.

Х л о п ч и к. Маєте право вчитися далі, працювати.

Д і в ч и н к а. Або не вчитися і не працювати взагалі: у рідному домі так добре й затишно, і ніяких проблем.

Х л о п ч и к. Ви маєте право спати, скільки захочеться, не поспішаючи на перший урок.

Д і в ч и н к а. І носити спіднички бажаної довжини.

Х л о п ч и к. Ви можете одружуватися і йти заміж, фарбувати волосся, проколювати не лише вухо, а й ніс чи інші частини тіла...

Д і в ч и н к а. Ми, на жаль, таких прав не маємо.

Та все ж ми, майбутні випускники нашої школи, обіцяємо вам:

- гордо нести звання учня рідної школи;
- бути такими ж доброзичливими, як ...;

- любити спорт, як...;
- коли вже захоплюватись якимось предметом, то аж до участі і перемог в олімпіадах, як...;
- малювати не тільки правою, а й лівою, як...;
- не втрачати почуття гумору навіть у найсумніших ситуаціях, як...

Діти називають всіх випускників, якщо їх небагато.

Х л о п ч и к і д і в ч и н к а. Ми вас не підведемо!

Звучить фонограма пісні.

За провини, за сивини,
Вчителько, прости.
Знов у радісні хвилини
З нами разом ти.
Закружляє нас з тобою
Випускний наш вальс.
Рідна школа із любов'ю
Проводжає нас.

Слово надається першій вчительці випускників.

В е д у ч и й. Хвилюючий сьогодні день не лише у наших випускників. Так само хвилюються і їхні батьки. Так шалено б'ється серце, а то зовсім десь зникає його стукіт... І тато, і мама ще пам'ятають себе такими ж юними, свій випускний. А тут така несподіванка: красуня-донька на високих підборах або ж серйозний син, вищий за тата. Нещодавно ви тримали їх на руках, безпомічних немовлят. А сьогодні вони отримують атестати зрілості.

Звучить фонограма пісні.

В е д у ч а

Залишають роки пам'ять на чолі,
Час нестримний в очі заглядає.
А для тебе, мамо, вічно ми малі,
Як для нас ти, мамо, вічно молода.
Знають найщиріші золоті слова
Найніжніші в світі мамині уста.
Материнське серце горе закрива,
Материнське серце щастя приверта.

Спасибі батькам за щирість і ласку,
За доброту і щедрість, за зоряну казку,
За витримку вашу, за батьківське слово.
До вас ми звертаємось знову і знову.

Слово надається одному з батьків випускників.

Ведучий. Усі батьки сьогодні хвилюються і радіють за своїх дітей. Але в кого ці радість і хвилювання особливі, бо вони присутні на такому святі у ролі батьків востаннє. Більше не будуть вони щоранку проводити своїх дітей до школи, ходити на батьківські збори, перевіряти щоденники своїх синів і доньок. За добрим і давнім українським народним звичаєм цим батькам ми одягнемо сьогодні вінки із зеленого жита.

Лунає мелодія пісні «Зелене жито».
Дівчатка-першокласниці одягають батькам вінки.

Ведуча. Нехай ці вінки нагадують всій вашій родині про шкільні роки вашої дитини. Нехай ці вінки стануть оберегами вашим дітям. А зараз слово надається класному керівникові 11 класу, який проведе символічні батьківські збори, останні у шкільному житті їхніх дітей.

Виступ класного керівника, вручення листів подяки батькам.

Ведучий. Дорогі випускники! Не ображайтесь, що ми, дорослі, сьогодні так багато звертаємось до вас, не даємо вам змоги сказати про свої почуття. Просто нам хочеться сказати вам на прощання багато гарних слів, щоб це свято запам'яталось вам назавжди, залишилось світлим спогадом на все життя. Але все рівно настав ваш час. Вам слово, випускники!

Випускник

Попереду — життя переліт;
Будуть шторми і спрага в дорозі.
Якщо стомишся й очі щипатиме піт,
Якщо ти засумуєш, затужиш в тривозі,
Згадай-но гніздо, де ти ріс і мужнів,
Згадай наше море, і поле, і трави,
І вічну тривогу своїх матерів,
І школу, і друзів своїх нелукавих.

Виступи випускників.

Ведуча. Сьогодні наша школа нагадує осіннє дерево, від якого відірвалось багато листочків. Нехай же доля не розкидає вас у буремному вихорі життя. Дружіть між собою, приходьте до школи, приводьте до нашої школи своїх дітей.

Завжди пам'ятайте: ви — її діти, її вихованці. Вам тут завжди будуть раді, вислухають, порадять, допоможуть. Почепіть свої листочки на наше символічне шкільне дерево. Це буде постійно нагадувати про вас.

«Шкільне дерево»: велика гілка сухого дерева, встановлена на підставку. Гілочки полаковані. Учні чіпляють на нього подвійні кленові листочки. На титульній стороні — фотографія учня, всередині — побажання школі, однокласникам, учителям, інше. Кожен клас виготовляє листочки одного кольору.

Тоді на дереві відрізняється кожен випуск.
Це дерево можна використовувати протягом 10—15 років.

Звучить фонограма пісні.

Завтра стрінем на світанні
Сонця ясен схід.
Ляже на буйнім квітуванні
Перед нами світ.
Закружляє нас з тобою
На прощання вальс.
Рідна школа із любов'ю
Проводжає нас.

Ведучий. Дорогі друзі! Ще не раз у цій залі лунатимуть сміх і спів, нові діти сідатимуть за парти і щороку школа прощатиметься зі своїми випускниками. А ви, дорогі випускники, востаннє стоїте у цій святковій залі. Запам'ятайте себе такими: молодими, гарними, романтичними, з іскорками довіри до життя, надії на сповнення всіх мрій і сподівань. І, якщо у дорослому житті у вас траплятимуться хвилини відчаю, якщо доля буде несправедливою до вас, якщо зустрінуться на вашому шляху лихі люди, згадайте оце свято, друзів дитинства, і вам стане легше, ми відчуєте себе не такими самотніми. Ще будуть сьогодні танці, сміх, радість, погляд крадькома, передчуття чогось незвичайного.

Ведуча. А урочиста частина нашого вечора добігає кінця.

Звучить фонограма пісні.

Проведи мене, мамо, будь ласка,
Проведи до воріт.

Хай простелиться доля, мов казка,

Мені, рідна, услід.

Відгородить вона мене всюди

Від нещастя і біди.

Проведи, мене мамо, між люди,

В білий світ проведи.

Рідна мамо, подай мені руку,

Я у танці тебе поведу.

Попрощаємось разом з дитинством,

Вдячним серцем до ніг припаду.

Ведучий. А зараз, як ви вже здогадались, наш традиційний «Мамин вальс».

Лунає мелодія «Поговори со мною, мамо».

Випускники запрошують своїх мам і говорять їм найтепліші слова подяки.

Сколько ты танцевал,

Но припомни: хоть раз

Ты когда-нибудь звал

Свою маму на вальс?

Много вальсов, звеня,

Пролетели над ней,

Но склонялась она

Над кроваткой твоей.

Пусть плывет над землей

Мамин вальс... мамин вальс...

А года, что прошли,

Пусть окликнут вдали журавли.

Вальс над мамой плывет,

И на целой земле

Нет счастливей ее.

ДОДАТОК

МАТЕРІАЛИ ДО СЦЕНАРІЇВ

Ответное слово классных руководителей и объявление учеников — победителей в конкурсе «Самый, самый...»

Награждение проводят классные руководители.

Ведущая. Номинация «Умники и умницы»! Победили... (называет).

Как замечательно, что в школе есть ребята,

Чьи ум и знания приносят славу ей,

Ведь именно о них произнесут когда-то:

Вы — гордость и надежда наших дней!

Ведущий. Номинация «Мисс Очарование»! Победили... (называет).

В жизни вашей не меньше, чем знания,

Пригодится очарование!

Ведущая. Номинация «Душа класса»! Победили... (называет).

Лидером в классе стать очень непросто.

Нужно для всех интересным быть,

Вряд ли помогут тут тебе звезды,
Важно людей знать и любить.

Ведущая. Номинация «Настоящий джентльмен. Победили... (называет).

Джентльмен — не просто звание,
Что дается вам от Бога,
Джентльменом быть — призвание.
Возьми и сам попробуй!

Ведущий. Номинация «Фотомодель»! Победили... (называет).

Коль в человеке все прекрасно:
Лицо и мысли, и одежда,
Тогда, быть может, не напрасна
Фотомodelью стать надежда.

Ведущая. Номинация «Мисс и мистер Обаяние»! Победили... (называет).

Если кто-то вам улыбнулся,
И вокруг разлилось вдруг сиянье —
К вам фортуна внезапно вернулась,
Вот что сделало обаянье.

Ведущий. Номинация «Мисс Доброта». Победили... (называет).

Среди всех человеческих качеств
Оно ценится не просто:
Жизнь не может идти иначе,
Пока в мире есть доброта.

Ведущая. Номинация «Незаменимые»! Победили... (называет).

Все, что надо, есть у них:
Ручки, книжки и тетрадки
Есть в портфеле на двоих.
Рядом с ними — все в порядке.

Ведущий. Номинация «Солнце класса»! Победили... (называет).

Неважно, какая сегодня погода,
Пусть даже на улице дождик идет,
В душе и на сердце легко в непогоду,
Когда с вами рядом солнце живет.

Ведущая. Номинация «Мечта девочек». Победили... (называет).

Мечтают девчонки о принцах с детства,
И Грея под парусом алым ждут,

Не замечая, что с ними вместе
Рядом мечты их по жизни идут.

Ведущий. Номинация «Мисс Артистизм». Победили... (называет).

Если вам дан талант блистать,
Не надо его в землю зарывать.

Ведущая. Номинация «Мистер Независимость»! Победили... (называет).

Как редко встречается в нашей жизни
Человек совсем независимый.

Ведущий. Номинация «Мистер Весельчак»! Победили... (называет).

От хандры и всех напастей
Смех — вот главное лекарство!

Ведущая. Номинация «Мистер Надежда и Опора»! Победили... (называет).

Жизнь не покажется штукой сложной,
Когда опереться на друга можно,
И несмотря на все перемены,
Надежность ценилась в любое время.

Ведущий. Номинация «Верные друзья»! Победили... (называет).

Мы с тобою — ты и я
Много лет уже друзья.
Дружбе преданной такой
Позавидует любой.

Номера самодеятельности

Випускник

Пришедшего из школы в первый раз
Родители спросили:
— Как делишки?
Понравился тебе твой первый класс?
Съезвил сынок родителям в ответ:
— Понравился, но это все детали.
Так что же вы мне раньше не сказали,
Зачем вы от меня всю жизнь скрывали,
Что в школу ходят много лет?!

Випускник

Годы промчались, прошли быстрее сказки,
Мальчишка оглянуться не успел —
И нет в руках учительской указки,
И нет в ушах приятельской подказки,
Истерся до последней крошки мел,
Сданы учителям земные горы,
Туманности небесных Андромед,
Духовный облик Дядьки Черномора,
Штаны из теоремы Пифагора
И вытеснивший воду Архимед.

1-й ученик. Открыт «Прием экспонатов в школьный музей радости и слез».

2-й ученик. Что у тебя?

1-й ученик. Я хотел бы сдать в музей оценки из моего дневника.

2-й ученик. А что у тебя?

3-й ученик. Шпаргалка.

2-й ученик. Ну и шпаргалка! По какому предмету?

3-й ученик. Универсальная. По всем сразу.

1-й ученик. А у вас?

4-й ученик. Скупые мужские слезы команды по волейболу, не занявшей в этом году первого места.

1-й ученик. Следующий!

Вносят «действующую модель» двоечника.

1-й ученик. Модель двоечника XXI века, выполнена в натуральную величину. Внешне она ничем не отличается от хорошего ученика, но зато внутренне... (Показывает на голову.)

— Что это, по-вашему?

Все. Голова.

1-й ученик. А что вы знаете про голову?

2-й ученик (поднимает руку). Одна голова хорошо, а две лучше!

Двоечник. Ха-ха-ха! Вам и одной моей хватит, чтоб у всех голова кругом пошла!

1-й ученик. Пойдем дальше. Это два уха. Зачем два?

Двоечник. Чтоб в одно влетело, а в другое вылетело...

1-й ученик. Глаза даны...

Двоечник. Чтобы зыркать в чужие тетради. Списал — порядок!

1-й ученик. Вот это рот. Зачем? Чтобы говорить...

Двоечник. А я не выучил! А я тетрадь забыл!.. За что двойка?

1-й ученик. Пойдем дальше! Это руки...

Двоечник. А что — мои руки? Про руки отличника вы много говорили. Да от моих рук и ног весь класс и вся школа рыдают — выбитые стекла, сорванные уроки, дерганье за косы, отвинчивание гаек у стульев и столов, исписанные столы, записки во все стороны — моих рук дело...

1-й ученик. Твоих, твоих... Вопросы есть?

Двоечник. А когда мы уйдем из школы, такие еще останутся?

1-й ученик. Желаем вам, чтоб это был последний двоечник в вашей школьной жизни.

Двоечника уносят, он сопротивляется.

Двоечник. Я и сам уйду! Взяли моду критиковать...

1-я ученица

И вот позади года нашей учебы...

И первый взлет, и первое паденье...

И в этот вечер нам хотелось, чтобы

Запомнилось нам каждое мгновенье...

2-я ученица

Пока мы вместе, классом, еще рядом...

А впереди — далекий, трудный путь.

Но есть возможность добрым, нежным взглядом

Прощенья попросить — за что-нибудь!

1-я учениця

Пусть в этот вечер с нами вновь
 Проносятся мгновенья первой встречи.
 И первый друг, и первая любовь —
 Все вспомнится в прощальный этот вечер.

2-я учениця

Как стая белых голубей,
 Ввысь детство улетает.
 Но пусть оно в потоке дней
 Хоть в мыслях посещает.

1-я учениця

И пусть все беды унесет
 Наш голубь белокрылый.
 Мы продолжаем свой полет,
 И будет он счастливым!

Звучит песня «Куда уходит детство».

Вірші

Василь Грінчак

МАМИНІ РУКИ

Мамині руки — щедрі, робочі —
 Втоми не знають з ранку до ночі.
 Мамині руки — добрі, ласкаві —
 Всюди в пошані, всюди у славі.

Марія Познанська

ПРО НАШУ УКРАЇНУ

Ми дуже любим весь наш край,
 І любим Україну.
 Її лани, зелений гай,
 В саду — рясну калину.
 Там соловейко навесні
 Співає між гілками:
 Та й ми співаємо пісні, —
 Змагається він з нами!

Володимир Слєпцов

ЩИРА ПІСНЯ

Прапор жовто-синій
 В небі майорить.
 Дітям в Україні
 Гарно й любо жить.
 Щира пісня лине
 В золоті поля.
 Наша Україна —
 Радісна земля.

Олена Вітенко

ВКРАЇНОЧКА

Вербичка над ставом,
 У лузі калина,
 Барвисті долини,
 Безкраї поля.

Веселим потічком
Хлюпочеться річка,—
Я тут народилась —
Вкраїночка я.
До сонечка тягнеться
Кожна травинка,
У зелен-розмаї
Вітчизна моя.
Біжить у майбутнє
Дитинства стежинка,
На рідних просторах
Зростаю і я.

Платон Воронько

ОБЛІТАВ ЖУРАВЕЛЬ

Облітав журавель
сто морів, сто земель,
облітав, обходив,
крила, ноги натрудив.
Ми спитали журавля:
— Де найкраща земля? —
Журавель відповідає:
— Краще рідної немає!

Анатолій Костецький

ПРО ЩО ВИСПІВУЄ СТРУМОК

Про що виспіває струмок?
Про сонце золоте.
Про що співає колосок?
Про те, як він росте.
Про що виспіває земля?
Про неба синь і шир.
Про що співаєм ти і я?
Про маму і про мир!

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко А. Оновлена парадигма виховання. Шляхи реалізації. — К., 1996.
2. Діти «групи ризику»: Інформаційний збірник. — К., 2001.
3. Закон України «Про освіту» // Освіта. — 1991. — 25 червня.
4. Закон України «Про загальну середню освіту» // Початкова школа. — 1999. — № 8.
5. Киричук О. Проблеми національно-громадянського виховання молоді: 3 виступу на другому Всесвітньому форумі українців // Педагогічна газета. — 1997. — № 3.
6. Класний керівник в сучасній школі: Методичний посібник. — К., 1996.
7. Конституція України. — К., 1996.
8. Концепції стратегії дій Уряду щодо запобігання поширенню ВІЛ-інфекції / СНІДу на період до 2011 року.
9. Кэролин Клаус. Учебные материалы по предмету ВИЧ / СПИД. — М., 2001.
10. Люди и ВИЧ. Книга для равнодушных. — К.: Международный Альянс по ВИЧ / СПИД, 2004.
11. Молодь на роздоріжжі: Міжнародна навчальна програма. — К., 2001.
12. Орієнтовні посадові обов'язки заступника директора з виховної роботи // ІЗ МО України. — 1992. — № 23.
13. Основні напрямки діяльності класного керівника: Методичні рекомендації // ІЗ МО України. — 1992. — № 23.
14. Педагогічні основи організації здорового способу життя учнівської молоді: Навчально-методичний посібник. — Хмельницький, 1997.
15. Підліток на порозі III тисячоліття. — К.: Міський психологічний центр, 2001.
16. Планування виховної роботи в середніх закладах освіти: Методичні рекомендації МО України. // ІЗ МО України. — 1998. — № 14.
17. Семиченко В., Заслуженюк В. Мистецтво взаєморозуміння. — К.: Веселка, 1998.
18. Федорченко Т., Сомова І. Модуль «Твоє життя — твій вибір». — К.: Міленіум, 2002.
19. Формування навичок здорового способу життя в дітей і підлітків / За ред. В. Панка. — К.: Ніка-Центр, 2001.

Для нотаток

Навчальне видання

Серія «Школа класного керівника»

ВОРОЖЕЙКІНА Олена Миколаївна
МІЙ КЛАС — ВИПУСКНИЙ!

Відповідальний за видання *Ю. М. Афанасенко*
Технічний редактор *О. В. Лебедєва*

Піш. до друку 28.03.2008. Формат 60×90/16. Папір газет.
Гарн. Ньютон. Ум. друк. арк. 13.
Зам. № 8-05/19-05.

ТОВ «Видавнича група «Основа»»
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2911 від 25.07.2007 р.
61001 м. Харків, вул. Плеханівська, 66
Тел. (057) 717-99-30
e-mail: office@osnova.com.ua.

Надруковано у друкарні ПП «Тріада+»
м. Харків, вул. Киргизька, 19. Тел. 757-98-16, 703-12-21.

Ваш клас — випускний... Це вже не ті маленькі хлопчики й дівчатка, які бачили у Вас свою другу маму.

Але й дорослими вони ще не стали, хоча й вступають у доросле життя.

Як підготувати їх до можливих випробувань? Як допомогти адаптуватися до нових умов?

Наша книга відповість на ці запитання.

Книга містить добірку матеріалів методичного та практичного характеру з питань організації виховної роботи з учнями дев'ятих і одинадцятих класів: поради й рекомендації, розробки виховних заходів; консультування з нагальних питань.

ТАКОЖ ЧИТАЙТЕ

Код: **КК14**

Код: **КК16**

Код: **ПР5**

Книги замовляйте за адресою:
61001, м. Харків, вул. Плеханівська, 66, **ВГ «Основа»**,
тел. (057) 731-96-33, e-mail: office@osnova.com.ua,
www.osnova.com.ua